

İDARE

Dahiliye Vekâletinin aylık mecmuası

Yıl : 4

TEŞRİNİEVVEL 1931

Sayı:43

Resmî Kısım:

Terfiler
Emniyet İşleri Umum Müdürlüğü tayinleri
Vilâyetler İnzibat Komisyonları mukarreratı
İcra Vekilleri Heyeti kararnameleri
Teşkilât, Fek ve İlhaka ait kararnameler
Tamimler
Tekaüt muamelesi ikmal edilenler
Aramızdan ayrılanlar

Gayri Resmî Kısım :

Belediye - Komün

K. Naci

Mahallî İdareler Umum Müdür Muavini

Hukuku İdare

İbrahim AİT

Mülkiye Mektebi Hukuku İdare Hocası

Federal Meclisinin 1930 senesindeki içtihatları

Faiz

Adliye Müfettişi

İlâveler :

Hukuku İdare (Berthelemy)

Tercüme eden :

M. Atıf

İktisat Vekâleti Ziraat Müsteşarı

Kıdem tablosu

.....
İstanbul — Hamil Matbaası
1931

Resmî Kısım

Cümhuriyet bayramında neşir ve tebliğ edilen Terfiler :

VALİLER

Dördüncü sınıftan üçüncü sınıfa terfi edenler.

Afyon valisi Fevzi, Gümüşhane valisi Ethem,
Cebelibereket valisi Ziya Beyler.

Beşinciden dördüncüye terfi edenler.

Aksaray valisi Yusuz Ziya, Burdur valisi Hazım, Siirt
valisi Fahri. Ma raş valisi Bekir Sami, Şebinkarahisar valisi Arif
Hikmet Beyler.

KAYMAKAMLAR

İkinci sınıftan birinci sınıf kaymakamlığa terfi edenler.

Hüseyin İhsan Bey Şile Kaymakamı

Mehmet Cemal Bey Buldan »

Halit İzzet Bey Karacasu »

Ahmet Rüştü Bey Eğirdir	»
Ahmet Nesip Bey Refahiye	»
Kemal Bey Boğazlıyan	»
Fehmi Bey Küre	»
M. Necip Bey Nevşehir	»
Ali Zarifi Bey Daday	»

Üçüncü sınıftan ikinci sınıfa terfi edenler.

Mehmet Emin Bey Tavas kaymakamı	
Mehmet Mazhar Bey Daday	»
Hazım Bey Bucak	»
Recep Hilmi Bey Hınıs	»
M. Nuri Bey İslâhiye	»
Nazım Bey Emet	»
H.Akif Bey G. Hacıköy	»
A. İhsan Bey Çeşme .	»
I.Fikri Bey Seydişehir	»
H. Ferit Bey Andrin	»
Y. Hikmet Bey Ayvacık	»
M. Talât Bey İlgın	»
H. Hüsnü Bey Göksün	»
G. Fikri Bey Of	»
M.Tevfik Bey Tirebolu	»
Rıdvan Bey Gebze	»
M. Ağâh Bey Hendek	»
M. Ragıp Bey Avanos	»
Necip Bey Alaca	»
M. Kâzım Bey Ş. Karaağaç	»
Mustafa Bey Hafik	»
O. Zeki Bey Şiran	»
C. Tayyar Bey Kelkit	»

A. Niyazi Bey Pervari »
 Ş. Necdet Bey Düzce »
 M. Salim Bey Alâiye »

NÜFUS MÜDÜRLERİ

Üçüncü sınıftan ikinci sınıfa terfi eden.
 Trabzon nüfus müdürü Şevki Bey.
 Dördüncü sınıftan üçüncü sınıfa terfi edenler.
 Kırşehir nüfus müdürü Mehmet Sait Bey, Ordu nüfus müdürü
 Lûtfî Bey.
 Memurin kanununun «37» inci maddesinde gösterilen
 mıntakalarda bulunmak ve takdirname ile taltif olunmaktan dolayı
 kıdemlerine birer sene zammolunan.

VALİLER

Elâziz valisi Nizamettin Bey
 Afyon valisi Fevzi »
 Kars valisi A. Cevdet »
 Van valisi A. Mithat »

KAYMAKAMLAR

Karacabey kaymakamı Sadettin Bey
 Torul kaymakamı S. Sırrı »
 Çal kaymakamı Haşan Hayri »
 Mazgirt kaymakamı Ali Rıza »

Genç kaymakamı M. Vahip »
 Gaizman kaymakamı Haşan Hami »
 Şirvan kaymakamı O. Zeki »
 Şavşat kaymakamı Dilâver »

MEKTUPÇULAR

Amasya mektupçusu M. Necati Bey
 Van mektupçusu M. Sadettin »
 Muş mektupçusu Mehmet Tevfik »

NÜFUS MÜDÜRLERİ

Kars nüfus müdürü Ali Ulvi Bey Sivas nüfus müdürü Ahmet Mithat Bey Muş nüfus müdürü Mehmet İzzet Bey Hakâri nüfus müdürü Hasan Bey.

Emniyet işleri
Umum Müdürlüğüne ait :

TAYİNLER

İstanbul Polis müdür muavini Hüsni Halit Bey Emniyet işleri umum müdürlüğü polis müfettişliğine ve polis müfettişi Hüsni Bey İstanbul Polis müdür muavinliğine tayin edilmişlerdir.

İstanbul serkomiserlerinden Ahmet Necati Efendi Sivas, Haşan Adil Efendi Erzincan, Arif Hikmet Efendi Siirt, Naim Efendi Beyazıt, Emin Kadri Efendi Çanakkale, vilâyetleri serkomiserliklerine; İstanbul komiser muavinlerinden «280» Ramazan Efendi Samsun, «195» Mehmet Ziya Efendi Bolu, «286» İbrahim Ethem Efendi Bilecik, «231» Ali Rıza Efendi Kayseri, «300» Nuri Efendi Kayseri, «314» Mehmet Celâl Efendi Tekirdağ, «116» Ahmet Tayip Efendi Samsun, «275» Ahmet Hulusi Efendi İzmir, «332» Osman Naci Efendi E - dirne, «285» Hicabi Efendi Ankara vilâyetleri komiser muavinliklerine tayin edilmişlerdir.

TERFİLER

İstanbul taharri ikinci komiserlerinden Mehmet Lûtfi Efendi üç numara taharri serkomiserliğine, İstanbul taharri i- kinci komiserlerinden 14 numaralı Necip Efendi 4 numara taharri serkomiserliğine, Müsabaka imtihanında ihrazı muvaffakiyet eden İstanbul komiser muavini 126 Kemal ve 9 Ahmet Muzaffer Efendiler taharri ikinci komiserliğine, müsabaka imtihanında ihrazı muvaffakiyet eden Bilecik komisear muavini Salâhattin Efendi Balıkesir ikinci komiserliğine, Samsun komiser muavinlerinden Haşan Efendi İstanbul ikinci komiserliğine, Tekirdağ komiser muavinlerinden Mehmet Hikmet Efendi İstanbul ikinci komiserliğine, İstanbul komiser muavinlerinden 243 Bahattin Efendi İstanbul ikinci komiserliğine terfien tayin edilmişlerdir.

TASFİYE EDİLENLER

Sabık İstanbul komiselerinden «97» Abdülgani Şevket,

İstanbul komiser muavinlerinden «245» Rifat, sabık Elâziz muavinlerinden Mustafa Nuri, sabık İstanbul taharri muavinlerinden «41» Şakir Şükrü, sabık Urfa muavinlerinden Mustafa Efendiler tasfiye edilmişlerdir.

KAYITLARI TERKİN EDİLENLER

Bolu komiser muavini Hilmi Efendinin rüşvet ve sui istimalden, İzmir ikinci komiseri Ali Efendinin keza rüşvet ve vazifesini sui istimalden, Beyazıt merkez memuru İrfan Beyin iki defa aile harcirahı aldığı halde mahalli memuriyetine ailesini götürmediğinden ve Van ikinci komiseri Tahsin Efendinin İrfan Beyin hilâfı hakikat olarak aldığı muvasalat ilmühaberini bilerek tasdik etmesinden dolayı kayıtları terkin olunmuştur.

İŞTEN EL ÇEKTİRİLENLER

Bolu ikinci komiseri Ali Efendiye ve Manisa komiser muavini Talip Efendiye haklarında cereyan eden muhakemenin neticesine kadar işten el çektirilmiştir.

Vilâyetler İnzibat Komisyonları
mukarreratı :

ARTVIN

Dairede mülâzemeten şahıs çalıştırdığından ve amcasını

maiyetine tayin ve istihdam ettiğinden dolayı Orman muamelât memuru Kâzım ve tahsilattaki bataetinden dolayı Şavşat kazası tahsildarı Fahri Efendiler ihtar cezasile tecziye edilmişlerdir.

ÇANAKKALE

Vazife esnasında gösterdikleri bataetten dolayı Geyikli nahiyesi müdürü Ziya Bey tevbih ve Eceabat nüfus memuru Refet Bey ise ihtar cezasile tecziye edilmişlerdir.

KIRŞEHİR

Tahsilâttaki bataetlerinden dolayı tahsildar Asım, Hacı Hüşçyın ve Bahri Efendilerin üçer ay kıdemlerinin tenzili suretile tecziyelerine ve vazifesinde gösterdiği lâkaydiden dolayı Muhasebei hususiye tahsil memuru Şerafettin ve harç almaksızın takrir istima etmiş olmasından dolayı Avanos tapu memuru Vasfi Efendilerin ihtar suretile cezalandırılmalarına ve Mucur kazası tahsildarı Hacı Osman Efendinin tahsilatı haddi îâyıkına iblâğ edemediğinden dolayı aleyhinde kaza inzibat komisyonunca müttehaaz kıdem tenzili kararına vaki itirazı gayrivarit görüldüğünden mezkûr kararın tasdikine vilâyet inzibat komisyonunca 17/10/931 tarihinde karar verilmiştir.

RİZE

Tahsilâttaki lâkaydisinden dolayı Muhasebei hususiye tahsildarı Adem Efendi maaşından dörtte birinin kesilmesi suretile ve lüzumsuz yere iş'ar ve istişarda bulunan Pazar kazası

nüfus memuru Ali Rıza Efendi ihtar suretiîe cezalandırılmışlardır.

Takdirnameler :

ARTVİN

Vazifede gösterdikleri fevkalâde mesai ve ikdamata binaen idare heyeti kâtibi Şükrü ve mektubî kalemi kâtip namzedi Cevdet Efendiler birer kıt'a takdirname ile taltif edilmişlerdir.

ESKİŞEHİR

Geceleri de çalışmak suretiîe muamelâtın hüsni cereyanını temin eden nüfus başkâtibi Haşan Efendi bir kıt'a takdirname ile taltif edilmiştir.

TRABZON

Kaymakam vekâletinde bulunduğu esnada vazifesini ifada ve bilhassa kaçakçılıkla yapılan mücadelede fevkalâde mesaisi görüldüğünden Akçaabat kaymakam vekili İsmail Hakkı, otuz senedenberi kendilerine tevdi edilen vazifeleri lâyükile ve dürüst şekilde ifa etmelerinden dolayı idare heyeti başkâtibi Mustafa ve mektubî başkâtibi Hacı Osman ve işlerin çabuk görülmesi hususundaki azamî mesaisinden dolayı vilâyet evrak memuru İhsan Beyler birer kıt'a takdirname ile taltif edilmişlerdir.

İcra vekilleri heyeti kararnameleri:

H Ü L Â S A:

Bazı dairelerin ihtiyaçlarının
hariçten temini hakkında :

Kararname No. 11809

Merbut cetvelde isimleri yazılı bazı dairelerin ihtiyaçları için hizalarında gösterilen miktarda ceman 1,893,091 lira 39 kuruşluk ecnebi malı satın alınmasına izin verilmesi; alâkadar Vekâletlerin teklifleri ve Maliye Vekâletinin mütaleanamesi üzerine icra Vekilleri heyetinin 4-10-1931 tarihli içtimamda tasvip ve kabul olunmuştur.

Lira Kuruş		Vilâyetin teklifi	
		Numara ve tarihi	
7,000	Erzurum şehrinin ten- viri için alınacak mal- zeme için	473/4	12-9-1931
12,750	Bodrum kasabasının su tesisatı için alacağı malzeme	422/55	22-9-1931
738 39	Bolu idarei hususiyesi- nin alacağı makine a- lâtı için	397/26	17-9-1931
20,488 39	«Barut inhisarı idaresinden mübayaa edilebile- ceğinden listeden çıkarılmıştır.»		

Maliye Vekâleti

400 Ankara Umumî kütü-
panesi için 12666-659 3-10-1931

Nafia Vekâleti

4,000 Erzincan muhasebei
hususiyesi 3194-7129 20-9-1931

İktisat Vekâleti

1,869 713 Sanayi ve Maadin Ban-
kasının döviz ihtiyacı 318/8137 20-9-1931

S. İ. Muavenet Vekâleti

3,290 Çankırı memleket
hastanesi için 189/6143 15-9-1931

1,500 Cebelibereket hasta
nesi için 193/6291 21-9-1931

1,893,091 39 Umumî yekûn

H Ü L Â S A:

Mayii –madenî mâhrukatının
men'i ithali hakkında

Kararname No. 11831

Maliye Vekâletinden yazılan 30-9-931 tarih ve 7132/34 numaralı tezkerede; Gümrük tarife kanununamerbut.ithalât umumi tarifesinin 695 inci maddesine nazaran Türkiye'ye ithal edilecek ham, tasfiye edilmemiş ve temizlenmemiş mayii-madenî mahrukut, kesafet derecesi mevzuu bahsolmakşızın kilo başına 0,60 santim ve diğer ağır yağlar ve tortuları kesafet derecesi 0,860 dan yukarı olmak şartile kilo başına 1, kuruş tasfiye edilmiş veya temizlenmiş olup ta kesafet derecesi 0.780 den 0,860 a kadar olan ve lâmbada yanan petrol emsali de kilo başına 12,60 kuruş gümrük resmi ile memlekete ithal edilmekte ve 1718 numaralı dahilî istihlâk vergisika- nununun 2 inci maddesi mucibince de ecnebi memleketlerden ithal edilen 0,860 dan fazla kesafet dereceli mahrukutı mayiai madeniyeden Türkiye'de tasfiye ve taktir suretile veya kimyevî usullerle elde edilecek daha az kesafetli petrol ve sair mayii madenî mahrukutın beher kilosundan sekiz;kuruş dahilî istihlâk resmi alınmakta ise de son günlerde İstanbul'da bazı petrol tüccarlarının ecnebi memleketlerde vücade getirdikleri bir nevi mayii madeniyi ham petrol unvanı altında ye kilo başına 0,60 santim vermek suretile memlekete ithal .teşebbüsünde bulunmalarına ve bunların kesafet dereceleri. 0,860 dan aşağı olması dolayısile dahildeki tasfiyehanelerde, tasfiye ve taktir edilseler dahi dahilî istihlâk vergisine tâbi tutulamıyaçaklarınaa binaen bu vaziyete müsaade edilmeşi bir, taraftan hakikî petrol getiren tacirlerin gayrimeşru bir rekabet

karşısında kalmalarını ve diğer taraftan hâzinenin hakikî petrolden kilo başına aldığı 12,60 kuruş yerine 0,60 santim almak suretile beher kiloda 12 kuruş resimden mahrum kalmasını intaç ve bu sebeple hâzinenin senevi dört beş milyon lira zararını istilzam edeceği bildirilmiş ve esasen Türkiye'ye ithal edilen ham, tasfiye edilmemiş ve temizlenmemiş mayiatı madeniyenin miktarı pek az ve sanayide kullanılan maddenin mazur olduğu anlaşılmışına göre bu tehlikeli vaziyetin önüne geçmek için Gümrük kanununun 16 inci maddesindeki salâhiyete istinaden 1718 numaralı kanunun 2 inci maddesinde yazılı 0,860 kesafet derecesinin kaldırılarak her hangi kesafette olursa olsun memlekete ithal ve dahilde tasfiye edilerek lâmbada yanan petrol haline konulacak mayiat için kilo başına sekiz kuruş istihlâk resmi alınması hakkında meclisi âliye bir kanun teklifine kadar ve İstanbul'da mevcut bir kaç tasfiyehânenin kapanmaması mülâhazai iktisadiyesi de nazara alınarak, Gümrük tarife kanununun 685 inci maddesinin «A» fıkrası mucibince ithal edilecek ham, tasfiye edilmemiş ve temizlenmemiş mayii madenî mahrukatın 0,860 veya daha az kesafetli olanlarının memlekete ithalinin men'i hakkında bir karar ittihazı teklif edilmiş ve Nafia Vekâletinden 10-1931 tarih ve 84 numaralı mütaleanamede; gerek hakikî petrol tasfiyecilerinin resim hususunda taşşışçilerden ayrılmasının ve gerekse 0,860 dan hafif mağşuş yağları işliyenlerin istihlâk resmine tâbi tutulmalarının ileride vazolunacak kanunlarla teminine intizaren ve 0,860 dan hafif yağlan işliyenlerin istihlâk resmine tâbi tutulmasından mütevellit gayritabîi vaziyetin izalesi maksadile şimdilik esasen ithal miktarları pek az olduğu anlaşılan 0,860 dan hafif ham yağların ithalinin, Mâliyenin teklifi veçhile, men'i cihetine gidilmesinin musip görüldüğü bildirilmiştir.

Keyfiyet icra Vekilleri Heyetinin 4-10-1931 tarihli içtimasında görüşülerek bahsi geçen 0,860 ve daha az kesafetteki ham yağların men'i ithali tasvip ve kabul olunmuştur.

H Ü L Â S A

Beynelmilel yollardan mürur ve ubur konferansının ittihaz ettiği mukavelenamenin Bern elçimiz tarafından kuyudu ilhtiraziye ile imza edilmesi hakkında :

Kararname No. 11834

16-30 mart 931 tarihinde Cenevre de toplanan beynelmilel yollardan mürur ve ubur konferansının ittihaz ettiği dört kısımdan ibaret mukavelenamenin Maliye, Dahiliye Vekâletleri ve B. E. Harbiye Riyasetinin merbut mütaleaları dairesinde kuyudu ihtiraziye ile imzası için Bern Elçisi Cemal Hüsnü Beyefendiye salâhiyet verilmesi Hariciye Vekâletinin 19/7/931 tarih ve 14282/393 numaralı tezkeresile yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetinin 28/9/931 tarihli içtimain da tasvip ve kabul olunmuştur.

Suret :

Maliye Vekâleti:

1. -- (Yol işaretlerinin tevhide mukavelesi) Vekâleti alâkadar etmektedir.

2. — (Ecnebi otomobil arabalarına tatbik edilecek malî rejimden bahis mukavele).

Mukavelede tevkif müddeti bîr senedir. Kanunlarımızda ise altı ayı olduğuna göre mukaveledeki müddetin altı aya indirilmesi suretile tadili lâzımdır.

Dahiliye Vekâleti :

Otomobillerin seyriseferine ait mukavele üzerine deime-yanolunan mütalea :

1.— Ahden ve kanunen tesbit edilmiş veya birer suretle hudut haricine çıkarılmış eşhas gerek seyahat maksadile ve gerek transit suretile memleketimize giremezler.

2.— Türkiye'ye girmesi kanunen memnu olan eşyanın geçirilmesine müsaade edilemez.

3.— Memnu mıntaka ahkâmı kemakân tatbik edilecektir.

Büyük Erkânı Harbiye :

Otomobillerin muhtelif milletler memleketlerinde seyrine müteallik mukavelenin memnu mıntakalara ait 8 inci maddesi hükmünün bu mukavelede de nazara alınması lâzımdır.

Teşkilât, Fek ve İlhaka ait Kararnameler :

HÜLÂSA:

Alinek nahiyesi merkezi
hakkında:

Kararname No. 7921

Madde 1.— Tokat Vilâyetinin Erbaa kazasına merbut Alinek nahiyesi merkezi Zığdı köyüne nakledilmiştir.

Madde 2.— Bu kararname hükmünü icraya Dahiliye Vekili memurdur.

30/9/1931

REİSİCUMHUR
Gazi Mustafa Kemal

Başvekil
İsmet

Dahiliye Vekili
Ş. Kaya

HÜLÂSA:

İstanbulda teşkil edilen merkez nahiyeleeri hakkında:

Kararname No. 7979

Madde 1.— İstanbul Vilâyetinde Fatih, Eminönü, Beyoğlu kazalarının merkezlerinde merkez nahiyesi namlarıle birer ve Beyoğlu kazası mmtakasında : Taksim’de bu namla bir ki cem an dört nahiye teşkil edilmiştir.

İdare — 2

Madde 2.— Beyoğlu kazasına merbut Pangaltı nahiye merkezi Şişli ye nakledilmiştir.

Madde 3.— Bu kararname hükmünün icrasına Dahiliye Vekili memurdur.

8/10/1931

REİSİCUMHUR
Gazi Mustafa Kemal

Başvekil
İsmet

Dahiliye Vekili
Ş. Kaya

Kararname sureti :

HÜLÂSA:

Hıdıranlı nahiyesi merkezi
hakkında:

Kararname No. 8006

Madde 1.— Sivas Vilâyetinin merkez kazasına merbut Hıdıranlı nahiyesi merkezi Karaçayır köyüne nakledilmiştir.

Madde 2. —Bu kararnamenin icrasına Dahiliye Vekili memurdur.

13/10/1931

REİSİCUMHUR
Gazi Mustafa Kemal

Başvekil
İsmet

Dahiliye Vekili
Ş. Kaya

Tamimler :

Emniyet işleri umum müdürlüğü :

Ş. II

HÜLÂSA:

Memlekete avdet edecek vatandaşların verdikleri beyannameler tahkikatının vilayetlerce sü'ratle yapılması hakkında:

No. 1821

Ecnebi memleketlerde bulunup avdet etmek arzusunda bulunan vatandaşlarımızın verdikleri beyannamelerin tahkikat icrası için ait olduğu vilâyetlere gönderilmekte olduğu malûmdur. Tahkikatın pek ziyade uzaması avdetleri için yapılacak muameleyi tehir etmekte ve vatan haricinde intizar vaziyetinde kalan sahiplerinin bu yüzden dolayı müracaat ve şikâyetleri tevali etmekte olduğundan buna mahal kalmamak üzere beyannameler münderecatının pek kısa bir müddet zarfında tahkik ettirilerek verilecek cevapların âcilen iş'arı tamimen tebliğ ve temenni olunur efendim.

Ş. IV

HÜLÂSA:

Pasaportlara fransızca olarak
da bir senelik olduğu kay-
dının derci hakkında:

No. 2585/259

Vilâyetlere verilmekte olan senelik pasaportlar üzerine Türkçe olarak **Bir sene muteberdir** şerhi verilmekte ve vatandaşlarımızın viza almak üzere müracaat ettikleri ecnebi konsolosları bu şerhin manasını bilmedikerinden konsoloslarımızdan sormak mecburiyetinde kalmakta ve bu ise pasaport sahiplerinin işlerinin teehhuruna sebep olmakta bulunduğu Hariciye Vekâletinden alman bir tezkerede bildirilmektedir.

Bundan sonra verilecek pasaportlara Türkçe şerhinden başka Fransızca olarak **(Ce passport est valable potur iline annee)** kaydını, müteakip pasaportun verdiği tarihin ilâvesi hususunun teminini tamimen rica ederim efendim.

31/9/931

HÜLÂSA:

Transit vize ile memleketimizden geçen ecnebilerden memleketimizde ikametlerini temdit etmek isteyenler hakkında:

No. 2586/260

Transit vize hâmil olarak geçen ecnebilerden bazılarının sıhhi veya ticarî bir sebepten ve yahut hoşlarına giden memleketimizin bazı akşamını gezmek ve görmek fırsatını elde etmek gibi bir arzudan dolayı vize farkı vermek suretile transit vizenin hükmü olan sekiz günden fazla kalmak müsaadesini talep edenlerin, rûsumu şehbenderî tarifesinin sureti tatbikine dair talimatnamenin altıncı maddesinin sarahatine karşı is afı mesulleri mümkün olamıyordu. Halbuki bu ecnebinlerin içinde müracaatları reddedilemeyecek muteber zevatın bulunması, bazan nazik bir vaziyetin tahaddüsü- nü mucip olmakta idi. Esasen ecnebinlerin memleketimizde fazla ikametlerinin temini İktisadî noktadan da şayanı terviç bulunduğundan bu mes'ele yüzünden arasına zuhur eden müşkülâtı izale edecek bir karar ittihazı Hariciye Vekâleti Celilesinden rica edilmiştir.

Bu kerre cevaben alınan ve sureti merbut bulunan tezkerede; ciddî bir mazeret dermeyer eden ve yahut memleketimizi ziyaret maksadile sekiz günden fazla kalmak isteyen şayanı itimat ve emniyet ecnebinlerden transit vize farkı değil tam vize harcı alınmak suretile pasaportlarının vize edilmesi iş'ar kılınmış olmakla keyfiyetin bu yolda alâkadarlara tamimini ve ancak transit vizeye konsoloslarımız tarafından mahzur teşkil edecek bir şerh verilmiş bulunuyorsa nazarı dikkate

alınması lâzım geleceğinin icap edenlere tebliğini rica ederim efendim.

14/10/1931

**Hariciye Vekâletinin 21 / 9 / 1931 tarihli
tezkeresi sureti**

Emniyet Umum Müdürlüğü Ş. 4. B. 6 ifadesile varit olan 22-25 mart 1931 tarih ve 626/194/309 numaralı tezkereleri cevabıdır.

Transit vizesile İstanbula uğrayıpta sıhhî veya başka bir mazeret dolayısıyla ve yahut bulundukları transit mahalli olan şehirleri daha fazla gezmek fırsatını kaçırmamak mak- sadile vize harcı farkını vererek ikametlerinin temdidine müsaade istiyen ve aralarında şayanı itimat zevat bulunan ecnebilerin arzularının is afı için pasaport kanununda ve Konsolosluk rûsumu tarifesinde müsbet veya menfî bir kayıt ve sarahat yoksa da ecnebilerin hastalık veya başka bir mazeretleri mes elesi ile memleketimize ecnebi celbi hususunda hükümetimizin daima gösterdiği sühulet nazarı itibara alınarak ecanibin memleketimizde ikamet ve seyahatleri hakkındaki kanunun sureti tatbikine mütedair talimatnameye vaziyetleri uygun olan ecnebilerin mezkûr talimatnamenin 3 üncü maddesile 10 uncu maddesinin son fıkrasına istinaden vize harcı alınarak temdidi ikametlerine müsaade edilmesinde Vekâletimizce bir mahzur görülememektedir.

Yukarıda arzedilen usul, müracaat vukuunda, tatbik edilirse malûmu devletleri olduğu veçhile hem ecnebilere kolaylık gösterilmiş olacak hem de rızaları üzerine kendilerinden biri transit diğeri ikamete mahsus olmak üzere iki defa

harç alınmak suretile hazine nef'ine hareket edilmiş buluncaktır efendim.

Jandarma Umm Kumandanlığı

H Ü L Â S A :

Köylere saklanan şakileri haber vermeyen ihtiyar heyetleri ve muhtarlar hakkında yapılacak muameleye dair:

Ş. III

Takip edilen şakilerin bazan izlerini kaybetmek maksadile köylere saklandıkları ve köy heyeti ihtiyariyelerinin gerek kasten ve gerekse ihmal dolayısile şakileri haber vermedikleri anlaşılmaktadır. Hükümetin kanun ve nizamlarının tatbikine memur olan ve köylerde hükümeti temsil eden muhtar ve heyeti ihtiyariyelerin bu tarzı hareketleri kendilerini mes'uliyetten kurtaramayacağı gibi şerik ve yatak cürmile şakilerle birlikte mahkemeye tevdi edileceklerdir. Köy odalarına asılmak üzere keyfiyetin bütün heyeti ihtiyariyelere tebliğini ve mucibince muamele ifasını rica ederim.

Mahallî idareler umum müdürlüğü :

H Ü L Â S A:

Eczanelerden cuma tatili
Ruhsat Harcı alınmasına
dair :

No. 123 / 36

Nöbetleri hükümet tarafından tesbit edilen eczahanelerin cuma günleri eczahanelerini açık bulundurmaları 24/1/1931 tarih ve 964 numaralı kanunun sureti tatbikına dair icra Vekilleri Heyeti tarafından tasvip buyurulan talimatnamenin 54 üncü maddesi ahkâmından olduğundan cuma tatilinden istifade eden ve istisna edilen müessesattan alınmakta olan cuma tatili ruhsatıyesinin eczacılardan alınmaması lâzım geleceği tamamen tebliğ olunur efendim.

5/10/1931

H Ü L Â S A:

Belediye fen memurlarının
Plan yaparak inşaat deruhte
etmeleri hakkında :

No. 96/216

Bazı mahallerde ev yaptırmak isteyen kimselerin belediyeye ibraz edecekleri plânlarının belediye fen memurları tarafından yapıldığı ve ücret alındığı ve inşaat yaptıranların plânlarını belediye fen memurlarına yaptıрмаğa icbar edildiği teftişlerden anlaşılmıştır.

Şehirlerin ve belediyelerin müstakbel plânlarına göre ev yaptırmak istiyenlerin belediye idarelerine plân ibraz etmeleri zarurî ise de mezkûr plânların mutlak surette belediye fen memurları tarafından yapılmasının mecburî tutulması ahkâmı mevzuamızla kabili telif görülmemekle beraber bu hususta inşaat eshabına azamî teshilât gösterilmesi iktiza ederken müşkülâtı mucip vesileler ihdası şayanı tecviz görülmemiştir. Binaenaleyh belediye fen memurlarının hususî şekilde plân yaparak inşaat deruhte etmeleri hususunun men'i ve ev yaptırmak istiyenlere mümkün olan kolaylıkların gösterilmesi lüzumu tamimen temenni olunur efendim.

5/10/1931

HÜLÂSA:

Kanun rehberi hakkında:

No. 258 / 13

Vilâyetler idaresi Umum Müdürü Sabri Bey tarafından tertip ve neşredilmiş olan kanun rehberi belediye memurlarına da faydalı olacağından lüzumu kadar tedariki tavsiye olunur efendim.

Vilâyetler idaresi umum müdürlüğü:

Ş. I

H Ü L Â S A:

Kâfi miktarda, hizmet cet-
veilerile muayene raporlarının
gönderildiğine dair:

No. 5045

Münhasıran Dahiliye kadrosuna dahil memurların tekaüt ve yetim muamelelerinde kullanılmak üzere nüsha müddeti hizmet cetvelde muayene raporu leffen gönderildi. Hizmet cetvellerinin, cetvel zirindeki tarifata harfiyyen riayet olunarak imlâ edilmesi lüzumunun icap edenlere tebliği rica olunur efendim.

31/10/1931

H Ü L Â S A :

Üçüncü tertip II inci cilt
düstur hakkında :

Ş. II

No. 2034

Zeyl: 9/8/931 tarih ve 1221 numaralı tamime: Başvekâleti Celilece Vekâletimiz için tertip edilen üçüncü tertip II inci cilt düsturdan iki nüsha vilâyete ve bir nüsha kaza kaymakamlıklarına ait olmak üzere vilâyetinize « »

gönderilmiştir. Bunların demirbaş eşya cetvellerine kaydile hüsnü muhafazalarının temini temenni olunur efendim.

Umum vilâyetlere yazılmıştır.

HÜLÂSA:

Anadolu Sigorta Şirketinin
hakkı rüçhanının ref'olundu-
ğuna dair:

No. 2112

Anadolu Sigorta Anonim şirketinin hükümetin ve hükümetle alâkadar müessesatın sigortaları hususunda şeraiti mütesaviye halinde hakkı rüçhanı olduğu ve ahiren şirket esas mukavelenamesinin hakkı rüçhana mütedair kırkıncı maddesi tatil olunarak şirketin hakkı rüçhanı 25 haziran 929 tarihinden itibaren refolunduğu iktisat Vekâletinin 5/10/1931 tarih ve 28044/5890/199 numaralı tezkeresile bildirilmiştir efendim.

Vilâyetlere ve Vekâlet dairelerine yazılmıştır.

HÜLÂSA:

Vilâyet idaresi kanununun
41 inci maddesi hükmünün
tatbikine itina edilmesi hak-
kında :

No. 2293

Vilâyetlerin Vilâyet idaresi kanununun «41» inci maddesinde gösterilen teşekkülü faaliyete getirerek vilâyet işleri

hakkında müdavelei efkârda bulunmaları ve idarede ne gibi noksanlar bulunduğunu ve bu noksanların ikmalî neye mütevakf olduğunu anlıyarak bu hususta her daire âmirine talimat vermeleri ve neticelerini rapor şeklinde vekâlete bildirmeleri 30/11/929 tarih ve «7576» numaralı tahrirat ile tamim ve bu hususa itina edilmesi 13/9/930 tarih ve « 2901» numaralı tahrirat ile tamimen tekit edildiği halde ekseri vilâyetlerde buna riayet ve içtimalar neticesinden Vekâletin haberdar edilmediği görülmektedir.

Valilerin idare şubeleri üzerinde mürakabe hakkını istimal etmelerini temine hâdim olan bu kanunî lâzimenin ifasında çok hassas ve itinakâr davranmalarını tekrar hatırlatırım efendim.

Vilâyetler ve Birinci Umum Müfettişliğe yazılmıştır.

22/10/1931

HÜLÂSA:

Mustafa Kemalpaşa, *Kemalpaşa ve küçük Mustafapaşa isimlerinin rumuzla yazılması* hakkında:

No. 2308

Bursa Vilâyetine tâbi Mustafa Kemalpaşa kazası ile İzmirin Kemalpaşa kazası ve İstanbulun Küçük Mustafapaşa mahallesinin birbirine benzer isimleri taşıdıklarından rumuzla yazılan bazı evrakın yanlışlıkla Mustafa Kemalpaşa kazasına geldiği ve bazılarının da Mustafa Kemalpaşa kazasına gelecek iken Kemalpaşa veya Küçük Mustafapaşaya gittiği cihetle bu

isimlerin rumuzla yazılmayıp tamam olarak yazılması hususunun temini temenni olunur efendim.

Birinci Umumî Müfettişliğe, Vekâlet dairelerine, Vilâyetlere yazılmıştır.

22/10/1931

HÜLÂSA:

Kaçak eşya hakkında:

No. 2325

Kaçak eşya olduğunu haber alan memurini mülkiyenin derhal gümrük idaresini haberdar etmeleri hakkında Maliye Vekâletinden gönderilen 17/10/931 tarih ve 173511/14 numaralı tezkeresinin bir sureti leffen irsal kılındı, iktizasının ifası temenni olunur efendim.

Umum Vilâyetlere yazılmıştır.

21/10/1931

Maliye Vekâletinin 17/10/1931 tarih ve 17351/14 sayılı tezkeresi suretidir

21/2/931 tarihinde Rüstemiye vapurundaki kaçak eşyanın İzmir gümrüğünce derdesti kendisinin 18 şubat 931 tarihinde vaki ihbarına müstenit olduğundan bahisle mezkûr kaçak eşyanın müsadere bedelde cezayı naktisinden muhbirine ait kanunî hissenin tarafına gönderilmesinin temini Rados konsolosluğumuzdan Gümrükler Umum Müdürlüğüne yazdan tahriratta iş'ar olunması üzerine keyfiyet bilistilâm İzmir Güm-

rükler Başmüdürlüğünden alınan cevapta gerçi mezkûr vapurda kaçak eşyanın mevcudiyeti Rados konsolosluğumuzdan Bodrum kaymakamlığına çekilen telgrafta bildirilmiş ise de bu telgraf Rüstemiye vapurunun Bodrum limanındain geçtikten sonra vâsıl olduğu cihetle vapurun uğrıyacağı limanlarda sıkı muayeneye tâbi tutulması için Bodrum kaymakamlığından 20/2/931 tarihli telgrafla İzmir, Çanakkale ve İstanbul Vilâyetlerine yazılmış olduğu bittahkik anlaşıldığı ve fakat 'Bodrum kaymakamlığının iş'arı üzerine İzmir Vilâyetinden Gümrüğe bu bapta bir malûmat verilmiş olmayıp kaçak eşyanın vücudüne ancak mezkûr vapur yolcularından İzmirde Yapıcı oğlu mahallesinde ikamet eden Sait oğlu portakalcı Salih Efendi tarafından vapurun İzmirde muvasalatını müteakip, Gümrük Muhafaza Başmemurluğuna vaki ihbarile ittilâ hasıl ve eşyanın derdest edildiği dermeyan olunmuştur.

Zikrolunan Rüstemiye vapurunda kaçak eşya olduğu Rados konsolosluğumuzun iş'arına atfen Bodrum kaymakamlığından telgrafla bildirilmiş olduğuna nazaran kaçakçılığın men ve takibi hâkkındaki kanun mucibince kaçak takibatında her makamın fevkinde alâkadar ve vazifedar olan vilâyetin keyfiyetten bu gibi kaçakçılığı men ve takibi ile mükellef bulunan mahallî gümrük idaresini derhal haberdar eylemesi lâzım gelirdi ki Başmüdürlüğün iş arını bunun yapılmadığını göstermektedir. Binaenaleyh ahvali mümasilede alâkadar gümrük idarelerinin derhal malûmattar kılınması esbabının temin buyurulmasını rica ederim efendim.

HÜLÂSA:

Mıgla vilâyetinde yapılan
teşkilât tahavvûlâtı hakkında:

No. 2347

Muğla Vilâyetinin merkez kazasına tâbi Kavaklıdere nahiyesine muzaf Hanaydere mahallesinin Güre karyesine ilhakı ve Hacıbaşlar, Gömen ve kemer mahallelerinin de Kurucaova köyünden fek ve tevhit edilerek Hacıbaşlar namı ile müstakıl bir köy haline ifrağı ve Kazıklı köyünün Milas kazasına tâbi Küllük nahiyesinden irtibatı fekkedilerek Milâsa raptedilmiştir.

Keyfiyet arz olunur efendim.

HÜLÂSA:

İstatistik kursuna devam
edecek memurlar hakkında:

No. 2360

Zeyl: 15/10/931 tarih ve 2183 numaralı tezkereye:
İstatistik kursuna devam edecek memurlar hakkında İstatistik Umum Müdürlüğünden gönderilen tezkerenin bir sureti leffen irsal kılını efendim.

Vekâlet dairelerine yazılmıştır.

27/10/1931

**İstatistik Umum Müdürlüğünün 25/10/1931
tarih ve 1174/3 sayılı tezkeresi suretidir**

1072/3 numara ve 11/ 10/ 931 tarihli tezkereye zeyildir.

1— İstatistik kursu 31 teşrinievvel 931 tarihine müsadif cumartesi günü dairemiz binasında açılacaktır.

2— Kurs, her hafta cumartesi günleri olmak üzere saat 8 den 8,45 e kadar 45 dakika sürecektir.

3— Geçen seneki kursa devam etmemiş olan efendilerin de nazari malûmatla teşhizini teminen kursta münavebeten bir hafta tafsili nazariyat ve bir hafta İktisadî İstatistikler gösterilecektir.

4— Kursa ait kitap ve notlar dairemizce temin ve tevzi edilecektir.

5— Kurs müdavimleri için talimatnamenin 9 uncu maddesi mucibince bir devam defteri tutularak devamları kontrol edilecek ve muntazaman devam etmiyenîer hakkında arzı malûmat olunacaktır.

Makamı âlilerince kursa iştiraki tensip buyurulan memurların yukarıda arzolunan gün ve saatlerde muntazaman devamları hususunda icap eden tebligatın ifasına müsaade buyurulmasını rica ve hürmetlerimi takdim eylerim efendim.

**Vekâletçe Teşrinievvel 1931 ayı
zarfında ikmal olunan
Tekaüt ve Yetim muameleleri**

Sabık Burdur Valisi Celâl Bey tekaüt
Havza kaymakamı Abdülmecit Bey tekaüt
Biga kaymakamı Arif Bey tekaüt
Beyoğlu iskân kâtibi M. Rıza Bey tekaüt
Karacabey kaymakamı Kemal Bey tekaüt
Süleymaniye mutasarrıfı sabıkı Vasfi Bey zevcesi yetim
Ürküp kaymakamı Bahri Bey tekaüt
Sarız nahiyesi müdürü Cemil Bey tazminat
Ayaş kaymakamı Şefik Bey tekaüt
Konya nüfus müdürü Hasan Bey tekaüt
Babaeski kaymakamı Nihat Bey tekaüt
Sivas nüfus müdürü M. Reşat Bey tekaüt
Of kaymakamı Zeki Bey yetim
Seyitgazi kaymakamı Sadi Bey tekaüt
Pazarcık kaymakamı Ali Rıza Bey tekaüt
Rize Valisi Cemil Bey tekaüt
İçel mektupçusu Kâmil Bey tekaüt
Adapazarı kaymakamı M. Talât Bey tekaüt
Malatya mektupçusu Hayri Bey tekaüt
Vize tahrirat kâtibi heruzan Bey yetim.
Kırşehir tahrirat müsevvidi Esat Efendi tekaüt Bitlis Valisi Zihni
Bey tekaüt
Girit memurini munfasılasmdan Şükrü Efendi yetim
Giresun nüfus memuru İlyas Bey yetim

Sabık Bafra kaymakamı Sırrı Bey tekaüt
 Karacaviran nahiyesi M. Şükrü Bey yetim
 Yalvaç kaymakamı Rüştü Bey tekaüt
 Erbaa kaymakamı Adil Bey tekaüt
 Samsun nüfus müdürü Hamdi Bey tekaüt
 Orhangazi kaymakamı Hadi Bey tekaüt
 Sivas valii sabıkı Faik Bey tekaüt
 İhracat müdür muavini M. Ali Bey tekaüt.
 Niğde Valisi Hüsni Bey tekaüt.
 Çanakkale muhasebei hususiye kâtibi Halil Rahmi Efendi tekaüt
 Trabzon idare heyeti başkâtibi Nevres Efendi tekaüt
 Tirebolu kaymakamı Süleyman Salim Bey tekaüt
 Kuruçay kaymakamı Rifat Bey tekaüt
 Bozcaada nüfus memuru M. Şerif Efendi tekaüt
 Hösnek nahiyesi müdürü Mustafa Efendi tekaüt
 Aladağ nahiyesi müdürü Abdullah Efendi tekaüt
 Trabzon tahrirat başkâtibi Osman Efendi tekaüt
 Bayburt kaymakamı Mehmet Ziya Bey yetim
 Birinci U. Müfettişlik evrak âmiri Şevket Bey yetim
 Göynük kaymakamı Şekir Bey yetim
 Sabık V arto nüfus memuru Hasan Efendi yetim
 Demirköy sabık kaymakamı Celâl Bey yetim
 Gömülcene nahiyesi müdürü Ahmet Faik Bey yetim

Aramızdan ayrılanlar

Bandırma Kaymakamı Hasan Fikri Bey Vefat etti

«1305» senesinde Köprölüde doğmuş olan Recep Efendi oğlu Hasan Fikri Bey Rüştüye tahsilini Köprülü kazasında ve idadi tahsilini Manastır Vilâyeti askerî idadisinde yapmış ve kaymakamlık imtihanında sekiz numara kazanmak suretile ibrazı ehliyet eylediğinden kendisine kaymakamlık intihapnamesi verilmiştir.

Sırasile Edirne merkez bidayet mahkemesi mukayyitliği, Dimetoka kazası müstantik muavinliği, Mustafapaşa bidayet mahkemesi ikinci sınıf zabıt nahiyesi müdür vekâleti ve müdürlüğünde bulunduk kitabeti, Karaman kazası ikinci sınıf zabıt kitabeti, Karaman kazası muhacirin memurluğu, Akşar nahiyesi müdürlüğü Başkışla nahiyesi müdür vekâleti ve müdürlüğünde bulunduk-

tan sonra «338» senesinde Karaburun kazası kaymakamlığına tayin edilmiştir.

Söke ve Menemen kazaları kaymakamlıklarında bulunduktan sonra Bandırma kaymakamı iken hastalığı münasebete mezunen bulunduğu İstanbul'da midesinden ameliyat olurken vefat etmiştir.

Kederdide ailesine ve arkadaşlarına taziyetlerimizi beyan ederiz.

Gayrı Resmî Kısım

Belediye – Komün

ve bunların İktisadî faaliyetlerinde

Alman usulü

...

II

Alman Belediye - Komünlerinin İktisadî faaliyetlerinde bilhassa hasılat temin eden işlerden bir çokları şayanı dikkat bir ehemmiyeti iktisadiyeyi haizdir. Bunlardan başlıcaları sıra ile tetkik olunacaktır: «Makalenin baş tarafı bundan evvelki sayıdadır.»

Ormancılık — Gayet vâsi Komün orman sahaları, şehir ve kaza belediyelerde, köy Komünlerinin ormancılık iktisadiyatında mühim ihtiyaçlarını temin eder. Bu ormanların bakımı ve işletilmesi Komünlerin hasılat temin eden işleri arasında mühim bir mevki işgal eder. Bu ehemmiyetten dolayı Komün ormancılığı, bütün Almanya ormancılık iktisadiyatında kuvvetli bir istinat noktası halindedir.

1925 istatistiklerine göre bütün Almanya dahilinde mevcut on iki milyon hektar ormandan 1,94 milyon hektarı Komünlere aittir. Komünler bu geniş orman sahasını 16,208 orman işletme müessesesile işletmektedirler. Bu müesseseler arasında bilhassa Komün hizarları «bıçkı mahalleri» nazari dikkati celbeden Ormanlardan bir kısmı doğrudan doğruya Komünler tarafından işletilmekte, bir kısmı Komünlerin nezareti altında işletilmek üzere icara verilmektedir.

Bu ormanlar dahilindeki taş ve kil ile ince ve kalın kum ve kireç ocakları Komünlerin elinde bulunmaktadır. Büyük yolların inşaatında istimal edilmek üzere taş ocaklarından bir kısmı vilâyet ve kazalar mahallî idareleri tarafından işletilmektedir. Harpten sonraki ilk senelerde bilhassa inşaat malzemesi noksanlığından dolayı tuğla fabrikaları, Komünler tarafından idare edilmiş ve bu veçhile bina inşaatında fevkalâde kolaylık gösterilmiştir.

Buna ilâveten bir çok yerlerde bilhassa kömür havzaları ve civarında Komünler kendi kasaba ve şehirlerinin maden kömürü ihtiyacatının temin için teşebbüsler almışlardır. Bu işlerin yanında, daha az ehemmiyette olmakla beraber sıcak maden sularının işletilmesi Komünlerin iyi idare ettikleri vazifeler arasında olup sıcak maden suyu, banyo ve tedavi mahalleri Komünler tarafından işletilmektedir.

Kalberg, Warnemünde, Wiesbaden, Dresde, Reinerz, Landeck gibi kaplıcalar Komünlerin işlettiği müesseseler meyanındadır. Komünler bu gibi meşhur kaplıcalardan 75 ini idare etmektedirler.

Son seneler zarfında bazı büyük şehir belediyeleri pansiyon şeklinde yabancı misafir kabulü için oteller inşası işi ile de alâkadar olmuşlardır. Bunların işletilmesi muhtelit ik-

tisadî teşebbüsler halindedir. Bütün bu müesseselerde Belediye lokantaları iâşe ihtiyacını temin eder. Buralardaki birahaneler, lokantalara merbuttur.

Pek yeni olarak bazı Komünler reklâm ilânlarıyla alâkadar oldukları gibi, matbaacılık ve mücellitlik işine de el atmışlardır.

Umumî menfaat müesseseleri ve teşkilâtı

Almanya'da hasılat temin eden Belediye teşebbüsleri ve işletmeleri yanında mühim bir saha teşkil eden ve kâr temini gayesine matuf olmıyan menafii umumiye müesseseleri şayani ehemmiyet bir surette göze çarpar. Bu teşkilât Belediye - Komün vezâifi arasında üç büyük sınıfa ayrılabilir: Sıhhati umumiye işleri, inşaat ve mesken işleri, san at ve terbiye işleri.

Kâr kasdi olmayan işlerden Sıhhiye kısmı

Sıhhî müesseseler: Doğrudan doğruya sıhhati umumiyeyi himaye ve vikaye ve buna muavenet hususunu hedef ittihaz eden müesseseler arasında, ilk safta hastahaneler gelir ki bunların gerek tesis ve gerek idaresi, büyük bir ekseriyetle Komünlerin elindedir. Emrazı mütenevvia tedavi edilen seririyat, Belediyelerle, kaza mahallî idareleri faaliyetleri arasındadır. Emrazı akliye hastahaneleri ve ebe mekteplerde vilâdetha neler, umumiyetle vilâyet mahallî idarelerinin faaliyeti sahasına dahildir. 1913 senesindenberi son derece çoğalmış olan sıhhî müesseseler şu suretle tasnif edilebilir:

Bütün Almanya'da 1913 te umumî hastahane adedi 2,356 idi. Ve bunların yanında 1,753 hususî hastahane vardı. Umumilerin yatak adedi 177,468 ve hususilerin yatak adedi

109,360 idi. 1926 da umumî hastahane «Polycliniques» yekûnu 2952 ye ve yatak adedi 303,83 7 ye balıĝ oldu. Buna mukabil hususilerin 1926 mevcudu 811 e ve yatak adedi 41,436 ya indi. Belediye ve Komünler tarafından tesis ve idare olunan umumî hastahanelerin hiç bir imtiyazı mahsusı yoktur.

1913 te 4310 yataklı 81 umumî vilâdethane, 1926 da 6782 yataklı 136 müesseseye çıkmıştır, hususilerde bu müddet zarfında 32 den altmışa balıĝ olmuştur. Diğer sıhhi müesseselerde hususiler azalmış, umumiler bu nisbetlere yakın olarak tezayüt etmiştir. Bütün bu umumî müesseselerin büyük bir kısmı Komünlere aittir. Nüfusu elli binden yukarı Belediyeler için 1926 da yapılan bir istatistike göre bu belediyelerin 202 hastahanesi vardı. Ve yatak adedi 82,224 idi. Bundan başka bu belediyeler, diğer hastahanelerde kiraladıkları 21,138 yatak için de iâşe ve sair masraflarını temin ediyorlardı.

Bu meyanda devlete ait sıhhi müesseseler, büyük şehirlerde darülfünunların «cliniques» vazifesini görmekten başka bir ehemmiyeti haiz değildirler.

1924 istatistiklerine göre kazaların da 19464 yataklı 348 hastanesi vardır. Malûm olduğu üzere, Almanya'da kaza mahallî idarelerinin de hususî varidatı ve bütçesi vardır.

1926 vaziyetine göre de Vilâyet birliklerinin 76 kliniği vardı. Vilâyetlerin idaresinde 50 kör ve sağır - dilsiz müesseseleri bulunuyordu. Bunların yanında muaveneti umumiye emanet olunmuş çocuklarla bakım müesseseleri vardır ki bunlar da komünler tarafından idare olunur.

Dezenfekte Müesseseleri .— Kazalarla komün grupmanları sahai faaliyetine dahil olan dezenfekte işlerde komünler

de meşgul olmakta ve ekseriya hastanelerine dezenfekte müesseseleri ilâve etmektedirler. Bilhassa büyük şehirlerde mesken dezenfektetile de meşgul olan müesseseler vücade getirilmiştir. 1926 da nüfusu 50.000 den yukarı belediyelerin 105 dezenfekte müessesesi vardı. Bazı kazalarda da bu kabil müstakil müesseseler vardır, fakat küçük komünlerde bütün bu vezaif hastanelere mülhak müesseseler tarafından ifa edilmektedir.

Komün eczaneleri.— Komünlerin eczacılıkla iştigalleri uzun zamandanberi devam etmekle beraber kâfi derecede inkişaf etmemiştir. Yalnız Prusya'da Breslav ve Hanovre şehirleri enerji suretile idare edilen komün eczanelerine maliktirler. 1 ek bir hükümet, belediye ve kaza eczanelerinin vesikası musaddak eczacılara icarına müsaade etmiştir.

Harpten evvel Hesse hükümeti dahilinde 13 komün eczanesi vardı ve bu mevcudün yüzde on birini teşkil ediyordu. O vakittenberi şayanı dikkat bir tehavvül olmamıştır.

Mezarlık ve cenaze defni hizmeti .— Halkın büyük şehirlerde tekasüfünden dolayı, mezarlık ve cenaze defni işleri komün sıhhî teşklât için son derece şayanı ehemmiyet bir saha teşkil etmiştir. Bununla beraber bu işlerin komünler tarafından ifası için harpten evvel komünler için ne bir müsaade ve ne de bir mecburiyet yoktu. Yalnız memleketin pek nadir akşamında komünler cenaze defni hizmetile mecbur oluyorlardı. Fakat bilâhare büyük belediyeler yeni yeni komün mezarlıkları tesisine mecbur oldular ve Münih gibi birçok büyük şehirler, asrı tertibatı haiz mezarlıklarda mezar kazmak işini de üzerlerine aldılar. O vakittenberi komünlerin bu işler üzerindeki faaliyetleri gerek kanunî ahkâmdan

istifade ve gerek tatbikatta gösterilen dikkat ve itina yüzünden epice inkişaf etmiştir.

1927 de nüfusu 50.000 den yukarı 89 şehir için yapılan istatistiklerde bu belediyelerin 503 mezarlığı vardı. Ve bunların sahası 433.734 are metro murabbai idi. Are 100 metro murabbai saha.

Bunlardan elli dört şehirde mezar kazma idaresi, 63 ünde mezar çiçekleri tarhı idaresi, 69 şehirde mezarların hüsnü idamesi için müesseseler, 36 smda mezar çiçekleri satış mahalleri, 47 sinde cenaze defni idareleri, 23 ünde tabut satış mahalleri, 37 sinde tabuta yerleştirme idaresi, 41 inde cenaze nakli servisleri, 45 inde cenaze tekfini, 33 ünde ölülerin ihrakı meselesi bulunduğu gibi 352 şehirde de belediyelerin mevta teşhirhaneleri vardır. Bilhassa bu morglar ölülerin derhal meskenlerden uzaklaştırılmasını temin ederler ve belediyelerin birçokları için bu müesseseleri vücade getirmek mecburîdir. Cenaze alyîarı tertibi de bu hizmetler arasında idare edilmektedir.

Mesken pisliklerini ve sularını kaldırmak vazifesi .—

Pek eski zamandanberi komünler bu işlerle meşgul olmakla beraber, bilhassa 1870 denberi şehir ve kasabaların lâğım tertibatı hem mevaddı gaitayı hem de ev ve yağmur sularını nakletmeğe vasıta olmuşlardır. Lâğım tertibatı olmayan yerlerde bu muzahrafat hususî vasıtalarla kaldırılır ve birçok yerlerde bunlardan istifade edilir.

1926 da nüfusu elli binden yukarı şehirlerden ancak sekizinde bu kabil müesseseler, hususî müteşebbisler elinde idi Mütebakisi komünlere aittir. Aynı sene istatistiklerine göre nüfusu elli binden yukarı kırk dört şehirden 28 inde Hayvan kadvralarının imhasına mahsus komün müesseseleri vardır.

Bu müesseseler hasılatı komünler tarafından yapılan masrafların yalnız yüsde doksanını kapatır.

Banyo ve hamamlar. — Umumi menfaat gâyesile teessüs eden kommün işleri arasında banyolar ötedenberi oldukça mühim bir hizmet halinde idise de, bilhassa son on sene zarfında sıhhati umumiye noktai nazarından kommün banyoları tesisi usulü son derece inkişaf etmiştir. Bütün kommünler, hem sıcak hem de soğuk su banyoları ve bilhassa mektep banyoları vücade getirmişlerdir. Bu banyolar, en küçük kommünlerde dahi mevcut olup, her sınıftan halkın pişi istifadesine konulmuştur. Bunların yanında hususi ve gayriresmi banyoların adedi de şayani dikkat derecede çok ise de resmi müesseselerin tevessü ve inkişafındandolayı mevkilerini onlara terketmek üzeredirler.

Banyo ve duş tertibatını haiz olan bu kommün müesseseleri çok tevessü etmiş olup son sistem kommün müesseseleri yüzme havuzlarını ve bütün banyo vesaitini havidirler.

1926 da 91 büyük şehirde, çok muhtelif nevi ve vüs'atta, belediyelere ait 294 sıcak banyo müessesesi vardı. Bundan başka 1061 mektep içinde banyo ve duş tertibatını haiz mahaller vücade getirilmişti.

Aynı şehirlerde belediyelere ait 257 soğuk banyo idaresi bulunuyordu. Bunlar arasında deniz hamamları ve aile banyoları fevkalâde bir mevki işgal etmekte ve belediye banyoları umumiyetle «en régie» suretile idare olunmaktadır. Bu işlerde diğer bir çok belediye işleri gibi bütçelerinde açık verirler, mesela: Varidatı ile ancak masraflarının % 80 ini kaparlar, üst tarafı kommünlerin diğer iradile ödenir. Yani kâr kastı olmıyan kommün müesseseleri nevindendir.

Almanya’da stadyomlar, spor mahallesi. — Harbi umumiden sonraki devrede oyun sahaları, spor meydanları için kommünler bilhassa: Millî ve vatanî bir vazife halinde, büyük bir dikkatle ve itina ile çalışmışlardır. Umumî kanaate göre, halki maddeten kuvvetlendirmek ve bu suretle İktisadî hayat mücadelesinde muvaffak olmasını temin eylemek gayesi kommünlerin hedefidir. Halkın jimnastik, spor temayülû ve bunun inkişafı, kommünlerin bu işe müdahaîesile, daha seri ve şiddetli olmuştur.

50 bin nüfuslu şehirlerde 1913 ile 1925 arasında yapılan bir mukayeseye göre belediye spor meydanları bu müddet zarfında iki mislini geçmiştir. O vakittenberi bu inkişaf aynı suretle devam etmektedir. Son zamanlarda en küçük kommünler dahi spor meydanları vücade getirmeğe başladılar.

Spor mahalleri bazen doğrudan doğruya idare edildiği gibi bu hususta çalışan cemiyet ve müesseselere icarla dahi verilmektedir. Fakat tarzı idaresi kommünlerin direktifleri dairesinde olması şarttır. Bu meyanda hususî müessese ve cemiyetlerin malı olan spor mahalleri de vardır. Son zamanlarda belediyeler bütün tertibatı cami umumî jimnastik salonları da meydana getirmişlerdir.

Parklar. — Geçen asrın son üçte biri zarfında ve öteden-beri şehir ve kasabaların binasız mahallerinin tanzimi ve kabili istifade bir hale vaz’ı hususunda Almanya kommünlerinin faaliyeti şayani dikkattir. Bu mesai harbi umumiden sonra daha ziyade inkişaf etmiş, bilhassa işsizlerin bu sahada istihdamı suretile kommünler iki hizmeti birden ifa etmişlerdir. Nüfusu elli binden yukarı 68 Alman şehri için yapılan istatistiklere göre gerek bahçe, gerek park ve çimli saha olmak üzere mevcut yeşil mahallerin mesahası 1913 de belediyelere

ait yekûn 325,600 metro murabbâi iken, 1924 de 404,400 metro murabbâina çıkmıştır. Bu yeşil sahaların çiçek ihtiyacı temin etmek üzere belediyelerin ayrıca çiçek yetiştirme mahalleri vardır. Küçük belediyeler ve köy kommünlerine ait yeşil sahalar da aynı nisbette tezayüt etmiştir.

Kâr kasti olmayan işlerden umumî hizmet ve mesken kısmı

Umumî hizmet. -- Büyük insan kütlelerinin şehirlerde tekasüfü yeni ihtiyaçlar tevhit etmiş ve hatta eskiden mevcut ihtiyaç nisbetini tevsi eylemişlerdir. Bu inkişaf arasında, bir çok insanların ihtiyacını birden temin edecek sıhî ve bütün konforu haiz meskenler inşası son zamanlarda en ziyade göze çarpan işler arasında bulunmakta ve belediyelerin tahtezzemin inşaatı ile yol faaliyetleri bu ihtiyaçlarla yanyana yürümektedir. Umumî hizmetler için belediyelerin fevkazzemin inşaatı arasında mektepler, hastaneler, mezbahalar, soğuk mahzenleri, kaplıcalar, antrepolar, elektrik ve su tevziatı müesseseleri, sergiler, mezarlıklar gibi başlıca işler vardır. Tahtezzemin inşaat meyânında: Lâğımlar ve kabili şürp sular tesisatı göze çarpar. Bu iki mühim iş şehirler halkının hayatını korumak ve vefiyat miktarını haddi asgariye indirmek hususunda en büyük âmil olmaktadır.

Yol inşaatı, hayatı iktisadiye noktai nazardan büyük bir ehemmiyeti haizdir. Bilhassa ticaretin şayani dikkat bir surette inkişafı ve otomobillerin tezayüdü memleket yollarının örümcek ağı gibi örülmüş şekilde hüsnü tanziminden sonra vaki olmuştur. Yollar üzerindeki faaliyet vilâyetlerle kazalar ve köy kazaları ve bunların grupmanları gibi mahallî teşekküllerin en büyük hizmet sahalarını teşkil etmektedir. Hükümete

ait 20,500 kilometre eski yollarla birlikte 32,500 kilometroya balığ olan gayet geniş ve büyük yollar en işlek ticaret sahaları arasındadır.

Bütün vilâyet gropmanlarile kazalar yol inşaat idarelerine maliktirler. Yalnız kazaların bu hususta 70 bürosu vardır. Bu gropmanların senelik yol masrafı 165 milyon altın mark tutmaktadır. Köy kazaları 120,000 kilometre yol işletirler. Ve bunların masrafları, yalnız Prusya için 1927 de yapılan bir hesaba göre 220 milyon altın marka balığ olmuştur.

Mesken işleri:

Şehirlerde halkın şayani dikkat bir surette tekasüfü ve cihan harbinin neticelerinden olmak üzere şehirler halkının sıhhati ve bunlar arasında irtibatı temin mes elelerinden sonra üçüncü bir mes'elei iktisadiye olarak ileri sürülen işlerden birisi de mesken faaliyetidir. Bunun için şehir halkının menfaati ve inşaat şartları düşünülerek mesken hususunda şehirlerin takip edeceği usul tesbit olunmuştur. Aynı zamanda efrada yahut ailelere mahsus meskenlere nezaret etmek ve şehir arazisi üzerinde halkın sureti tevezzüü mes'elesini halletmek gibi hususat nazari dikkate alınmıştır.

Umumî harpten evvel, mesken politikası haddi zatinde yalnız mesken kelimesile ifade edilen müessesata ait idi. ilk safta meskenlerin maddeten tarzı inşaları ve sıhhî şartları ile İçtimaî noktai nazardan bunların temettü şartları düşünülmüş ve bununla beraber gerek inşaat, gerek icar şartlarının arz ve talep kaidesine tâbi olacağı kabul edilmişti.

Harpten sonra izdivaçların çoğalması ve Alman hükûmetinin terkettiği araziden halkın içeri çekilmesi gibi sebepler şehirlerin mesken işini daha dikkatli takip etmelerine vesile

olmuş ve hususî teşebbüsler bu ihtiyaçları karşılamadığından, hükümetin müdahalesi zarurî görülmüş ve mesken buhranı ile mücadele etmek, kommünlerin başlıca vazifeleri araşıma girmişti. Maamafih kısa bir müddet kommünler, bu işe ancak bilvasıta müdahale etmişlerdir, hakikî ve filî olarak doğrudan doğruya bu işi üzerlerine almaları 1924 senesinde başlamıştır.

Bundan sonra kommünler gerek bizzat inşaat yapıp bunları, mülkiyeti muhafaza ederek icara vermek suretile işletmek, gerek inşadan sonra satmak üzere muhtelif şekillerde işe girişmişlerdir. Yalnız bu nevi satışlar, icabında tekrar kommünler tarafından mübayaa edilebilmek kaydıla mukayyettir. Aynı zamanda kommünler bu nevi inşaat için hususî müteşebbislerin bulunmadığı sahalarda dahi inşaat yapmak mecburiyetindedirler.

Bir çok yerlerde kommüuler ve köy kazaları menafii umumiyeye inşaat şirketlerde muhtelit teşebbüs şeklinde ortaklırlar. Ve ekseriya belediyeler en büyük hisseyi üzerlerine almışlardır, Bundan dolayı yeni inşaatın gerek idaresinden, gerek mali hususatından dolayı umumî idare belediyelerin nüfuzu altındadır. Bir kısım şehirlerde de belediyeler bu işi münferiden deruhde etmişlerdir.

Yeni inşaat için icap eden sermaye bilhassa ebniyeli a-razi mülkiyetini istihdaf eden bir nevi vergi geliri ile temin olunmaktadır. Para kıymetinin sukutu dolayısıle nakitlerini inşaatla tahsis edenlerin yaptırdıkları kiralık evlerin icar bedelleri üzerinden alınan bu vergi, memurlara hükümetçe ikraz edilen mebalîğ ve işsizlerin faideli surette istihdamı hasılatı ve azledilmiş memurlara muhtas tazminat ve harp malûllerine ait tahsisat ile kuvvetlenmektedir.

Büyük şehirlerle hükümet merkezleri tarafından vergi ve istikraz hasılatı bu işlerde âmmenin istifadesine tahsis olunabilmektedir. Bundan başka müteselsil kefalet, mesken iradı vergisi karşılık gösterilerek istikraz akdi gibi şekillerde müracaat edilir. Bütün bunların sureti itfası, son derecede az faiz ile ve pek az bir amortisman mukabilinde devam eder.

1924, 25, 26 seneleri bütçe tatbikatına nazaran mesken inşaatına mahsus masraflar aşağıdaki neticeyi göstermektedir: Nüfusu iki yüz binden yukarı 23 şehirde binde on üç nüfus ve nüfusu yüz ile iki yüz bin arasındaki 16 şehir de binde iki nüfus ve nüfusu on binden yüz bine kadar olan 11 7 şehirde keza binde iki ve küsur nüfusu bu masraflardan müstefit olmuşlardır. Bu şekilde istifade edenlerin yekûnu bu hesaba dahil şehirlerin yekûnunda ceman binde 21 nüfusa kadar çıkmaktadır.

Kommünler gibi köy kazaları da son on sene zarfında eskisinden daha çok olmak üzere mesken inşası işlerine girişmişlerdir. Kazalar bu işleri gerek mesken inşaat şirketleri tesis, iskân kolonisi müesseseleri teşkil suretile gerek kaza idarelerinin kendi vesaiti ile inşaat yapmak şeklinde tedvir etmektedirler. Bunlarda başlıca irat olarak mesken iradı vergisinden istifade ederler. 1927 de Prusya dahilindeki köy kazalarının kendi vesaitile inşa ettikleri mesken yekûnu takriben yedibini bulmuştu.

Bundan başka kazalar, köylerde çiftçi, ziraat amelesi ve san atkârlar için müesseseler vücade getirmek suretile bir köy istimar siyaseti takip etmektedirler.

Bu hizmet bilhassa Şark kısmı ile «Hanovre» de ve «Slesie» de son derecede inkişaf etmiştir

Her vilâyette dahi birer iskân şirketi vücade getirilmiştir. Vilâyet ve kaza birlikleri bu şirketlerin «mes uliyeti mahdudeli olarak 17 tanedir.» 317 milyon altın mark sermayesinden 8 milyon altın markına sahiptirler. Bu vaziyette büyük iskân siyaseti bu şirketler tarafından tatbik edilmekte bulunmuş ve köy kazalarının iskân işleri küçük sahalara inhisar etmiştir.

Arazi siyaseti:

Yukarıda zikrolunan mesken inşası siyaseti yalnız inşaat hedefine matuf olmayıp aynı zamanda vâsi mikyasta ve muayyen bir sistem dahilinde iskân gayesini takip etmektedir. Bundan dolayı bu mesai, yeni şehirler ihdası ve yeni arazinin inkişafı hususuna doğru geniş mikyasta tertibat almağa matuftur.

Sihhati umumiye mülâhazası ve mesken şartları ile şehirlerin vesaiti nakliye siyaseti, gayet vâsi bir şehirleştirme ve arazi pilânı tertibatını icap ettirmiştir. Filhakika şehirlerin arazi siyaseti muhtelif devreler geçirmiştir. On dokuzuncu asrın ortalarına doğru şehirlerin arazi sahaları çok dardır. Bu saha yavaş yavaş tevessü etti. O şekildeki mezkûr asrın sonunda mühim bir ittisa kesbetti. Bu tevessü ancak harbi umumide tevakkuf etmiş fakat harpten sonra inkişafa başlamıştır. Halen gayet vâsi arazi sahaları şehirlerin banyoları dahilinde bulunmaktadır. Kommünlerin mesken inşaatında geri kalmış olmaları bu inşaat müsait arazi bulmamalarından mütevellittir. Harbi umumiden evvelki arazi ve inşaat siyasetile bugünkü vaziyet arasında da az çok fark vardır. Harpten evvelki başlıca gaye umumun istifadesine müsait ve ehven fiatle arazi bulabilmek idi. Halen talep baki olmakla beraber, bir de inşaat vazifesi buna inzimam etmiştir. Bununla beraber kommünler ekseriyetle bu nevi araziye tedarik ettikten sonra sa-

tarlar ve yalnız tekrar mübayaa hakkını muhafaza ederler. Satış kıymeti, daima kommünlerin takip ettiği mesken inşaatı politikasına göre tesbit olunur. Şehirlerdeki arazi ve arsa piyasası bu işte hiç bir zaman amil değildir. Bundan dolayı kommünlerin bu sınıf işleri de kâr gayesine matuf olmıyan nevi- dendir.

Kâr kastı olmayan işlerden terbiyevî kısım

Muhtelif memleketlerde yapılanlardan daha faik olarak Alman şehirleri talim ve terbiye işinde yaptıkları teşkilâtla temayüz etmişlerdir.

O şekildeki, iptidaî ve tâlî tahsil şebekelerinden başka ekseriyetle âli tahsilde buna inzimam etmiştir. İptidaî tahsil kâmilan kommünlerin elindedir. Tâlî ve âli tahsilleri de keza kendi nüfuz ve salâhiyeti daha kuvvetli olmak üzere idare eder,iptidaî tahsilini bitirenlere mahsus meslek mekteplerde belediyecilik noktai nazarından açılmış mahsus mektepler de kommünler tarafından idare edilmektedir. Bilhassa bu son iki nevi mektep Alman iktisadiyatında mühim âmil mevkiindedir.

Belediyelerin bir çok ticaret mektepleri yanında, bir çok büyük şehirlerde sanayii nefise ve belediye sanayi mektepleri ve musiki mektepleri de vücade getirmişlerdir.

1926 da nüfusu elli binden yukarı şehirlerde Belediyelerin 30 sanayii nefise ve san at mektebi vardır, bunların yanında aynı neviden 12 mektep te hükümetle kommünler tarafından müştereken idare edilmekte idi. Musiki sanayi müessesesinden yalnız on ikisi belediyelerin elindedir.

Keza 1926 da nüfusu elli binden yukarı Alman şehirlerinde mevcut her nevi mektepten 246 ısı belediyelere aittir.

«Francfort» ve «Cologne» şehirleri de belediye Darülfünununa maliktirler.

Sanayii teşvik hususunda belediyelerin aldığı tedbirler çok geniştir. Bu meyanda bir çok san at mahsullerini ve sanayii nefise alâtını satın almak için müsabakalar açarlar.

Terbiyevî kommün müesseseleri arasında müzeler mühim bir mevki işgal eder. 1926 istatistiklerine nazaran nüfusu elli binden yukarı 35 şehirde belediyelere ait 38 sanayii nefise mecmuai asar müzesi ve on beş şehirde 15 sanayii nefise alât müzesi ve 48 şehirde de 60 tarihî müze vardır. Bu şehirlerde vilâyetlere ait olarak ta 13 müze mevcuttur.

Sanayii nefise müesseseleri arasında belediye tiyatroları sayani ehemmiyet bir haldedir. Bunlar opera ve komedi kısımlarile mütesaviyen meşgul olurlar. Hükümet tiyatro sahneleri ancak büyük şehirlerde ve hükümet merkezlerindedir.

Harbi umumî esnasında ve ondan sonraki müşkülâtta dolayı tiyatrolar temettü temin eden müesseseler arasından çıkmıştır. Halen pek nadir ahvalde kâr getirirler. Bunların sureti idaresi bir hususiyet arzeder. Ekseriyetle belediyeler binayı yapıp icara verirler, yahut hususî belediye tiyatro şirketleri tarafından idare ettirirler.

1926 da nüfusu elli binden yukarı şehirlerde belediyelerin 69 tiyatrosu vardı. Bunların 56 sini doğrudan doğruya belediyeler idare ediyorlar. Bunlardan başka terbiyevî gaye için belediyeler bir çok tiyatro müesseselerine muavenet etmektedirler.

Belediyeler, kendi tiyatrolarının orkestra htiyacını kendileri temin ederler, bu orkestralardan belediye konserlerinde de istifade edilmektedir.

Bütün bunlara ilâveten belediyelerin 39 şehirde 53 konser salonu vardır. Bütün belediyelerde halen belediye tiyatroları ve orkestraları kâr temin etmeden işlemektedirler. Hasılat masrafların ancak % 50 sini kapatmaktadır.

Pek nadir olarak belediye sinamalarına tesadüf olunabilir. Sinemalar ekseriyetle hususî müteşebbislere icra verilmektedir.

Belediye - Kommünlerinin İktisadî işletmelerinde İdare tarzları

Almanya'da kommün İktisadî faaliyetlerinin şekli tatbikinde başlıca dört sistem göze çarpmaktadır:

A — Exploitation en regie simple:

Bunlardan birisi bizim Türkiye'de emaneten idare dediğimiz basit şekildir. Yani her hangi bir İktisadî hareket için belediyelerin umumî teşkilât ve kadrosuna dahil memurlar, diğer belediye işlerini nasıl tedvir ediyorlarsa bunu da aynı surette idare ederler. Ekseriyetle kabul olunan şekil, bil - hassa masraftan korunmak için, en çok tatbik edilen sistem budur. Yalnız, umumî belediye işlerinden İktisadî teşebbüsleri ayıran fark, fazla olarak bu işin başında Belediye Meclisi murahhaslarının bulunmasıdır. Alelâde idare kadrosunu tecavüz eden, bütçede nazari dikkate alınmamış kredi, tarife tesbiti, sahai faaliyetin tevsii gibi mesai için idare murahhaslarıyla «magistrat» denilen reislerin mütaleası, yahut belediye meclislerinin kararı alınmak lâzımdır. Bu şekli idare halen mevkii mer'iyette bulunan belediye nizamatile tesbit olunmuştur. Bu sistem, kommünlerin İktisadî faaliyette daha kolay birleşmelerini ve iyi neticeler almalarını temin etmektedir.

B.— «Exploitation en regie autonome» :

İkinci şekil serbest ve muhtar olarak emaneten idare usulüdür. A fıkrasında izah olunan şekilde her hangi müstacel ve sırf ticarî mahiyette bir iş için mafevk mercilerden alınacak kararları beklemek kabil olmadığından bir kısım İktisadî teşebbüsler için, bu ikinci şekil kabul edilmiştir. Bu nevi belediye faaliyetleri, belediye idarei umumiyesinden ayırdır ve salâhiyeti kabil olduğu kadar tahdit edilmiş idare komisyonlarının nezareti altındadır. Fakat asıl idare makinesini çeviren bir müdür vardır.

C.— Bu gibi muhtar emaneten idare usulünün yanında bir de sırf ticarî noktai nazardan teşkilât yapılması esası ön safta gelen üçüncü bir sistem vardır. Bu şekilde hukuku hususiye dairesinde teşekkül eden kommün şirketi ifayı vazife eder. Fakat sermaye kâmilan kommünün olduğu gibi şirket te yalnız kommüne ait olarak çalışır, bu şirketlerin hisse senetli şirketlerle mes uliyeti mahdudeli şirketlerin haiz olduğu hukuktan başka bir imtiyazı yoktur. Bu nevi teşebbüsler bilhassa, meskûkât kıymetlerinin tenezzülü devresinde ve onu takip eden senelerde doğmuştur. Aynı Sebeplerle belediyelerin irat membaları da daralmış ve kommünler sırf İktisadî mahiyette teşebbüsler almağa mecbur kalmışlardır. Bu sisteme dahil ve zaif, elektrik tevziatı gibi bir çok kommünlerin birleşmesini mümkün kılacak işlere hasredilmektedir.

D.— Bir de muhtelit İktisadî teşebbüs halinde umumî sermaye ile hususî sermayenin, hukuku hususiye ahkâmına göre birleşmesinden hasıl olan şirketler vardır. Bu kısım teşebbüsler ticarî randman temini gayesini takip ederler, harbi umumiden evvel de bu sistem şirketler vardı, 1914 te 75 Alman şehri sırf sınaî olarak 91 muhtelit işletme şirketinde hissedar idi. Ve hissei iştirakleri mecmuu 126 milyona balığ olu-

yordu, bu yekûn diğerk mahallî teşekküllerin iştirak hissesile iki yüz milyona balığ olmakta idi.

Harbi umuminin ilk senelerinden itibaren kommünler üzerine yüklenen iâşe ve saire gibi harp iktisadiyatı vezaifinden dolayı kommünler, bu sistemde bilhassa mesuliyeti mahdudeîi şirket şeklini tercih etmişlerdir. Umumî harpten sonra ise bu nevi İktisadî sahada hususî sermayeler mevkilerini tekrar kommün sermayelerine terketmeğe başlamışlardır.

1920 ihsaiyatma göre 159 şehirde mevcut 4532 İktisadî müesseseden 4255 i yani % 919 u sırf komünlere ait müessese halinde olup yüzde seksen birini teşkil eden 377 si de muhtelit sermayeli şirket olarak çalışmaktadır.

Muhtelit sermaye ile işletilen mühim müesseseler arasında tramvay işleri % 36 ve elektrik işleri % 22 ve gaz ve su tevziyatı yüzde beşer derecesindedir.

Komünlerin İktisadî teşebbüsleri hakkında 8 şubat 1924 tarihinde alman şehirler kongrasınca ittihaz olunmuş olan bir karar şayanı ehemmiyettir. Mezkûr karar esaslarına göre sırf hususî şirket teşkilî şekli ile komünlerin hissei iştiraki a- kalilyette olan şekilde şirket vücade getirilmesi usulleri kabul edilmemiştir. Bundan başka, komünlerin elinde bulunan işlerin de keza İktisadî kaidelere göre tedvir ve takibi lüzumu takarrür etmiştir. O şekildeki bu gayenin temini için muhaberat ve saire gibi kırtasiyecilikle meşgul olmayacak işlerin hali tabiî cereyanında tesadüf edilecek müşkülât için seri ve amelî tedbirleri ittihaz edebilmek salâhiyetinin verilmesi kabul olunmuştur. Bu karardan sonra en regie dediğimiz emaneten idare şekille, sermayesinin başlıca kısmı veya ekseriyeti komüne ait şirket teşkilî suretile idare sistemi galebe etmiş addolunabilir.

Mahallî idarelerden kazalara ait İktisadî teşebbüsler komünlerinkinden farklıdır. Kazalar hemen ekseriyetle muhtelit sermayeli şirket şeklinde iş yapmaktadırlar. Köy şimendöfer tramvaylarından elli yedisi doğrudan doğruya kazalara ve 139 u kazaların iştirakile hisse senetli şirketlere ve 41 i kazaların iştirakile mes uliyeti mahdudeli şirketlere aittir. Su tevziatından 16 sı doğrudan doğruya kazaların ve 4 ü hisseli şirketlerin ve yedisi mes uliyeti mahdudeli şirketlerin idaresindedir. Elektrik tevziatı müessesesinden 5 3 ü kazalara ve 164 ü hisseli şirketlere ve 63 ü mes'uliyeti mahdudeli şirketlere ait bulunmaktadır.

Teltow ve Niderbarnim kazaları iktisadi işletmeler için hususî bir tertip yapmışlardır. Burada şirket iki cepheli bir mevcudiyet arzeder. Birisi mülkiyet noktai nazarından teşekkül etmiş şirket diğeri işletme gayesiîe teşekkül etmiş şirket. Bunların arasında malî esaslarda fark vardır. Mülkiyet kısmında hususî sermayelerin iştiraki üçte biri geçemez, halbuki, işletme kısmında üçte ikiye kadar çıkabilir, binaenaleyh mülkiyet kısmında sermayenin ekseriyetini tutan kaza, tarife tanzimi ve sair hususatta halk lehine mukarrerat ittihaz edebilir.

İktisadî Müesseselerin malî ehemmiyeti

İktisadî müesseselerin malî ehemmiyeti .— Komün İktisadî müesseselerin malî ehemmiyetini tetkik için evvelâ bütçe üzerinde müsbet veya menfî tesirlerini araştırmak lâzımdır. Bunun içinde irat getiren müesseseler iie sırf menafii umumiye noktai nazarından vücade getirilen teşebbüsleri tetkik etmek icap eder. Menafii umumiye düşünülerek komünler tarafından vücade getirilen müesseselerin iradı, ya yalnız

masrafı kapatır, yahutta az bir muavenetle bu masraf karşılaştırılır.

Kâr kastile yapılan komün müesseselerinde dahi temettü temini, ikinci derecede bir rol oynar, çünkü menafii umumiyeyi her zaman himaye ve siyanet, komünlerin İktisadî teşebbüslerinin esasını teşkil eder. Komün müesseselerinin kâr getirmesi esas, ancak İçtimaî siyaset icabı şehirlerin ifasına mecbur olduğu birçok vazifeleri yapmalarına imkân verebilmek için kabul olunmuştur. Filhakika bu kadar dar bir sahada dahi temettü temini kabul olunmamış olsa komünlerin İktisadî teşebbüslerinin hepsinde masraf açığını bütçelerinin vergi kısmı iradile kapatmak zarureti hasıl olacaktı. Bundan dolayı kabul olunan nisbî temettü, hem vergi nisbetini tahfif ve hem de kâr kastı olmayan komün menafii umumiyeye müesseselerine muavenet için icap eden tahsisatı kısmen temin etmektedir. Hatta mezkûr temettülerin yekûnu komün bütçeleri iradı umumîsi derecesinde ehemmiyeti haiz bulunmakta idi. Bununla beraber 1924 şubatında toplanan alman şehirler kongresi komün işletme faaliyetlerinin sırf İktisadî esaslar dairesinde yapılmasını kabul ve resmen ilân etmiştir, o şekilde ki, komünler hal ve vaziyetin icap ettirdiği en makul surette hareket surette hareket ederek kabil ve mümkün olan azamî temettüü elde edebileceklerdir.

1913 te su tevziatı işletmesinde Alman Komünleri 28,5 milyon mark temettü temin etmişler ve 7,2 milyon mark da bu nevi işte muavenet yapmışlardı. 1925 te mezkûr temettü yekûnu 38,5 milyon marka çıktı. Ve muavenet 6,3 milyona düştü. Gaz tevziatında 1913 te 78,1 milyon temettü temin ediliyordu ve 1,2 milyon muavenet yapılıyordu. 1925 te temettü 79,2 milyona çıktı. Muavenet 0,7 milyona indi. Elektrik tevziatından mezkûr senede 55 milyon mark temettü

alınıyordu. 1925 te bu yekûn 144 milyona baliğ oldu. Vesaiti nakliye işlerinden 17 milyon temettü alıyorlardı. Bu yekûn î 925 te 2 7 milyona çıktı. Ziraat ve orman işletmeleri 1925 temettüü yekûnu 36 milyon marktır. Yekûn olarak 1913 temettüiatı 258,4 milyon mark ve 1925 temettüatı 35 3,1 milyon marktır ki aradaki tezayüt nisbeti inkişafı göstermektedir.

Menafii umumiye gayesile vücade getirilen Komün müesseselerinin malî vaziyetini tesbit etmek oldukça müşküldür. Umumî esas, iratla masrafın takriben başa baş kalbilmesi hususudur. Fakat tatbikatta ekseriya bu hedef elde edilememektedir. Meselâ lâğım işletmeleri, yolların temizlenmesi ve çöplerin kaldırılması gibi işler bu nevidendir.

Diğer faaliyet sahalarında, meselâ sokak, yol ve köprü inşaatı gibi işlerde dahi umumiyetle irat masrafı karşılamaz. Hıfzıssıhhatı umumiye ve diğer sıhhi sebeplerden dolayı banyo ve dezenfekte işleri aynı vaziyettir. 1 akıp olunan terbiyevî sebeplerden dolayı müze ve tiyatro işleri de masrafını kapayamamaktadır. Heyeti umumiye itibarile denilebilir ki menafii umumiye gayesile yapılan işler, Komün bütçelerine epeyce ağır bir yük halindedir ki bu hamule ekseriya Komünlerin irat getiren müesseselerinden aldıkları temettü yekûnunu tecavüz eder.

Komünlerle Komün Grupmanlarının «İdarî taksimatından bir cüz üdür». 1913 te menafii umumiye işlerini tedvir için o işlerin hasılatına yaptıkları zam yekûnu istikraz hasılatı hariç olaak 550 milyon marktı.

1925 te bu yekûn bir milyar markı buldu. Bu şayanı dikkat tezayüt sırf para kıymetinin tenezzülünden mütevellit olmayıp aynı zamanda umumiyetle Komün İktisadî faaliyet

sahalarının ittisal bilhassa mesken inşaatında ve sıhhi hususattaki inkişafında tesiri vardır.

1925 muavenet yekûnunun beşte ikisi yol ve köprü inşaatına sarfedilmiştir. Yolların temizlenmesi, tenvirat lâğımlar ve mezarlıklarla parklar masarifi bu muavenetin beşte birini almıştır. Mütebakisi tıbbî müesseselerle mesken inşaatına, terbiye müesseselerine ve saireye verilmiştir.

Komün Grupmanlarının sokak, yol ve köprü inşaatına muavenetleri 1913 te % 35 derecesinde idi. 1925 te % 45 olmuştur.

Bilâkis yolların tathiri, lâğımlar ve mezarlıklar gibi sırf beledî vezaiife muavenetleri 1913 te %1 idi.

1925 te %2 dir. Yalnız bu grupmanların tıbbî müesseselere muaveneti fazla olup nisbeti % 28 ile % 25 arasında tehaliif eder. Mesken inşaatına muavenetleri de %27 derecesindedir.

1927 senesi bütçe tatbikatına nazaran, menafii umumiye gayesile yapılan belediye işlerinden yol, sokak ve köprü inşaatında Berlin şehri yaptığı masrafın ancak 9,8 zini bu menabiden aldığı hasılat ile kapatmış, üst tarafını bütçenin adi varidatı ile ödemiştir. Ve aynı iş için:

200,000 den fazla nüfuslu şehirler masrafın % 31,3 ünü ve yüz bin ile iki yüz bin nüfus arasındaki şehirler masraflarının % 25,9 zunu mezkûr işlerin hasılatı ile kapatabilmişlerdir.

Berlin’de lâğım tesisatı masrafının % 92,5 uğu ve iki yüz bin nüfustan fazla şehirler % 93,5 uğu ve yüz bin ile iki yüz bin nüfus arasındaki şehirlerde masrafın % 89,7 sini aynı işlerin iradile temin eylemişlerdir. Keza Berlin şehri tanzifat resmi ile bu işe mahsus masrafın % 93,0 unu temin etmekte ve iki yüz binden fazla nüfuslu şehir aynı irattan, masraflarının

% 83,6 sını kapatmaktadırlar. Dezenfekte işlerinden gelen irat Berlin’de masrafın % 42 ve diğerlerinin % 48 ile 60 ı arasındadır. Banyo müesseseleri varidatı masrafın, Berlin de % 44 düne ve diğerlerinin % 87 sini tutmaktadır. Mezarlık ve tekfin hizmetleri iradı masrafın % 74 dü ile 85 şı arasındadır. Tiyatro ve orkestralar keza iratlarla % 47 den %57 ye kadar kendi masraflarını temin ederler.

Komünlerin bütün İktisadî faaliyetlerinin gerek Belediyelerce gerek hükümet tarafından mürakabesi için ayrıca ahkâm vardır.

Mahallî İdareler Umum Müdür Muavini
K. Naci

Hukuku İdare

İktisadî İşlerde

Hukuk medeniye insanların ferdî münasebetleriyle meşgul olur. Halbuki hukuku idare insanların ceyite hayatındaki münasebetlerini tanzim eder.

Cemiyet hayatının tanzimi için de bu vazifeleri ifa edecek salâhiyettar makamlar lâzımdır. Bu makamlara kudreti âmme veya sultai âmme denir. Daha basit bir tâbirle ifade etmek istersek idare deriz.

Sultai âmme cemiyeti hayatına muhtelif şekillerde müdahale eder.

Meselâ:

1- Millî müdafaada, vergi tahsilinde, kanunlara itaati temin hususunda olduğu gibi (polis ve adliye».

2- Hukuku tasarrufiyeye müdahale eder, devletin İktisadî hayatına taallûk eden mes'eleleri tanzim için de müdahale eder.

3- Bazı menfaatlarının temini veya bazı eşyanın tedariki hususunda da bu müdahale vakidir.

Münferiden yapıldığı halde istifade edecekler için daha çok masraflı ve yahut ta büsbütün temini imkânı olmıyan hususlarda da bu müdahale vakidir.

İşte idarenin müdahaleleri gaye edindiği bu

hususatın ve menfaatların teminine matuftur. Meselâ tedrisatın, umumî sıhhatin, suların veya tenviratın temini gibi.

Amme hizmetleri nedir.

İdare bu vazifesini ifa edebilmek için âmme hizmetleri ihdas etmiştir.

Şu halde âmme hizmetleri şu suretle tarif edilebilir. Âmme hizmetleri cemiyetin menfaatim temin için devletin parası ile idarei umumiyenin nezareti altında icrayı faaliyet eden bir İdarê teşkilâtıdır.

Amme hizmetlerinin vazife ve salâhiyeti: Çok muhtelif ve çok vâsidir.

1- Âmme hizmetlerini kontrol vazifesile mükelleftir. Nezaret etmek, kontrol etmek ve intizamı iade etmek için âmme hizmetleri ihdas edilir. Tabî bu o derece ehemmiyetli değildir.

2- Kanun yapmak vazifelerde mükelleftir, eşhasın hukukunun istimalini kontrol ettiği gibi bunlara dair kanunlarda yapar ve eşhas bu kanunlara tebaiyet etmek mecburiyetindedir. Şu halde âmme hizmetleri nezaret ve kontrolundan fazla kanun yapmakla cemiyet hayatına müdahale eder.

3- Âmme hizmetleri cemiyet hayatının yalnız kontrol ve kanun yapmakla iktifa etmeyip belki bazı hizmetlerin ifası için muavenet ve teshilât göstermek suretile müdahale eder.

Meselâ: Yani muaveneti naktiye veya mükâfat vermek suretleri. Bundan maada âmme hizmetleri idareleri cemiyet için nakil vasıtaları ihzar eder.

Bu vesait devlet parası ile ihzar edilir ve âmmenin serbestçe istifadesine vazolunur.

Meselâ yollar, halk iktisadi hayatının ihtiyaçlarını temin için buralardan serbestçe istifade eder.

4 -Müdahale daha vüs'at peyda ederek halka ihtiyacı olan şeyleri tedarik etmek suretile tecelli eder.

Meselâ: Amme hizmetleri halka ihtiyacı olduğu su ve tenviratı temin eder.

Âmme hizmetleri kendisine tevdi olunan bu vazifeleri ifa için evvelâ memur ve saniyen alât ve edevat ve malzeme tedarik etmek mecburiyetindedir.

Bu levazımâtın tedariki için bir takım taahhütlere girişip mukaveleler aktecektir. Tabîî bu taahhütlerin ehemmiyeti tedarik olunacak alât ve edevatın ehemmiyetile mütenasiptir. Meselâ müdafaai milliye ile polis hizmetlerindeki rolü, birinden daha vâsi diğesinde daha ehemmiyetsizdir. Şimendifer ve köprü mes'elesinde olduğu gibi, idare bazı tesisat ta meydana getirmek istiyorsa bunun için de ayrıca mukaveleler yapması şarttır.

İşte bütün bu teşkilâtı meydana getirmek için tabiatile paraya, memura, evyaya ve malzemeye ihtiyaç gösterdiği gibi bir takım mukaveleler teatisine de lüzum vardır.

Âmme hizmetinin ihdas ve işlenmesinden bir takım hukukî münasebetler tevellüt eder. Meselâ:Memurlar ile müteahhitler ile ve bazı kerre bu faaliyetlerden mutazarrır olan eşhas ile.

İşte âmme hizmetlerinin tesis ve bu hizmetlerin alâkadarlar ile olan hukukî münasebetlerinin heyeti umumiyesi hukuku idareyi teşkil eder.

Biz bu sene yalnız hukuku idarenin alâkadar bulunduğu âmme hizmetlerinden bahsedeceğiz.

Pek mühim olan bu kısımda üç mes'ele tetkik edilecektir.

- 1-Amme hizmetlerinden olan nafia hizmetleri kanunları.
- 2- Madenler kanunları.
- 3- Bahrî ticaret kanunları.

Nafıaa hizmetlerinin tarifi

Nafia hizmetleri öyle bir takım âmme hizmetleridir ki: Menafii umumiye gayesile hükümet, vilâyet ve kommün tarafından yapılır.

Tabîî eşhası adiyenin yaptığı nafia hizmetler' ne sendikalar teşkili suretile bile olsa nafia hizmetleri denilemez. Hatta kommünün yalnız kendi istifadesi için tesis ettiği bir taş ocağı bile nafia hizmetlerinden madut değildir.

Şu halde nafia hizmetleri cemiyetin müşterek istifadesini teminen yapılan hizmetlerdir.

Fakat bu hizmetlerin ifası için yapılan tesisat nafia hizmetlerindendir.

Meselâ nafia hizmetleri memurlarının çalışacağı mahallin inşası nafia hizmetlerindendir.

Nafia hizmetleri nelerdir: Nafia hizmetlerinin en mühimi yollar ve ticaret limanlarıdır. Millî bahriye, harp hizmetleri, arazi sulama ve kurutma, denize ve nehirlerle rıhtım atma, hava gazı, elektrik ve su ameliyatı da nafia hizmetlerindendir.

Bu hizmetlere menafii umumiye hadim olmaları itibarile idarenin müdahalesi zaruridir.

Nafia hizmetlerine hükümetin müdahale sebepleri:

Bazı müellifler bu müdahalenin doğru olup olmadığını münakaşa etmiş iseler de, hükümetlerin nafia hizmetlerine müdahalesi kat'idir.

Ve muhakkak surette müdahale etmelidir.

En büyük sebepleri şunlardır:

1- Hizmetlerin menafii umumiye hadim olması (liman, yol gibi).

2- Bu gibi muazzam tesisatın hususî eşhas tarafından yapılması imkânının zayıf bulunması.

3- Bu gibi nafia hizmetlerinin bilâ ücret yahut çok az ücretle umumun istifadesine açık bulundurulması keyfiyetidir. Herkes bilâ kayıt ve şart bunlardan istifade eder. Bütün bu hizmetlerde ticaret fikri kat'iiyen yoktur. Meselâ: Tesis edilen bir sanayi müessesesinde gaye bu müesseseden maddî istifade temin etmek olduğu halde nafia hizmetlerinde böyle bir şey mevzuu bahis değildir.

Şu halde tarîfin «menafii umumiye gayesile; hükümet, vilâyet ve kommün tarafından yapılan nafia hizmetleri hidematı umumiyei nafiadır» şeklinde olması doğrudur.

Nafia hizmetlerine mezuniyet verilmesi meselesi

Nafia hizmetleri tesisine mezuniyet alabilmek üç tasdik muamelesinin ifasına mütevakkıftır.

1- Teşebbüs ve tesisin tetkiki lâzımdır.

Hükümetin velayet ve nezareti altında salâhiyettar bir memurun resmen tetkikat yapması lâzımdır. Bu suretle tesisin muhassanat ve mahzurları tesbit olunur.

Meselâ: Bir kommünün tesis edeceği bir nafia hizmetinin temin edeceği menfaat bunun için sarfedilecek masrafa tekabül edecek midir?.

İşte bunlardan anlaşılması lâzımdır.

2- Menafii umumiye kararı lâzımdır. Menafii umumiye kararını teşebbüs ve tesisin tetkik ve müsaadesile karıştırmam alıdır.

Menafii umumiye kararı tasarruf haklarını ihlâl edeceği cihetle pek mühimdir. Zira hükümet bu kararla eşhasın tahtı tasarruflarında bulunacak emvale cebren vaziyet edecektir. Binaenaleyh böyle mühim bir mes'ele için de ayrıca bir karar lâzımdır.

3- Malî karar: Salâhiyettar idarenin nafia hizmetinin icrası için bütçesinde kredi küşat etmesine dair verdiği karardır.

Bazı defa bu üç kararın bir arada bulunmasına lüzum olmayabilir. Meselâ istimlâke yahut paraya ihtiyaç yoksa kredi açmağa da lüzum yoktur.

Farzedelim ki idare bir imtiyaz verir, imtiyazı alan teşekkül doğrudan doğruya eşhası salise ile

uzlaştığı ve yahut ta yapacağı masrafı istimal ile ödettiği takdirde bu üç kararın tahakkukuna da hacet kalmamış olur.

Hangi şartlar altında nafia hizmetlerine müsaade edilecektir.

Şartları tesbit etmezden evvel nafia hizmetlerini; teşebbüs edenlerin kimler olduğu noktasından ikiye ayırmalıdır.

1- Doğrudan doğruya hükümetin ihdas ettiği nafia hizmetleri.

2- Hükümetten gayri eşhası hükmiyenin ihdas ettiği nafia hizmetleri.

Doğrudan doğruya hükümetin ihdas ettiği nafia hizmetleri de tekrar iki kısma ayrılır.

1- Yeni tesisat.

2- Büyük tamirat.

Hükümet tarafından ihdas edilen nafia hizmetlerine ait tetkik ve müsaade kararları istimplâk kararlarında dahildir.

Tabîi bu büyük nafia hizmetleri kararlarının millet meclisince tasvip edilmiş olması şarttır.

Meselâ: Şimendiferler, kanallar bu neviden- dir. Halbuki on beş kilometrelik iltisak hatları ve yahut ta iltisak kanalları bazı devletlerde yalnız Şûrayı Devlet kararıle ihdas edilebilir.

Hükümetten gayri eşhası hükmiyenin ihdas ettiği nafia hizmetleri:

Hükümetten gayri eşhası hükmiyenin (vilâyet

kommün) nafia hizmetlerinin tesislerine ait tetkike, müsaade ve menafii umumiye mevcut olduğuna dair verilen kararları ayrı ayrı hükümlerdir.

Bu hükümlerin ayrı, ayrı salâhiyettar makamlar tarafından verilmesi şarttır. Nitekim vilâyet, kommün gibi eşhası hükmiyenin nafia hizmetleri ihdası için verdikleri kararlar merkezi idare tarafından tasvip ve tasdik edilirler.

Nafia hizmetleri etüdünü ikiye ayırmak lâzımdır.

1- Nafia hizmetlerinin icrası tarzı.

2- Bu hidemattan tahassül eden zararların netayici hukukiyesi.

Nafia hizmetlerinin icrası demek alâtı, edevat ve malzemenin temini ve bu hizmetleri ifa edecek amelenin tedariki demektir.

Nafia hizmetlerinin icrasında üç tarz vardır.

1- Reji yahut inhisar tarzı.

2- İltizam taahhüt ve pazarlık tarzı.

3- İmtiyaz tarzı.

Reji “İnhisar”

Rejinin tarifi:

Hizmetlerin ifası için idare doğrudan doğruya amele ve müteahhitler ile müzakerata girişir. Ve temin eder.

İşte bu tarza reji tarzı ve yahut bilâ vasıta icra sistemi de denir.

İki türlü reji usulü vardır.

- 1- Reji Sempl, (basit reji sistemi).
- 2- Enterese,menfaatli reji sistemi (müteahhit)

Birinci sistemde hükümetin maaş verdiği bir zat yani hükümet memuru masarifatı tesbit eder ve ameliyatı kontrol eder. Amele yevmiye ve sair masraflar alelûsul tediye emri ile yapılır. Ve doğrudan doğruya memur tarafından amele ücretleri verilir. İkincisi ise müteahhit olan zat ki memur değildir. Kendisine yüzde bir miktar ücret verildikten sonra hizmet temin edilir. Bazı defa amelenin tedarikini deruhte eder. O zaman kendisine götürü olarak işi üstüne alan adam denilir. «Müteahhit» nafia hizmetlerinde reji sistemi o derece tatbik edilmez. Ancak müstacel mes'elelerde bu tarza müracaat edilir. Bu şeklîn intaç edeceği hukukî mesail pek mühim olamaz.

3 - Pazarlık, iltizam ve taahhüt sistemi:

Nafia hizmetlerinin icrasında en fazla tatbik edilen sistem pazarlık iltizam ve taahhüt sistemidir.

Bu sistemin temin edeceği gayeleri elde etmek için iki muamele vardır.

- 1 - Eşya ve malzemenin temini.
- 2 - Sây ve amelin temini.

Burada hükümetin yapabileceği üç tip pazarlık vardır:

- 1-Yalnız eşya ve malzemenin temini için pazarlığa girişilir.
- 2- Hizmetin ifasına lüzumu olan sây ve amelin

temini için pazarlığa girilir. Ve bu hidematın icrası için amele tedariki.

3- Eşya ve levazımın nakli pazarlığına girilir. Bu pazarlıklarda olan mes'ele müteahhit veya mültezimin evvelden tesbit edilen bir ücret mukabilinde bunları temin etmesidir.

İhtilâf vukuunda selâhiyet mercei

Pazarlık ve iltizam ve taahhüt sisteminde vukua gelebilecek bilcümle ihtilâfları hal ve fasledecek salâhiyettar iki makam vardır.

Kavanini umumiyei mevzuaya istinaden idarenin yapmış olduğu her hangi bir muamelei huku- kiyeden tevellüt eden ihtilâfın halli için umumî mahkemelere müracaat etmek mecburiyeti vardır.

Yani bu husustaki ihtilâflar mahkemelerin salâhiyeti dahilindedir.

Meselâ âmme hizmetleri için satın ve yahut kira ile alınan araziden mütevellit ihtilâf gibi.

Fakat kavanini umumiyei mevzuaya istinat e-dilmeyip hususî bir mukavele ile muamelei hukukiye yapılmışsa bundan mütevellit ihtilâflar için mercii tetkik artık mahakimi umumiye değildir. Ve bu mes'ele derhal hukuku idarenin dairei şümulüne girmiştir.

Devletin yaptığı pazarlık, iltizam ve taahhüt ile devletin gayri olan eşhası hükmiyenin yaptığı pazarlık, iltizam ve taahhütleri birbirinden ayırmak icap eder. Çünkü: Birincisinde mercii tetkik Şûrayı

Devlettendir. İkincisinde ise mercii tetkik vilâyet idare heyetidir. (Bu şekil devletlere göre değişir.)

Görülüyor ki netice itibarile bu gibi ihtilâfların mercii İdarî mahakimdir.

Arzettiğim bu usul Avrupa devletlerinin bazıları tarafından kabul edilmiş bir sistemdir.

Halbuki bizde ve diğer bazı Avrupa devletlerinde olduğu gibi; bu şekildeki ihtilâfların halli mahakimi umumiye mahkemelerinin salâhiyetine ithal edilmiştir. Fertlerin birbirile olan münasebetlerinden tevellüt eden hukukî muameleler nasıl mahakimi umumiyede hal ve fasledilirse devletin de efrat ile olan münasebetlerinden tevellüt eden hukukî vaziyetlerin mercii tetkiki mahakimi umumiye olarak kabul edilmiştir.

Bu iki usulün muhassenat ve mahzurları olduğu aşikârdır. İdarî teşkilâtı noksan ve idari mahkemelerin İlmî seviyesi zayıf olan memleketlerde bu gibi ihtilâfların mahakimi umumiye mahkemelere tevdiî zaruridir.

Tabîî tevellüt eden ihtilâfların hakem usulile halli şekli de vardır. Fakat hiç bir zaman hukuku idare bu gibi mes'elelerin hallini hakeme tevdi etmek için cevaz göstermemiştir. Zira hükümet kasasının bir ihtilâf vukuunda mahkeme kararı olmaksızın hiç bir santim sarfedemez. Hakeme müracaat ancak Şûrayı Devletin tasvibi ve heyeti vekilenin tasdiki ile mümkün olabilir.

Nafia hizmetlerinin icrasında aktolunacak pazarlık iltizam mukavelenamelerinin şekli:

1- Kanunu mahsus tarafından tesbit olunur.

2-Umumî hükümler dahilinde tanzim olunur.

Memleketimizde pazarlık iltizam ve taahhüt meseleleri 22 nisan 341 tarihli 661 numaralı müzayede ve münakaşa ve ihâlât kanunile tanzim edilmiştir.

Pazarlık iltizam ve tealilüt nasıl yapılır

Muhtasaran arzedelim ki: Pazarlık, iltizam ve taahhüdün ifasında iki esas vardır.

1- İlân.

2- Rekabet.

Yani bir kelime ile anlatmak lâğım gelirse denilebilir ki idare mecburî münakaşada en müsait şeraiti ve en ehven fiatı taahhüt edene ihale eder. Ve etmek mecburiyetindedir.

Fakat bu kaideye muhalif olarak bazı haller veya esbabı mücbire tahtında idare pazarlık usulünü de kabul edebilir. Tabî pazarlık usulünün ehemmiyetsiz bazı mesailde tatbik olunması lâzımdır.

Bu iki usulün yani pazarlık veya mecburî münakaşa usullerinin kendilerine mahsus bir takım muhassenat ve mahaziri vardır.

Mecburî münakaşa usulü hâzinenin istifadesini temin etmek için kabul edilmiş bir sistemdir. Pazarlık usulü ise daha pratiktir.

Tabî bu usullerin intihabında memleketin seviyei ahlâkiyesi mühim bir rol oynar.

Bu rekabet usulüne muhalif üçüncü bir sistem-

de bazı memleketlerde kabul edilmiştir. Münakaşanın netayici alınmazdan yani tahakkuk etmezden evvel idarenin bazı iştirak edenleri uzaklaştırmak hakkı vardır. Fakat netayic tahakkuk etmezden evvel uzaklaştırılacaktır. Ondan evvel bunu yapmağa hakkı yoktur.

Bunun sebebi şudur. Mademki idare hâzinenin menafii namına münakaşa ilân etmiştir. Hidematm hâzinenin nefini mucip bir şekilde olmasını teminen ehliyetsiz olanları uzaklaştırmak ta bittabi hakkı olmalıdır.

Üçüncü bir hakkı da münakaşanın neticesinde münakaşayı kabul veya reddetmek hakkıdır.

Münakaşanın birinci şartının ilânat olduğunu söylemiştik. Bunların ciddî bir şekilde yapılması kapalı zarfların itina ile kapatılması lâzımdır. İkinci şart rekabeti maliyedir. İdare yapmış olduğu tahkikat ve tetkikat neticesinde bir fiat tesbit eder.

Tabîi bunu da mahrem tutar. Şayet münakaşa neticesinde talep edilen fiat ile tahkik edilen fiâi arasında mühim bir fark görürse münakaşanın tecdidine karar verilir.

Münakaşa neticesinde reddetmeyip kabul ettiği takdirde idare bir taahhüt altına girmiş olur demektir.

İdare münakaşa neticesini kabul etmiyebilir. Fakat en az fiat verene münakaşayı ihale etmemez- likte bulunamaz. Şu halde münakaşa öyle malî bir rekabettir ki idare muayyen bir firmayı veya şahsı iştiraktan men veya neticesinde reddedebildiği hal-

de ihale hususunda hakkı intihabı yoktur. En ucuz fiyat teklif eden zata ihale etmek zaruretindedir.

Bu husustaki teferruat; müzayede, münakaşa ve ihâlât kanununda mevcuttur.)

Avrupa devletleri (mahdud münakaşa) namile kabul ettiği diğer bir usul daha vardır. İdare, ehliyet dirayetine emin olduğu ve münakaşaya iştirakte gerek siyasî ve gerek İdarî bir mahzur görmediği zevatı davet eder ve yalnız bunları münakaşaya iştirak ettirir. Her halde bu usul münakaşaya iştirak edenlere bilâhare elimine etmek usulünden çok daha zariftir.

Seviye mes'elesinin mevzuu bahsolduğu bu usul bilmem ne dereceye kadar doğrudur.

Birinci şekil: İdare münakaşa ilân etmek lâzım gelirken pazarlıkla satın almıştır.

Bu hususta doğrudan doğruya mutazarrır olan biri mevcut olmadığından hiç kimsenin hakkı müracaatı yoktur. Yalnız idarenin kanunsuz hareketi ihbar edilebilir. Ve mes'ulü hakkında ait olduğu makam takibat yapar.

İkinci şekil: Münakaşaya iştirak edenlerden biri münakaşanın haksız yere başka birine ihale edildiğini iddia eder.

Mademki münakaşa hâzinenin menafiini temin için yapılır, Bittabi mutazarrır olan şahsın idarenin hatasından dolayı Şûrayı Devlete müracaata hakkı vardır.

Üçüncü şekil: Münakaşaya iştirakten mahrum

edilen şahıs tarafından yapılır, bu kimseler komisyonun kendileri hakkında uzaklaştırılmak için verilen İdarî kararlardan dolayı Şûrayı Devlete müracaat etmek hakkına maliktirler.

Bu takdirde Şûrayı Devlet münakaşaya iştirakten mahrum edilen şahsı lehinde veya münakaşanın haksız yere başka birine ihale edildiğini tayin ve tesbit eden bir kararı ittihaz ederse vaziyeti hukukiye ne olacaktır. İhale ile hakkı müktesip ihzar eden kimsenin hukukunun iptali caiz midir.

Bir mukavele ancak tarafeynin rızasile ihale ve yahut mahkeme kararla iptal edilebileceğine göre neticesi ne olacaktır.

Eğer salâhiyettar olan makam veya mahkeme iptaline hükmedecek olursa yapmış olduğu kısmın masraf ve bedeli tediye edilmekle beraber tahakkuk edecek tazminatın da tesviyesi tabiidir. Ve ancak bu suretle hareket edilmek lâzım gelir.

Pazarlık iltizam ve taahhütten tevellüt eden Hukukî vecaip

Muhtelif şekilde tanzim edilen mukavelelerden tevellüt edecek hukuk ve vعاip tabiatile muhtelifdir. Evvelâ müteahhitler mukavelename mucibince tesbit edilen şerait dairesinde taahhüdatını ifa etmek mecburiyetindedirler. Meselâ: Müddete riayet edeceklerdir. Taahhüt edilen mal veya levazımın kontratta muharrer evsafını muhafaza edeceklerdir.

Aksi takdirde idarenin malzemeyi reddetmek salâhiyeti vardır. Müteahhide bilmukabele mukavele ahkâmına riayet ettiğini iddia edebilirler. Ve tazminatta alabilirler. Bunun için idarede parayı muntazaman tediye etmelidir.

Pazarlığın muhtelif eşkâli

1- Götürü pazarlık: Hali hazırda hidematı u- mumiye nafia bu şekil altında müteahhitlere verilmemektedir.

2- Keşifnamesiz pazarlık: Bu usulde pek cari değildir.

3- Keşifnameli pazarlık umumî olan bu usule göre keşifname yapılır ve her nevi hizmet için ayrı ayrı fiyatlar takarrür ettirilir.

Meselâ duvar bir metre mikâbı ... kuruştan, kaldırılacak toprağın beher metre mikâbı ... liradan.

İnşaat ve taahhüdât ikmal edilince idare tarafından kabul muameleleri ifasına geçilir. Bu da iki nevidir. Ya muvakkat kabul veya kat'idir. İş tetkik edildikten sonra idare kat'î olarak kabul emrini verir reddi halinde müteahhidin hâkime müracaata hakkı vardır.

İdarenin inşaatı hakkı taliki var mıdır?

Mukavele ahkâmı: Bu noktada esbabı mücbire mes'elesi mevzuu bahistir. Esbabı mücbire evvelce tahmini mümkün olmayan ve menedilmesi de elden gelmiyen bir takım hâdiselerdir.

İşte bunlar vecibenin icrasını gayri mümkün kılar. Esbabı mücbire hakikaten mukavelenin infazını gayri mümkün kılsa mukavelenin ikalesini intaç eder ki devlet bu şekilde müteahhide tazminat itasından kurtulmuş olur.

Grev esbabı mücbireden midir. Bazı şerait dahilinde «evet» diyebiliriz.

Fakat burada acaba grevin önüne geçemez miydi gibi bir sual varidi hatır olabilir, bütün bu hallere amele mütalebatını kanunî olup olmadığı ve makul mütalebatımı müteahhit tarafından kabul edilip edilmediği tetkik edilir. Müteahhit greve rağmen taahhüdâtını ifa için elinden gelen her şeyi yapmış mıdır. Bütün bunlar nazari itibara alınır. Grev ve netayicine idare sebebiyet vermiş olabilir. Meselâ: Şimendifer yolunu yapan bir müteahhidin amelesi orada faaliyet eden bir çeteden dolayı grev ilân eylemiş olur.

Bu takdirde amelenin tehlikeli mıntakadan dolayı ameleye verilen fazla ücreti hükümet tazminat olarak müteahhitlere vermeli.

Binnetice bütün bu mesaili mahkeme halledecektir. Esbabı mücbireden maada gayri muntazır ahval vardır. Bu da esbabı mücbireye müşabihdir. Fakat bu hal vecibenin icrasını gayri mümkün kılmaz. Meselâ fiatların birdenbire tebeddülü neticesinde vecibenin ifası müteahhit için bir kaç misli pahalıya malolur. Bu vaziyette garp hukuku idare ve kanunları altıda bir nisbetinde tereffüleri kabul e-

der ve müteahhide tazminat verdirir. Fakat 1/10 farkı fiat müteahhide hiç bir şey temin etmez. 1/10 ile 1/16 nisbetindeki farkı fiatı ise ya mukavelenin feshini mucip ve yahutta tazminat itasını âmir olur.

Tabî bu gibi ahvalde hukuku medeniye farkı fiattan dolayı tazminat esasını kabul etmez.

Fakat İdarî mahkeme hâkimleri evvelce tahmin edilmeyen esbaptan dolayı vaki olan büyük tebeddülleri nazari dikkate almış ve tazminat cihetine gitmiştir.

Mukavele ancak tarafeynin rızasile tadil edilebilir esasatına muhalif olan bu nazariyeyi hukuku medeniyeciler çok tenkit etmişlerse de idare hâkimleri noktai nazarlarında ısrar etmişlerdir. Hukuku medeniyeciler bu esbaptan dolayı mukaveleyi fesh etmenin doğru olduğunu iddia etmişlerse de idareciler noktai nazarlarını değiştirmemişlerdir.

İdarecilere göre bu alelâde şekilde bir tazminat olmayıp kontrat ahkâmına ilâve edilmiş olan te- zayüdü fiattan mütehassil bir tazminattır.

Nazariyelerinin esbabı mucibesi de şudur:

1— Hidematı umumiye nafianın icra ve ikmalî memleketin iktisadiyatı ile, ticaretile, asayiş ile alâkadardır. Bu itibarla müteahhidin vazifesine idare muavenet etmelidir.

2— Tazminat denildiği zaman muhakkak mahkemenin bu tazminata hükmedeceğine kanaat getirmemelidir.

Hâkim mukavelenin yapıldığı zaman tarafeynin vaziyetini, noktai nazarlarını, esbabı mücbire-

nin derpiş ediliş edilmeyeceğini tetkik edecek ve ondan sonra hükmünü verir.

Filhakika bu nokta pek ziyade dikkate şayandır. Mukavelenin icrası esnasında cereyan eden hâdiseler mukavelenin hini tanziminde cereyan etmiş olsaydı hiç şüphesiz ki müteahhit bu mukaveleyin tanzim etmezdi. Binaenaleyh bu fikirlere nazaran müteahhide tazminat itası icap eder.

Hukuku medeniyede esbabı mücbire ne ise hu- hukuku idarede de gayrimuntazır halat aşağı yukarı aynı netayici hukukiyeyi tevlit eder ve onlara tâbidir.

Hidematı umumiye nafiaya müteallik teati edilen mukaveleler harbi umumî esnasında ya tazminatsız ve yahut tazminatlı ihale suretile ortadan kaldırılmıştır. Bu kanuna teklif edenin. ismine izafeten (La loi F) tesmiye edilmiştir. Maahaza bu kanuna pek ihtiyaç yoktur. Çünkü hükümetin elinde gayrimuntazır ahvali nazariyeleri gibi bir müdafaa vasıtası mevcuttur.

Hıdematı umumiye nafia mukavelenamelerinden mütevellit cezaî hükümler

Hidematı umumiye nafia mukavelelerinden mütevellit ahkâmı cezaîyeyi tabiatile ahkâmı umumiye tayin ve tesbit eder. Akideyin için nasıl müteakıl bir hak müteakıl bir vazife varsa binnetice müteakıl bir cezada vardır.

Nasıl bütün bunlarda akitlerden biri olan mü-

teahhitlerin malî bir istifadesi; idarenin menfaati umumiye mülâhazası mevzu bahisse bütün bunlara mukabil cezalar da mevzuu bahistir.

Mukavelenin idare tarafından ademi ifasında müteahhidin ahkâmı umumiyenin temin ettiği iki hakkı vardır.

1 — Eğer idare mukavelede mevcut olmıyan bir takım mütalebatta bulunacak olursa müteahhidin tazminat talebine hakkı vardır.

2 — Yahut müteahhit mukavele ahkâmına riayet edilmemesinden dolayı mukavelenin feshedilmesini talep edebilir. Bu iki talep müçtemian yapılabildiği gibi münferiden de yapılabilir.

Bundan başka idarenin zecrî muamelâtına karşı müteahhidin ayrıca tazminat istemeğe de hakkı vardır.

Müteahhit tarafından mukavelenamenin ademi ifasında idarenin de hakkı vardır

1— taahhüdün ademi ifasından dolayı gördüğü zararın tazminini istemek.

2— Hizmetin bütün şerait dahilinde sür’atle ifasını temin etmek.

Taahhüdün ademi ifasından dolayı görülen zarar, mukavelenamede muharrer şerait dairesinde talep edilir. Meselâ: Bir bugünkü tehhür için lira bir aylık..... lira bir senelik..... lira gibi.Hizmetin sür’atle ifasını temin etmek için atideki şekillere müracaat eder.

1— Taahhüt edilen şeyi «reji» usulüne müracaatle ikmal ettirir.

2— Müteahhidin hesabına pazarlık suretile başka birine ihale eder.

3— Mukavelenin feshine karar verebilir.

4— Müteahhidin hesabına tekrar münakaşaya vazedip farkını tazmin ettirir.

Tabî müteahhidin kendi nam ve hesabına, reji pazarlık veya münakaşa suretile başkasına ihale edilen işlerde hakkı teftişi olduğu aşikârdır.

Mukavelenin feshi:

Mukavelenin feshi çok mühim netayiç tevhit e- debiimesi ihtimaline mebni idarenin fesih kararı verirken gayet tedbirli hareket etmesi şarttır. Zira mukavelenin feshi gayrikanunî ise idare müteahhidin maruz kaldığı zararı tediye ettikten başka mukavelenin ikmalinde elde edeceği kârı da tazmin etmek mecburiyetinde kalacaktır.

Hidematı umumiye nafia mukavelelerinin ihzarında çalışacak amele hakkında da bazı ahkâm vazetmeği unutmamalı ve bunu da nazari dikkate almalıdır.

Meselâ:

1— Çalışacak ecnebi amelenin miktarı.

2— Saati mesai.

3— Asgarî yevmiye.

Saati mesai ve asgarî yevmiyenin miktarı hususunda müteahhit mukavele ahkâmına riayet et-

medîği takdirde tevellüt edecek netayici hukukiyeden mes'uldür.

(Meselâ: Grev ve saire gibi).

Amele cemiyetlerinin noktasından münakaşalar iştiraki caizdir. Hatta bu cemiyetlerden teminat akçesi alınmamasına dair Fransa'da bir kanun vardır. Ahiren bu kanun tadilâta uğramış ve 200,000 franga kadar yapılacak münakaşalarda bu cemiyetlerden teminat alınmıyacağı takarrür etmiştir.

Hidematı umumiyei nafiada imtiyaz

Âmmenin (halkın) istimaline tahsis edilerek mukabilinde istifade edenlerden bir ücret alınan bazı hidematı umumiye nafiada mevcuttur.

Buna ücreti istimal ve yahut ücreti müruriye denir. Bu sistem tesisat için tahsis edilen sermayenin ya hepsini veya bir kısmını istimal edebilenîer- den tahsilini temin eder. Yani memleketin bütün mükellefleri bu masrafı ödemeyip yalnız istimal ve istifade edenler masrafa iştirak etmiş olurlar.

Bu suretle hidematı umumiyei nafianın diğer sistemlerinde olduğu gibi müteahhit doğrudan doğruya idareden hidematına mukabil bir hisse ve yahut maktu bir ücret almayıp tesisattan istifade eden halktan müruriye namiile bir resim alır. Bu suretle idare müruriye ücretinin istifası için müteahhide müsaade etmiş oluyorlar demektir.

Bu şekil müruriye ücreti alanın her şeyde imtiyazı vardır suretinde tefsir edilmelidir. Fakat me-

selâ: Köprü gibi imtiyazın mevcut olması için ücretin bulunması şarttır. İmtiyazlı mukaveleleri hukuku idarenin en mühim mebahisindendir. Ve bunlar tam ve mükemmel surette tetkik edilmektedir.

İmtiyazda hidematı umumiyei nafia doğrudan doğruya umumun istimaline vazedilmiştir. İdare müteahhide eğer hiç bir ücret vermezse müteahhit muayyen bir zaman için sırf bu tesisattan istifade edenlerden müruriye alır. Ve bu suretle idare de vermek mecburiyetinde bulunduğu masrafı çıkartır.

İşte bu şekilde bulunan müteahhitlere imtiyazı alan kimseler deriz.

Şu halde imtiyazı alanın iki rolü vardır:

1— Hidematı umumiyei nafia için tesisatı vü- cude getirmek (müruriye ile ücretleri).

2— Bu tesisatı işletmek «istimal» resmi ile ücretlenin bu iki ameliye birbirinden tamamen ayrı olmakla beraber her iki resmin aynı zamanda istifasında kolaylık olduğu için aynı müteahhide bu iki işin ifası tevdi edilmiştir.

Şimendifer biletlerinde, ve havagazı şirketlerinde müşterilerde, abonalarile olan muameleleri aynı şekilde cereyan eder.

Bu iki ameliyenin bir arada yapılması halk için de daha az zahmeti muciptir.

Çünkü hizmetten istifade eden şahıs verdiği ücretin temin edilen hizmetin bedeli olduğunu daha çok çabuk anlar; itfa için verdiği müruriye ücretini anlamak daha küçüktür.

Şu halde hidematı umumiye imtiyazında tesisatın inşası masrafile nakliye ücreti birleşmiş demektir.

İmtiyazın muhassasatı: İmtiyaz sistemi devlete mühim sermayeler vaz'ına mahal bırakmaz, tesisat masrafının bütçeden çıkmayıp yalnız istifade e- denler vasıtasile kapatılmasını temin eder. Şu suretle istifadesi olmıyan cemiyet te fuzuli yere masrafa iştirak etmemiş olur.

İmtiyazın muhaziri: Tesisat için sarfedilen meblâğ istifade edenlerin verecekleri lâşi kabilinden ücretler ile kapatılması çok zamana ihtiyaç hasıl edeceğinden devletin uzun zamanlar için imtiyazı alanlarla hukuken bağılı kalmasına sebebiyet vermektedir.

Diğer mahzurları da bazen tahsil olunan ücretin; masarifi tesisıyeyi pek ziyade tecavüz etmesidir. Bu noktai nazardan imtiyaz usulü çok tenkit edilmiştir. Böyle hidematı umumiyei nafianın uzun senelerce ücrete tâbi olması sosyalistler tarafından şiddetle tenkit edilmektedir.

Bu gibi mühim tesisatın bütçeye alınmasına taraftardırlar. Fakat hangi tesisatın serbest ve hangi tesisatın ücretli olması mes'elesi tesbit etmenin de ne kadar müşkül olduğu meydandadır.

Evvelce ehemmiyetli olan hidematı umumiyei nafianın imtiyaz ile tesis fikri hâkim iken son zamanlarda bu fikir de yavaş yavaş geçmiştir. Bu sebepten dolayı bugün köprüler ve kanallar doğrudan doğruya devlet tarafından inşa edilmektedir. Ve

binnetice müruriye ücretleri alınmamaktadır. Yalnız bazı devletlerde şimendifer imtiyazı şeklinde idare olunmaktadır. Türkiye, Almanya, Bulgaristan gibi memleketlerde ise yine kısmen bundan dolayı şimendiferler etatiser edilmektedir.

Bugün medenî memleketlerde imtiyaz itası bilhassa su, hava gazı ve elektrik hususatına inhisar edilmektedir,

imtiyaz mukavelenamesinin vasfı hukukisi: imtiyaz mukavelenameleri eşhası hükmiyeye göre vahidültaaraf olan mukavelelerdendir.

İmtiyaz alan ve verene nazaran hususî ta - raftır. Binaenaleyh hükümet umumun istifadesini himayeten imtiyaz alan nezdinde müdahalede bulunur. Fakat asıl hidematı umumiyei nafiada doğrudan doğruya istifade eden halk mukavelede şahsı salis makamındadır. Hakkı müdahalesi yoktur. Şeraitin tadilini veya istifa olunan hizmet bedelinin tenkisinde bir rol oynayamaz. Bu tesisattan istifade etmek isterse tesbit olunan bedeli tediye etmekle mükelleftir.

İmtiyaz mukavelelerinin tâbi olduğu ahkâm: İmtiyazlar verilirken tanzim ve taati edilen şartnameler ahkâmına tâbidir. Meskût bırakılan nukat ahkâmı umumiye dairesinde halledilir.

İmtiyaz mukavelenameleri mademki hidematı umumiyeye, nafiaya müteallik mukavelelerdendir, tabiatile imtiyaz şartnamelerinde meskût bırakılan nukatta hidematı umumiyei nafiaya müteallik ahkâmı umumiye ile halledilecektir.

İltizam ve taahhüt ile imtiyazların farkları:

1 — Birincisinde yani iltizam ve taahhütte münakaşa vardır, imtiyazda münakaşa mecburî değildir.

2 — Münakaşada müteahhide hiç bir teminat verilmez. İmtiyaz alana verilen teminat hemde pek mühim ve hem de el ile tutulabilir bir vaziyettir. Yani maddedir.

İmtiyaz veren ile imtiyazı alanın münasebeti

İmtiyaz mukavelesini imza edene imtiyazı veren tesmiye edilir. Tesisat hangi daire için yapılırsa imtiyaz mukavelenamesi o daireyi temsil eden zat imza eder. Yoksa imtiyazı veren tasdik eden devlet değildir.

İmtiyazı alanın vecaibi

İmtiyazı alanın vecaibi tabî imtiyazı nev'ile değişir. Bunlar şartnamede zikredilir.

Ve bu vecaip şu suretle tasnif edilir.

1—imtiyaz alanın şahsiyeti.

2— Sermaye mes'elesi.

Evvelâ imtiyaz şahsîdir. Hatta imtiyaz alanın imtiyazcısı olabilmek için imtiyazı verenin müsaadesi lâzımdır.

İmtiyaz alan yalnız pek büyük tesisat için ve imtiyaz verenin müsaadesile anonim şirketi teşkil

edilebilir. Bu noktada devlet aynı şeraitin ifa edilip edilmediğini kontrol etmek hakkına maliktir. Bazı kerre şartnamelerde sermayenin ne şekil ve ne surette tedarik edileceğini de gösterir.

Bundan sonra vecaip namına imtiyazın icrası ve icrasından sonra tesisatın idaresi ve muhafazası gelir ki imtiyazı veren, imtiyaz müddetinin hitamından evvel şartname mucibince tesisatın mükemmel surette iade edilebilmesi için devlet teftişat yapmak hakkını haizdir.

Şartname bundan maada imtiyazın icrasına müteallik ahkâmı da havidir. Bu ahkâm imtiyazı alanın hürriyeti ticarisini müeyyettir. Şimendiferler mesailinde serbestisi nisbeten daha ziyade mukayyet ise de elektrik gaz ve su mesailinde tamamilen serbesttir.

İmtiyazı alanın hukuku

1—inşaatı tesis etmek: Bunun için imtiyaz verenden şartname mucibince her şey talep edilebilir.

Meselâ: Emlâki milliye üzerinde tesisat için müsaade talep eder. Ve saire.

2— Sermayenin itfası için şartnamede gösterilen müddet zarfında tesisatı işletmeğe hakkı vardır.

3— Müessesattan şartname mucibince rüsum tahsili. Bu itibarla tahsil olunacak rüsumun tadili ancak imtiyazı verenin müsaadesile olabilir. Esasen

şartnamede tahsil olunacak rüsumun haddi azamî ve asgarîsi tesbit olunmuştur.

4— İmtiyaz alan kendisine rekabet edebilecek aynı şekilde imtiyaz verilmemesini de talep edebilir. Şartnamede bu cihet tesbit edilmiş ise tabîi verilemez. Edilmemişse imtiyaz veren ikinci bir imtiyazı verebilir.

İmtiyazı alanla tesisatı istimal edenlerin münasebatı hukukiyelerini kanun müddeti tanzim eder. İmtiyaz sahibinin tesisat üzerinde hakkı tasarrufu yoktur. Yalnız imtiyaz müddetince hakkı istifadesi vardır. Bu da sırf bir müsaade neticesidir.

İmtiyaz sahibinin hukukunun membaı tabîi şartnamedir. Binaenaleyh imtiyazı tevdi eden müessese şartnamede gösterilen şeraiti ifa edilmiyecek olursa mukavelenin ademi ifasından dolayı imtiyaz sahibi aleyhine mahkemeye müracaat etmeğe hakkı vardır.

Meselâ: Fransa'da mezbaha imtiyazı verildiği zaman şartnamede imtiyazı alınan zebhedilen hayvanattan bir ücret alabileceği tesbit edilmişse de alâkadarlamı bu husustan dolayı mahkemeye müracaatleri üzerine mahkemei temyiz mezbaha gibi tesisattan ücret alınmasını gayrikanunî görmüş ve o yolda karar vermiştir, imtiyaz sahibi ücreti tahsil edemeyince imtiyazı veren müessese onun bütün zararlarını tediye etmiştir.

Mahkemei temyizini vermiş olduğu bu kararın esası şudur. Mezbaha gibi mübrem bir ihtiyaca karşılık teşkil eden bir müesseseye ücret almak müsaa-

desi verilemez. Burada varidat temin etmekten ziyade hıfzıssihha mes'elesi mevzuu bahistir.

Tabiî imtiyazı alan şartnamenin bütün ahkâmının imtiyaz veren tarafından muhafaza edilmesini talep eder. Aksi takdirde mahkemei aidesinde zarar ve ziyan ve hatta mukavelenin feshini talep etmeğe hakkı vardır.

İmtiyazı verenin lehine temin edilen hukuk

İmtiyazı verenin lehine temin edilen bazı hukuk vardır ki, buna şartnamede mevaddı cezaiyetsmiye olunur. Hukuku medeniyede tesbit edilen ahkâmı cezaiyeden maada hukuku idare noktasından şartnamelere bazı ahkâmı müzeyyele ilâve edilir.

Meselâ: Şartname ahkâmını ifa etmiyen imtiyaz sahibinin emvali üzerine yani tesisatı üzerine haciz vazolunur.

Daha ileri gidilerek imtiyaz sahibinin nam ve hesabına emaneten inşaata ve tesisata devam edilir.

Haczin bir muhassenatı daha vardır ki vaziyeti mâliyesi muhtel olan imtiyaz sahibinden alacaklılarında hukuku temin edilmiş olur.

Nihayet imtiyazı veren şartname ahkâmının ademi ifasından dolayı imtiyaz hukukunun sukutunu tahtı karara alabilir.

İmtiyazlarda hukukun sukutu taahhüt ve iltizamların feshine muadildir. Fakat imtiyaz hukukunun sukutu imtiyaz sahibi için pek vahim netice-

ler tevhit edebilir. Zira imtiyaz sahibi tesisata koyduğu sermayeyi ancak istifa edeceği rûsum ile itfa edecektir

İmtiyaz hukukunun sukutu muamelesi ancak resmî ihtardan sonra yapılabilir.

Bu hukukunun sukutuna kimlerin karar verebilecekleri ekseriya şartnamelerde vardır, bu cihet meskût bırakılmışsa hükmü hâkim lâzımdır.

Daima şartnamelerde imtiyaz hukukunun sukutuna karar vereceklerin mafevk makamın tasdiki şartile vali ve belediye reisleri olduğunu gösterilir.

İmtiyaz hukukunun sukutundan sonra yeniden bir münakaşa açılır. Ve bu münakaşa ile elde edilecek bedeli birinci imtiyaz sahibine verilir.

İmtiyaz hukukunun sukutu kararı haksız yere verilmişse tabîî imtiyaz sahibinin hakkı itirazı vardır. Haklı olduğu taayyün ettiği takdirde ikinci imtiyaz sahibine lâzım gelen tazminat verilerek birinci imtiyaz sahibi hukuku müktesebesine sahip olur.

Şayet bu hukukî noktai nazar kabul edilmeyip birinci imtiyaz sahibine yalnız tazminat vermekle iktifa edilseydi devlet her istediği zaman bir sebep bularak her hangi bir imtiyazı fesheder. Ve tesisatı bilâhare satın alacağı yere de satın alma fiyatından daha ehven olan tazminatla ekseriya işin içinden kurtulmuş olurdu. Fakat pek adilâne olmıyan bu hareketin önüne geçmek için bu usul vaz edilmiştir. Yani tazminat ikinci imtiyaz alana verilir. Ve tesisat olduğu gibi birinci imtiyaz sahibine iade edilir.

İmtiyaz müddetinin hitamı

Muvafakati tarafeyn ile satma ve satın alınma olmadıkça muhakkak ve kanunî şekilde bir imtiyaz hukukunun sukutuna karar verilmedikçe imtiyaz sahibi şartnamede tesbit edilen müddet zarfında imtiyazı muhafaza eder ve bu hakkı baki kalır. İmtiyaz alanın vefatı ve hatta iflâsı imtiyaz müddetine tesir etmez.

Fakat olabilir ki idare tesis edilen bu hidematın artık rûsumu tediyesi suretile ifasına taraftar değildir. Ve yahut başka bir şekilde idare etmeği karıştırır bu takdirde imtiyaz sahibi mecburen tasarruftan mahrum bırakılarak imtiyazı veren müessese tesisatı almak suretile imtiyaza nihayet verir.

imtiyaz veren ile alanlar

Bu müddet esnasında muvafakati tarafeyn ile başka bir şekilde bir kombinezonda yapabilirler.

Şayet böyle sulhen bir tesviye şekli bulunmazsa devlet onu bu tasarruftan mahrum edebilmek için ancak kanuna müracaat eder. Ve bu hususa dair bir kanun çıkarır, imtiyazı veren tarafından satın alma keyfiyetinin şekli ekseriya şartnamede mezkûrdur. Alelûmum teminat ile beraber mevcut alât ve edevatın satın alınması noktaları tesbit e- dilmiştir.

Şayet bu noktalar zikredilmemiş ise müdahalei teşriiye lâzımdır.

Bu müdahale hazan hakem usuliie de olabilir.

Tabîî satın alma muamelesinin hitamında tesisata ait her şey olduğu gibi imtiyaz verene rücu eder.

İmtiyaz mesailinde merci

Hidematı umumiyei nafia imtiyaznamelerinde tesisatın ademi ifasından mütevellit itilâfların hallinde salâhiyettar merci idare heyetleridir. Ve binnetice Şûrayı Devlettir.

Satın alma hususatmda merci bazı memleketlerde Şûrayı Devlet ve bazılarında ise mahakimi umumiye dir.

İmtiyaz alan ile eşhası salisenin münasebatı hukukiyeleri

Eşhası salise iki kısımdır.

1- Tesisatı istimal etmiyen eşhası salise.

2- Tesisatı istimal eden eşhası salise.

Alât ve levazımı tedarik eden müteahhitler, tüccarlar ve bunlara mümasil sair eşhasın (tesisatı istimal etmiyen eşhasın) imtiyaz sahibi ile olan münasebetleri ahkâmı umumiye ve mahakimi umumiye ye tâbidir. Fakat olabilir ki; Tesisatın ifasından mutazarrır olan eşhası salise vaziyeti hukuki- yelerini idare mahkemelerinde tesbit ettirmek isterler, bu takdirde imtiyaz sahibi idarenin yerine

kaim olup mahkeme huzurunda idareyi temsil ederler.

Tabî; bu şekil memleketimizde kabili tatbik değildir Zira tesisatın ifasından mutazarrır olacak eşhas kanunlarımız mucibince ihkakı hak için mahakimi umumiye müracaat etmek mecburiyetindedirler.

Tesisatı istimal eden eşhası saliseye gelince: Bunlarda imtiyaznamenin heyeti umumiyesi itibarile şekli tatbikinden dolayı vukua gelecek hâdiselerde (şimendifer, su, gaz kumpanyalarında her hangi bir şekilde olursa olsun vaki olacak tazminat bedeli, fazla tediye ve saire gibi) mahakimi umumiye müracaat ıztırar ve mecburiyetindedirler.

İmtiyaz alan ile tesisatı istimal edenler arasındaki mukaveleler sırf şahsî olmalarıyla dolayısıyla ahkâmı umumiye tâbidir.

Mukavele mevaddının tatbikatı mahakimi umumiye tarafından yapılır.

Vazih olmıyan mevaddın tefsiri idare hâkimine aittir. Fransa'da bu usul caridir.

İmtiyazın ifasından tahassül edecek hasılât tabiatîe imtiyaz sahibine ait olacağı gibi bundan dolayı zuhur edecek ihtilâfatın mercii de yine mahakimi umumiye olacaktır.

İmtiyaz mukavelenamesi ahkâmının ademi tatbikinden dolayı halkın imtiyaz sahibi nezdinde hakkı müracaatı var mıdır?

Tabî olamaz, zira bu imtiyaz devlet ile imtiyaz alanın arasında münakit bir mukaveledir. Halk

şahsı salis vaziyetindedir. Şayet müracaati kabul etsek bir takım vahim neticeler tevellüt edeceği gibi idarenin hukukuna müdahale teşkil etmiş olacaktır.

Fakat idare müsbet bir kararla mukavelenin halk aleyhine tadilini kabul edecek olursa halkın salâhiyettar makama imtiyaz verenin salâhiyetini tecavüz maddesinden dolayı hakkı müracaati vardır.

Hidematı umumiyei nafiaya ait olmayan ve yine imtiyaz tesmiye olunan mukavelenameler

İmtiyaz kelimesinin yalnız hidematı umumiyei nafiada istimal edilmesi caizdir.

Fakat buna rağmen her yerde mukavele kelimesi yerine imtiyaz kelimesi kullanılmaktadır. Halbuki buna kat'î inhisarı icari demek muvafıktır.

Meselâ: Arazii milliyeinin satışı, maden işletmesine müsaade itası, müstemlekâta arazi tahsisi, nehirlerden istifade müsaadesi, emlâki milliyeinin icar ve isticarı mesailinde devletin verdiği imtiyaz asıl bir imtiyaz olmayıp belki sırf ruhsat vermek manasmdandır.

Diğer taraftan hidematı âmme içinde imtiyaz verilirse de tesis ve inşa edilecek ortada hiç bir şey mevcut olmadığı için buna hidematı umumiyei nafia imtiyazı demek doğru değildir.

Bu mes'elede aranılacak nokta mukavelede sınaî bir inşaat ve tesisat olup olmadığı ve bir de vazolunan sermayenin istimal edenler tarafından resim vermek suretile itfa edilip edilmediğidir.

Bu itibarla defni emvat imtiyazı hidematı u- mumiyei nafia imtiyazı olmayıp sırf hidematı âmme imtiyazıdır. Şehirlerde otobüs işletmek imtiyazı da hidematı umumiyei nafia imtiyazından madut değildir.

Hidematı umumiyei nafianın icrasından hukuku muhtel olan eşhası salise

Hidematı umumiyei nafianın icrası tâbiratıle bazı kerre eşhası salisenin hukukunu ihlâl eder. (Araziden istifade ve saire) gibi mesailde tahad- dūs ettiği ve şahsı mutazarrır eder. İşte hidematı umumiyei nafiada zarar şu suretle tarif edilir. İdare tarafından yapılan hidematı umumiyei nafia tesisatının eşhası salise hukukuna (en şümullü manada) olan her türlü tecavüzü bir zarardır. Yalnız şu ciheti unutmamalıdır ki: Kendi arazisi üzerine idare istediği tesisatı yapmak hakkına maliktir. Hukuku medeniyede olduğu gibi. Tesisatın yanında bulunan bir şahsı kalkıp tesisatın kendisine zarar vermesinden dolayı tesisatın yıkılmasını talep edemez. Yalnız tazminat almağa hakkı vardır.

Diğer bir farkı daha vardır ki mutazarrır olan şahsı hukuku medeniyeye noktai nazarından tazminat alabilmek için tarafı diğerin hatasını isbat etmeğe mecburdur. Halbuki idarede de (Hidematı

umumiyei nafiadan dolayı mutazarrır olan şahsî idarenin hiç bir hatası olmadan da tazminat istiyebilir. Meselâ petrol tasfiye mahallinin tesisinde tesisatın muttasıl olan arazi sahibinin tazminat istemesi gibi.

Tazminat mercii

Fransa kanununa nazaran bugün tazminata karar verecek makam idare heyetleri ve Şûrayı Devlettir. Halbuki memleketimizde; evvelce de söylediğim gibi bu şekillerdeki zarar ve ziyanlar için ma- hakimi umumiyeye müracaat edilir.

İddia edilen tazminat talebinin Fransa'da idare heyetleri tarafından tetkik edilebilmesi için bir takım şerait vardır. Onlar da şunlardır:

1- Hidematı umumiyei nafia tesisatı veya inşaatı olmak.

2- Zarar; hidematı umumiyei nafia tesisatından ileri gelmiş bulunmak.

3- İstimlâk mes'elesi mevzuu bahsolmamak (istimlâk mes'elesi olunca tabîî mahakimi umumiyeeye aittir.) Müebbet zararların mevcut olmasını istimlâk fikrinin galip olmasına bir delil addetmişlerdir. Yani idare her halde talep edilen mahallin istimlâkine karar verecektir. Bu itibarla da tazminat verilmemesini dermeyeran etmişlerdir. Bu fikir kabul edilmemiştir. Zira istimlâk şeklen mevcut değildir.

4- Amelenin hidematı umumiyei nafiadan mü-

tevellit talep edecekleri zararların mercii mahakimi umumiye'dir.

Ne gibi zararlar tazmin edilecektir

Tazmin mes'elesi mevzuu bahsolmak için şeklen hidematı umumiyei nafianın doğrudan doğruya maddî bir zarar ıka etmesi lâzım ise de mahkemei temyiz ve Şûrayı Devlet içtihatları, inhidam olmaksızın şimendifer sarsıntısından ikamet edemiycek derecede müteessir olanların zarar taleplerini ve yahut caddeye yakın iken yapılan yeni sokaktan dolayı evinin kıymeti azalan kimselerin bu hususta mutazarrır olanların taleplerini şerefiye ve yahut şerefini kaybetmek mes'elesi. Yapılan tesisattan güneş ve havanın nüfuzuna mâni olmaktan tahas- sül eden zararlar telâfisi taleplerini is'af etmiş bulunmaktadır.

Şu izahat İdarî mes'uliyetin daha şümüllü olduğunu anlatmaktadır. Evvelce arzettiğim veçhile zarar gören hiç bir zaman tesisatın ortadan kaldırılmasını talep edemiyecektir.

Yalnız zararının tazmini ile iktifa edecektir. Yalnız idarenin kendisi yapılan tesisatın yakılmasını veya muhafazasını emredebilir.

İstimlâk kanununa nazaran faraziyatın peşin olması lâzımdır. Hukuku umumiye hâkimi yalnız muayyen bir tazminatın zarar gören tarafa nakten itasına hükmedebilir. Fakat idarenin menafiini si- yaneten idareye bir hakkı hiyar verir bu da şudur.

İdare; ya tazminatın itası ve yahut ta zarar veren tesisatın kaldırılmasına muvafakat şıklarından birini ihtiyar etmek suretile hâkimin hükmüne tabaiyet eder.

Tazminat; düçar olunan veya olunacak olan zararın bedelidir. Eğer zararı kat'î, yani tevali etmiyorsa tazminatta kat'î ve bir defaya mahsustur. Aksi takdirde yani zarar mütemadi ise tazminat ta mütemadi olur. Burada mütemadi demek tazminatın sene besene tekerrürü demektir.

Şayet tazminata müstahak olan taraf küçük bir ameliye ile zararın ortadan kaldırılmasını temin edebilirse idare bu husustaki masrafı tediye etmekle tazminatın miktarını tahfif ve yahut büsbütün ortadan kaldırır.

Tazminatın seklinde cebir olmamalıdır. Hukuku umumiyede hâkim zarar ika eden şeyi ortadan kaldırması için, zarar vereni pek büyük bir tazminatla mahkûm edebilir.

Zarar veren taraf tazminatın kendisine tahmil ettiği ağır yükten kurtulmak için tesisatı ortadan kaldırır. Bu bir nevi cebirdir.

Halbuki idarede bu gibi cebir mevzuu bahsolamaz. Nihayet tazminatın takdiri mes'elesinde şereflenme keyfiyetini de nazarı dikkate almalıdır. Meselâ: Tesisat bir taraftan zarar ika ettiği halde diğer taraftan yeni vaziyetten o şahıs müstefit olmuş olur. Bu takdirde bu istifade veya şereflenmenin kıymeti tazminat miktarından tenzil edilmelidir.

Fakat Şûrayi Devlet içtihadı; bu şereflenmenin hakikî, doğrudan doğruya derhal ve gayri menkulâ- ta has bir şereflenme olması noktasında toplanmıştır. Yani bu şereflenme bütün bir mahalleye sarı olmamalıdır. Eğer bu istifade bir çok gayri menkule şümülü varsa bunların bilâ bedel bu şereflenmeden maddeten istifade etmeleri haksız olmuş olur, bu itibarla tenzil edilmez.

Tazminatın kime ve kimin tarafından verilmesi lâzımdır

Hâkimin huzurunda talep edilmiş olan bir tazminatın müddei aleyhe yani mahkûmun aidiyeti şüphesizdir. Tazminatın bir gayri menkulü isticar etmiş olan müstecire de itası lâzım geliyor.

Bu takdirde mahkûmiyet onun kıymetini tenkis etmiş olmasından dolayı hem gayri menkul sahibine intifai muhtel olmasından dolayı da hem müstecire tazminat vermek şeklinde tecelli eder.

Eğer hidematı umumiyei nafia reji sistemile yapılırsa idare tarafından verilmesi lâzımdır. Şayet tesisat bir müteahhit tarafından yapılırsa yapılan hatadan dolayı doğrudan doğruya mahkemei aidi huzurunda ikamei dava edilebilir.

Yok eğer imtiyaz şeklinde ise zarar gören taraf imtiyazı alana müracaat eder.

Doğrudan doğruya hukuku tasarrufiyeye tecavüz edilmek suretile idare tarafından alelâde ika olunan zararların tazmini huşundaki usul ve kaideler bunlardan ibarettir.

Eşhası hususiyenin tahtı tasarrufunda bulunan gayri menkulata vaki olacak tecavüzler

Hidematı umumiye nafia dolayısıyla idare muhtelif şekillerde eşhası hususiyenin tahtı tasarrufunda bulunan gayri menkulâta hidematı umumiye nafia tesisi dolayısıyla tecavüz edebilir.

1- Hüsni niyetle yani hidematı umumiye nafianın tesisi esnasında plân ve yahut ta kadastro hataları neticesi olarak hususî eşhasın tahtı tasarrufunda bulunan bir gayri menkule tecavüz edilmiş olur.

2- Hidematı umumiye nafianın tesisi için muvakkaten işgale salâhiyeti olan idare salâhiyettar olduğu eşkâl ve tarz haricinde hakkı olmaksızın işgal eder.

3- Salâhiyettar makamın kabul ve tasdik etmediği bir istikamet tayini ve istimlâk muamelesine istinaden idare tecavüz eder. Bu şekillerde mutasarrıfların haksız yere tecavüzde bulunan idareye karşı vaziyetleri ne olacaktır.

Burada iki sual varit olur.

1- Bu hususta merci neresidir.

2- Ve hâkimin salâhiyeti nedir?

Merci neresidir

Kaide pek basittir. Eşhası hususiyenin tahtı tasarrufunda bulunan gayri menkulâta kanun ve-

nizam haricindeki tecavüzlerden dolayı merci ma- hakimi umumiye'dir. Bu tecavüz ister kısmen, ister tamamen, ister muvakkat, ister daimî olsun hepsi aynı mercie tâbidir.

Meselâ evlerden geçen telefon ve telgraf hatları tûnel inşasıle üzerindeki evlerin zararları.

Hâkimin salâhiyeti

Hâkim tazminata mahkûm edebilir. Tesisatı durdurabilir.

Fakat hiç bir zaman tesisatın kaldırılmasına karar veremez.

Zira idarenin her zaman menafii umumiye mülâhazasıle istimlâke hakkı vardır.

Nakliyat yolları

Umumiyet itibarile insanlar, eşya ve muhaberat nakledilmektedirler. Telgraf ve telefon ile de muhabere nakliyatı yapılır. Hatta elektrik kuvvetleri de nakledilir. Nakliyatı insan kendisi yaptığı gibi, nakliyat işi ile iştigal edenlere de müracaat e derek bunu temin edebilir. Bunu temin edenlere nakliyatçı denir.

Nakliyat sanayiinin yapılabilmesi için bir tarafta yollar mevcut olmalıdır.

Diğer taraftan da nakliyat ameliyesinin bu yollardan yapılması lâzımdır.

Nakliyat yolları tabiî olduğu gibi, sun'î de olabilir. Tabiî nakliyat yolları deniz, nehir ve ırmaktır. Sun'î yollara gelince bunlar yollar, cadde, sokaklar, demiryolları, kanallar kabili sefer bir hale ifrağ edilmiş nehirler, telgraf ve telefon hatlarıdır. Bunlardan maada ıslah edilmiş tabiî nakliyat yolları da vardır. Meselâ: Limanlar. Nakliyat ameliyeleri yapılmak için nakliyat vesaiti ister. Ve bu vesaiti faaliyete sevk etmek için bu işleri yapan memurlar ister.

Bu izahattan sonra nasıl olup ta nakliyat yollarının ve nakliyatın hukuku idare ile alâkası olduğu ne için bunların tetkikinin hukuku medeniyeye veya daha tabiî surette hukuku ticarete ait olmadığı meydana çıkar. Çünkü nakliyat yollarının inşası ve nakliyat ameliyelerinin icrası hidematı umumiyei devlettendir.

Zira hidematı umumiye halkın müşterek ve esaslı bir ihtiyacını tatmin eden bir teşkilâttır. Bu teşkilât menafii umumiyeğe tekabül etmesi ve insanların münferiden ve hatta müçtemian bile bu gibi azîm ameliyeleri kendi kendilerine yapabilmek kabiliyetinde olmamaları itibarile cemiyetin ihtiyacını tatmin için devlet tarafından idare olunur.

Bu itibarla bugibi hidemata yalnız devlet bazı kavanin ve nizamat ile müdahale etmekle iktifa etmeyip belki meseleyi ciddi bir şekilde deruhde ederek hidemata umumun emrine amade kılınmaktadır.

Binaenaleyh bu hizmetler doğrudan doğruya sultai âmme tarafından idare olunur. Yani sultai-

âmmenin vasıtalarile idare olunurlar. (Polis, muaveneti umumiye) fakat bu hidematı umumiye sınaî ve ticarî bir şekillerde idare olunmak lâzım gelirse mes'ele daha nezaket peyda eder. Zira sultai âmmede ticarî ve sınaî olan bu hidematı bazen kendisi doğrudan doğruya idare eder. Meselâ posta, telgraf ve telefon gibi. Bazen hizmetin icrasını kendi velayet veya kontrolü altında bir sanayi adamına veya tüccara bırakır.

Devletin doğrudan doğruya idare etmek ve yahut bir sanayi adamına veya tüccara bırakmak şekillerinden birini tercihte hükümet hizmetinin nevrini ve zamanın temayülünü nazari dikkate alır.

Doğrudan doğruya idare etmek mes'eleşi evvelce mevzuu bahis değildi. Fakat devletler şimdi bazı sanayi doğrudan doğruya idare etmek sistemini kabule mütemayildirler. Bilhassa su, hava gazı ve nakliyat mesailinde bu işe karışmak isterler. Binaenaleyh bu iki fikri birbirinden tefrik etmek elzemdir. (Hidematı âmme) ile (hidematı âmmenin idaresi) bunlar tabiî başka başka şeylerdir. Hidematı âmme demek halkın ihtiyacını temin hususunda devletin idarenin ifa icra veya tedarikini deruhte ettiği vezaihtir. Halbuki hidematı âmme daresi demek bu vezaihin yani bu hidematı âmmenin gerek doğrudan doğruya ve gerek bilvasıta icrası demektir.

Turuku umumiyenin ihdası sultai âmmenin esaslı bir eseridir.

Hidematı umumiye nafianın en ehemmiyetlisi turuku umumiyedir.

Bir memleket mutlaka ve muhakkak surette turku umumiye gibi kıymetli bir cihaza malik olmalıdır. Memlekette elzem olan bu şebekenin ihdası keyfiyetini de sultai âmme deruhte etmelidir.

Mahalli idareler tarafından temin edilen memleketlerde bile turku umumiye ihdası noktasından sultai âmmenin himayesine mazhar olmaktadır. Bu himaye ve muavenet istimlâk mes'elesile tezahür etmektedir.

Zira istimlâk yalnız sultai âmmenin, hükümetin müdahalesile tekemmül etmektedir. Bir kelime ile her memlekette turku umumiye cemiyetin eseridir. Turku umumiyenin işletilmesine nakliyat denir. Fakat nakliyat denilince derhal yolların ihdasında hidematı âmme fikrinin mümteziç olduğu anlaşılmamalıdır.

Çünkü sanayii nakliyenin serbest olması esası da tasavvur olunabilir.

Araba ile nakliyat, nehirlerde kayıkla nakliyat ve ticareti bahriye serbest olan sanayii nakliyedendir.

Şu izahattan nerde yol varsa orada hidematı âmme vardır neticesine varmamalıdır.

Bu hidematın icrası için muktezi ve zarurî olan hususâtı sultai âmme devlet ihdas ve temin eder. Fakat nakliyat devletle hiç bir münasebet ve alâkası olmıyan kumpanyalar marifetile icra edilir. Fakat bazı defa serbest olan sanayii nakliye şekli ifası itibarile halkın ihtiyacatını tatmin etmez.

Bu takdirde devlet âmmenin menfaati nokta-

sından nakliyatın icrasını kendisi tanzim eder. Üç mühim nakliyat vardır.

- 1 — Şimendiferler.
- 2 — Memleket dahilindeki sularda seyrisefain.
- 3 — Alelûmum kara yolları (yollar sokaklar).

Şimendüferler

Şimendiferlerin hidematı âmmeden telâkki e dilmeleri zaruridir.

Zira bu şekli telâkkimin itiraz kabul etmez fevaidi vardır.

Maahaza Anglosakson ırkına mensup devletler İngiltere ve Amerikada serbest rekabet rejimi kabul edilmiştir.

Fakat diğer bütün devletlerde hidematı âmme sistemi galip gelmiştir.

Demiryolları diğer kara ve deniz yollarından şu cihetle farklıdır. Demiryollarını işleten yalnız bir kişidir. Bu itibarla demiryollarında serbest rekabet rejimi mevzuu bahsolamaz .

Şimendifer nakliyatı tabiat ve eşya itibarile filen monopoldür.

Demiryolları nakliyatında rekabet sistemini ihdas etmek tasavvuru müşkül bir hâdisedir.

Zira her halde rakiplerin adedi pek az olacaktır, Ve bunlar gene itilâf ederek rekabeti ortadan kaldıracak ve filen monopol tesis edeceklerdir. Bu

itibarla turku umumiyenin devlet tarafından tesis işleteni istediği gibi ve yahut cemiyetin menafii hilâfına işletmekten meneder. Hiç şüphe yoktur ki umumiyet itibarile işletme noktai nazarından fren rekabettir. Fakat şimendifer hususunda rekabet olmadığı için fren ancak hükümetin müdahalesidir. Hükümet ancak müdahalesile cemiyetin menafiini himaye etmek suretile fren vazifesini ifa edecektir. Bidayette bazı memlekette mes'ele serbestii ticaret noktasından muhakeme edilmiştir. Fakat efkârda hasıl olan inkılâp ve bidayette şimendifer nakliyatının terakkisi bu iptidâî terakkinin terkedilmesine sebep olmuştur.

Filiyatta vazii kanun şimendifer ve işletmesinde o derece müdahale etmektedir ki İngiltere ve Amerika'da şimendiferlerin serbestii rekabet sistemi altında işletildiğine kimse inanamaz ve hakikatta değildir. Bu memlekette de şimendifer işletmesi hidematı âmme sırasına geçmiştir.

Bu hidematı âmmenin nasıl ve kim tarafından işletilmesi lâzım geldiği mes'elesine gelince bunda iki telâkki vardır.

1 — Sultai âmme tarafından doğrudan doğruya yani mühim şebekeler devlet tarafından doğrudan doğruya ve mühim olmıyan şebekelerde vilâyetler tarafından doğrudan doğruya işletilmesidir. 2 - Diğeri de bilvasıta yani iltizam ve imtiyaz suretile takarrür edecek şartname ahkâmı dairesinde ve sultai âmmenin kontrolü altında işlemektedir.

İltizam suretile işleyen kumpanya devletin ih –

das ve inşa etmiş olduğu demiryolunun yalnız işletmesini deruhte eder.

Halbuki imtiyaz suretile işleten kumpanya evvelâ demiryolunu inşa etmeği ve sanayide kendi tarafından inşa edilmiş olan hattı işletendir. Fransa'da demiryolu şebekesi ilk defa olarak 19 uncu asırda başlamıştır. 1823 senesinde ticarî ve sınaî merkezlere en yakın olan ana yol ve kanallara raptetmek için bir temayül hasıl olunmuş ve bir demiryolu tesis edilmiştir.

Bu tesisteki maksat sırf emtea naklidir. Ve en tuhafı demiryolunda, lokomotifler cer vazifesini görmeyip bu vazife hayvanlara tahmil edilmiştir. Ancak 1842 senesinde dört beş senelik münakaşa neticesinde bazı şebekeler ihdasına karar verilmiş ve bu şebekelerin devlet tarafından tesis ve işletilmesi fikri reddedilerek doğrudan doğruya büyük kumpanyalara verilmişti. Kumpanyaların vaziyeti mâliyeleri ve işletme hususatındaki ademi muvaffakiyeti üzerine Fransa bu sistemi terketmeğe mecbur kalmıştır.

Demriyolları hususunda bir çok sistemler tetkik ve tecrübe edildikten sonra ancak bugünkü muvaffakiyetli sisteme vâsıl olabilmıştır.

Binaenaleyh her devlet böyle muntazam teşebbüslerde muvaffak olabilmek için tecrübe devreleri geçirmiştir. Bugün Fransa şebekesi mühim şimendifer şiryanlarını mahallî batlar ile iltisak ettirerek milli demir ağını örmüştür. Memleketimizde de mucibi minnet olacak şekilde takip edilen demiryol –

ları siyaseti pek yakında millî ağı örmeğe muvaffak olacaktır.

Menafii umumiyeye ait şimendüfer kumpanyalarının vaziyeti kanuniyeleri

Şimendifer imtiyazı alanların hukuku ve vecai- bi iki menbadan doğar. 1 - imtiyaz mukavelenamelerinden mütevellit hukuku ve vecaip. 2 - Sultai âm-me tasarrufundan mütevellit devlet kavanin ve nizamatıdır.

Şimendüfer imtiyaz mukavelenameleri

Şimendiferlerin de imtiyaz mukavelenameleri hidematı umumiyei nafia imtiyazları mukavelenamelerinin en ehemmiyetlisidir. İmtiyazı alan imtiyaz mukavelenamesindeki şeraiti mukarrere ve müddeti muayyene zarfında inşaatı ikmal etmeği taahhüt eder. Şayet inşaat evvelce yapılmışsa bu inşaatın antretyeni deruhte etmiş olur. Diğer taraftan imtiyaz alan tesisatı işletecektir. Yani inşa edilmiş olan hat üzerinde idarenin nezaret ve kontrolü altında nakliyatı temin edecektir. İmtiyaz alanın son vecibesi de imtiyaz müddetinin hitamında imtiyazın mevzuunu teşkil eden bilcümle tesisat, alât ve edevatı ve eşyayı aynile devlete bırakmaktır ki buna imtiyazın hükümete rücu ve intikali namı verilir.

Devletin vecaibine gelince devlette imtiyaz a-lana inşaat ve işletme için sarfetmiş olduğu serma-

yenin tekrar elde etmesi hususunu teminen ücret almasına müsaade eder. Bu suretle devlet imtiyazı alana halktan sermayesini tahsil etmek salâhiyetini vermiş olur. Bundan maada hükümet imtiyaz alana imtiyaz mukavelenamesinde tayin ve tesbit edilen müddet esnasında imtiyaza tasarruf hakkını vermektedir. Aynı zamanda imtiyaz mukavelenamesinde tayin ve tesbit edilen şeraiti mukarrere hilâfına hattı satın almamağı da taahhüt etmektedir. Devlet imtiyaz alana imtiyaz mukavelenamesile bazı malî taahhüdatta bulunur. Bazı şerait dairesinde iade edilmek üzere tahsisat verir.

Şimendifer imtiyazları evvelce daimî iken yani bir müddetle muayyen ve mahdud değilken elyevm her şimendifer imtiyazının müddeti muvakkata yani muayyen bir müddetle mahduttur.

Yalnız bu müddet imtiyaz alana sermayesini çekebilecek ve başkaca kâfi miktarda temettü temin edebilecek derecede uzuncadır.

Tabî bu müddetin çok uzun olması da muvafık değildir. Zira mazide imtiyaz mukavelenamesile ihdas edilmiş olan hukuk ve vecaibin istikbalin menafiini ihlâl etmemesi lâzımdır. Yani evvelden tahmin edilemiyen menafiin imtiyaz mukavelenamesi ahkâmı ile uzun müddet elde edilebilmemesi doğru değildir. Bu itibarla pek uzun müddetler için yegâne şekli tashih hükümet tarafından hattın satın alınması şeklidir. 19 uncu asrın nısfındanberi şimendifer imtiyazları için verilen müddet umumiyetle 99 senedir.

Taati edilen imtiyaz mukavelenameleri imtiyazı alan hakikaten bir monopol temin eder mi? Yani imtiyaz mukavelenameleri monopol fikrini tazammun eder mi? Hayır. Devlet imtiyazı alana rakip olmak üzere diğer bir talibe aynı inşaat ve işletme için imtiyaz vermek hukukunu muhafaza etmektedir.

Şu halde hukukan monopol yoktur. Fakat fiilen monopol mevcuttur. Aynı hizmeti ifa eden iki rakip kumpanya varidatının tenakusundan masarifatı kapatabilmek üzere ücretlerini tezyit edeceklerdir.

Ve nihayet gayri kabili tahammül bir tarifieden dolayı hattı işlemez bir hale koyacaklardır. Belki de bir felâkete uğramamak için aralarında bir itilâf yapacaklardır ki bu suretle rekabet ortadan kalkmış olacaktır. Fransa'da aynı istikamet için rakip olacak diğer bir hattın inşasını talep eden bir sermaye sahibine devlet cevabı ret vermiştir.

İmtiyaz alanın yapabileceği sanayi yalnız sanayii nakliyedir. Yani imtiyaz alan yalnız hattı inşa etmek ve bilâhare inşa etmiş olduğu hattı işletmekle mükelleftir. Kendisine temin edilen bazı hukukî vaziyetlerden istifade edip diğer sanayi ve ticaret ile iştigal etmesine kat'iyen müsaade edilmez. Bazı memleketlerde şimendifer imtiyazı alanlar aynı zamanda da maden işletirler. Tabî bu doğru değildir. Yalnız bazı memleketlerde şimendifer işletmesile doğrudan doğruya alâkadar olan bazı ticaret yapılmasına müsaade edilmiştir. Nitekim büfelerin ve hat nihayetindeki istasyon otelleri

gibi. Hatta mahkemei temyizcin içtihadı bu gibi tesisatın işletme ile alâkadar olduğu merkezindedir, şimendifer imtiyazı şekli tamamilere serbesttir. Şimendifer imtiyazında münakaşa yoktur. Zira imtiyaz alanın şahıs ve vaziyeti maliyesi çok mühim rol oynar. Binaenaleyh devlet serbestçe imtiyaz mukavelenamesini memleketin menfaai noktasından tanzim edilebilir. Şimendifer imtiyazının tekemmülü için üç tasarruf hukuku lâzımdır.

1 - Nafia vekili ile kumpanya arasında teati edilmiş bir mukavelename, bu mukavelename kısa olarak yapılır ve şimendifer imtiyazının hututu esasiyesini teşkil eder. Keza malî mesailde bu mukavelenameye dercedilir.

2 - Şartname: Şartname her iki taraftan kabul ve imza edilir. İnşaat ve işletme şeraiti bütün tafsilâtile şartnamede münderiçtir.

3 - Mukavelenamenin ve şartnamenin kabulü ve tasdiki keyfiyetidir ki bununla sultai âmme imtiyaza müsaade etmiş olur. Ve bu müsaade umumiyetle kanun şeklinde tecelli eder.

Vazii kanunun bu şekildeki müdahalesi tasarrufun mahiyetini değıştirmez. İmtiyaz yine bir mukavele şeklini evsafını muhafaza eder ki binnetice tarafeynin rızasile bazı tadilât yapılabilir. Eğer vazii kanunun müsaade suretindeki müdahalesi tasarrufun mahiyetini değıştirmiş olsa idi tabiatile tarafeynin rızasile tadilât yapılamaz ve tadilât için ayrıca vazii kanunun bir tasarrufu lâzım olurdu.

İmtiyaz alanın arz üzerindeki hukukunun mahiyeti:

Arz devletin emlâki millîyesinin bir kısmıdır. Binaenaleyh arz hakikî bir tasarrufa mevzu olamaz. Şu halde kumpanya arzın ne hakikî sahibidir, ne intifa halikının sahibidir. Ve hatta müsteciri bile değildir, imtiyaz alanın yalnız tesisattaki menkul emvalde hukuku vardır. Mahakim içtihadı bu hukukun hususî bir intifa hakkı olduğu merkezindedir. Yani imtiyaz alanın hakkı mevcutla muhafazasına nezaret etmek hakkıdır. Yani tesisatın ve burada mevcut şeylerin muhafazasına nezaret hakkıdır. Bu hak hukuku ayniyeden yani ayni mala taallük eden bir hak değildir. Zira devlet emlâki millîyesinde hukuku ayniye mevcut değildir. Ve olamaz.

İmtiyaz alanın imtiyazdaki mevcut alât ve edevat üzerindeki hukukunun mahiyeti:

İmtiyazda tabîî menkul eşya, alât ve edevat vardır. Bu menkul emval üzerinde imtiyaz alanın hakkı tasarrufu vardır.

Ve istediği gibi tasarruf eder, ipotek eder. Ve taahhüdünün ademi ifası halinde ipotek edilen emval fûruht edilebilir. Maahaza haciz ve fûruht mes'elesi doğrudan doğruya hattın işletmesile alâkadâr olduğundan bazı memleketlerde bu noktai nazar kabul edilmemiştir.

İmtiyazın müeyyedesî, kuvvei teyidiyesi nedir. Evvelce görülmüş olduğu veçhile hidematı umumiyei nafia mukavelenamelerindeki müeyyedeler ta-bîî şimendifer imtiyazında da mevcuttur.

1 - Kumpanyanın lehine olan müeyyedeler. Devlet imtiyaz mukavelenamesinin ihdas ettiği hukuk ve vecaibe riayet etmediği takdirde imtiyaz alan kumpanya devletten tazminat istiyebileceği gibi imtiyazın fesh ve iptali talebinde de tabiatile bulunabilecektir. Fakat tatbıkatta henüz bu şekle pek tesadüf edilmemiştir.

2 - Devletin lehine olan müeyyedeler: Devletin lehine olan müeyyedelerin en kuvvetlisi imtiyaz hukukunun sukutuna karar verilebilmesidir. Devletin istimal edeceği bu kuvvetli müeyyededen başka daha zayıf imtiyaz alan için ve daha az tehlikeli tazyik şekilleri de vardır.

Bu hususta devlet her imtiyazda olduğu gibi şartnamedeki ahkâmı cezaiyeye müracaat eder.

Tazminat talep edilebilir. Bundan maada haciz vazetmek şekline de müracaat eder. Haciz usulü kumpanyanın nam ve hesabına tesisatı işletmeği temin devletin muvakkat bir zaman için müracaat ettiği bir usuldür.

Münakalâtı her hangi sebepten dolayı temin edemiyen kumpanyanın yerine hükümet menafii âmmeye nazarından hidematı ifa etmek mecburiyetindedir.

İhtilâfat

Devlet ile kumpanya arasında şartnamenin ademi ifasından tevellüt eden ihtilâfatın halli vilâyet idare heyetinin salâhiyeti dahilindedir. Yalnız malî

mesail hususatındaki ihtilâfatın mercii Kaili Şûrayı Devlettir. Bizde vilâyet idare heyetine bu hususta bir salâhiyet vermemiştir, imtiyaz alan tabiatile bir şirkettir. Bu şirketi tüccariye ekseriyetle anonimdir.

Binaenaleyh kumpanya meclisi idare ve müdürler tarafından idare olunur.

Meclisi idare azalarının intihabında kumpanya tamamile serbesttir. Menafii memleket noktasından bu intihabata ve yahut tayin keyfiyetine devletin müdahale etmesi lüzumundan bahsedilmişse de bu müdahalenin bazı sui istimale uğrıyacağı ve kumpanyanın imtiyazı iyi idare edememesi mes'uliyetine devletin iştirak etmesinin doğru olmayacağı mülâhazasına binaen şimdiye kadar bu hususta devletin her hangi bir müdahalesine tesadüf edilmemiştir.

Kumpanyanın sermayesi, aksiyon ve obligasyonlardan mürekkeptir. Obligasyonların, aksiyonlar nisbetinde olması mes'elesi mevzuu bahis değildir.

Fakat obligasyon ihracında Nafia Vekâletinin müsaadesi şarttır.

Kanun ve nizamnameler

Şimendifer imtiyazlarında sultai âmmenin müdahalesinin ne kadar haklı olduğunu yukarıda izah ettik. Eğer hükümet doğrudan doğruya imtiyazı işletecek olursa işletmek için lüzum olan tedabiri alır ve mevcut nizamatı tatbik eder. Bunda bir müşkü-

lât yoktur. Fakat işletmeği imtiyaz ile başka birine yani bir kumpanyaya vermişse işletme şeraiti şartnamede münderiştir.

Fakat işletmenin muntazam surette cereyanını temin için şartnamede muharrer olmıyan ve bazı mesail ve ihtilâflardan dolayı şartname ahkâmı haricinde olarak vazii kanunun kanun ve nizam yapmak suretile müdahalesi icap etmektedir. İşte bu kanun ve nizamlar şimendifer kumpanyalarının vaziyeti kanuniyelerini tesbit eden ikinci menbadır.

Şartname bu kanun ve nizamlarda işletmeyi menafii umumiye lehine olarak tanzim eder.

Fransa'da şimendifer işletme mesailini tayin eden muhtasar bir kanun vardır. Fakat kanunun derpiş edemediği mesail hakkında nizamname ihzarı hakkı tamamilen kuvvei icraiye terkedilmiştir. Bu suretle Avrupa'da şimendifer mesaili kuvvei teşriye tarafından değil; kuvvei icraiye tarafından nizamname yapılmak suretile halledilmektedir denilebilir.

Şu halde şimendifer idaresini tanzim eden üç kaide vardır.

- 1 - Mukavelename tarafından vazolunan ahkâm.
- 2 - Kuvvei teşriye tarafından mevzu ahkâmı kanuniye.
- 3 - Kuvvei icraiye tarafından vazolunan nizam.

Bu itibarla müşkülâtı; mukavelename ile ihdas olunan müteakıl hukuk ve vecaibin kanun ve

nizamların tesbit ve tayin ettiği hukuk ve vekaip ile telif mes'alesindendir. Maahaza uzun tetkikat neticesinde hükümet bu hukuk ve vekaibi telife muvaffak olmuştur.

Şu halde biz birinci derecede devletin nizamnamelerinin kendisine temin ettiği hukuktan bilistifade vaki olacak müdahalesini tetkik ve ikinci derecede kanunların kendisine temin ettiği hukuktan bilistifade vaki olacak müdahalesini tetkik edeceğiz.

Şimendifer idaresine Devletin nizam koymak hakkı

Şimendifer mesailinde devletin nizam koymak hakkı çok vâsidir. Bu hakkını kanundan almaktadır. Muayyen kanunlar devlete hidematı zabitanın tanzimi, emniyet ve asayişin temini, tesisatın istimali ve tesisatın hüsnü muhafazası hususlarında nizam yapmak hakkını verdiği gibi bilâhare bu hakkı tevsian hidematı zabıta, emniyet ve asayiş ve tesisatın istimali ve muhafazası hususunda tanzim edilen idarei umumiye nizamnameleri hilâfında hareket edenleri tecziye etmek salâhiyetini de vermiştir. Ekseriya bu nizamnamelerin tesbit ettiği ahkâm şartnamelerde münderiçtir.

Bu nizamnameler hazan Şûrayı Devletin tasvibi ile iradei milliyeye iktiran eder. Bazan nafia vekili tarafından ihzar edilir ve bazan da istisnaen vali tarafından yapılır. Şu halde mevzu olacak

mes'elenin ehemmiyeti nizamnamenin veya kararın kimin tarafından ittihaz edileceğini gösterir.

Nizam yapmak kudret ve selâhiyetinin vüs'atı

Kanun şimendiferler hususunda nizam yapmak kudret ve salâhiyetini emniyet ve asayişe, inzibata ve işletmeğe hasr ve tahsis etmiştir. Maahaza emniyet ve asayiş inzibat, işletme kelimelerinin şümulünün çok vâsi olduğu aşikârdır.

Hatta devlet turku umumiye ve umumî mahallere hakkı müdahalesi olmak itibarile de turku umumiyeden ve umumî mahallerden olan şimendiferlere müdahale etmek ve nizam yapmak hakkına maliktir. Devletin şimendifer mesailile o derece alâkadar olmakta, o kadar hakkı müdahalesi vardır ki umumun menfaati namına şimendifer tarifelerine, trenlerin adedine ve yolcuların istirahatlerinin teminine bile karışmaktadır. Hatta bu şekli müdahale bidayette kumpanyaların itirazatını mucip olarak yalnız asayiş ve emniyet noktasından hakkı olduğu iddia edilmiştir ve sırf ticarî hususatta (trenlerin adedi, yolcuların istirahati sırf ticarî mahiyettedir) müdahalesinin kanunî olmadığını dermeyer eylemiştir.

Mahkemei temyiz içtihadile bu itirazata da nihayet verilmiştir. Şimendifer nizamına muhalefet alelâde kabahat değildir, kanun bunları cünha derecesinde telâkki etmiştir. Bu noktai nazar yalnız

eşhası salise içindir. Eşhasın nizamata ademi riayeti cünha nevindendir. Halbuki kumpanyanın nizamata ademi riayeti mes'uliyeti medeniyeyi muciptir. Çünkü kumpanya için maddî ceza gibi bir kuvvei müeyyede yoktur. Nihayet devletin nizam kuvveti ve salâhiyeti de mahduttur.

Ve bu hududu kanunlar ile mukavele şartnamesi çizmektedir.

1 - Kanunun çizdiği hudut: Hükümet bu hudut ile mukayyettir, binaenaleyh müdahalenin vüs'atı bu hudut ile tahdit edilmiştir. Bu itibarla hükümetin şimendifer amelesinin mesaisinin tanzimine müdahaleye hakkı olup olmadığı mes'elesi münakaşa edilmiştir.

Bu mes'elenin diğer kavanini umumiye ile tanzim edilmiş olmasına rağmen netice itibarile amelenin mesaisi şekli emniyet ve asayiş umumiye ile alâkadar olduğundan Şûrayı Devlet ve Mahkemei Temyiz içtihadatı bu mes'eleyi de hükümet lehine halletmiştir.

Maahaza Nafia Vekilinin de salâhiyeti idarei umumiye nizamatı ile mukayyettir. Yani idarei umumiye nizamattm kasten meşgul olmadığı mesail hakkında vekilin ittihazı karar edebilmesi kabul edilmemiştir. Bu husustaki ihtilâfın halli idari mahakimin salâhiyeti dahilindedir. Yani Nafia Vekilinin ittihaz etmiş olduğu kararın kanunî ve yahut ta idarei umumiye nizamatı çemberine dahil olup olmadığını tetkik etmek idare mahkemesinin salâhiyeti dahilindedir.

Şu halde vekilin ittihaz etmiş olduğu kararın ademi salâhiyetten dolayı vazifei muayyenei kanuniyeye tecavüz veya eşkâlin ihlâli ile kanunun ihlâli noktalarından kumpanya için Şûrayı Devlete müracaat hakkı verilmiştir.

2 - Mukavele şartnamesinin çizdiği hudut: Şimendifer şartnamelerinde hükümetin gerek doğrudan doğruya ve gerek bilâvasıta olacak müdahalelerinin ne suret ve şekilde tahdidi mevzuu bahsolmuştur. Kanunun çerçevesi dahilinde ittihaz edilmiş olan idarei umumiye nizamâtı mukavele şartnamesine muarız bir vaziyet aldığı zaman vaziyet ne olacaktır? Muayyen bir içtihat teessüs edinceye kadar bu hususta muhtelif sistemler tatbik edilmiştir.

1 - Hükümet kavanin ve nizamâtın kendisine tahmil etmiş olduğu vezaif ve hukuktan imtiyaz şartnamesile feragat etmeğe salâhiyettar değildir. Binaenaleyh kavanin ve nizamât devlete münafı olarak imtiyaz şartnamelerine dercolunacak ahkâm mülğadır. Ve hiç bir kıymeti hukukiyesi yoktur. Tabî bu sistem imtiyazlara râğbeti azalmaktadır.

2 - İkinci sistem birincinin tamamile zıttıdır. Binaenaleyh hükümet evvelce şartname ile tesis eden hukuk ve vecaibi diğer tarafın rıza ve muvafakati olmaksızın tadil etmekte salâhiyettar değildir. Binaenaleyh muahharen ittihaz edeceği kararla müdahalesini tevsi edemez. Bu itibarla müdahale hususunda tanzim edeceği idarei umumiye nizamnameleri gayri varittir. Batıldır, mülğadır.

Bu usulde 29 sene kumpanyaları hükümetin müdahalesinden kurtarmaktadır ki tatbikatta fena neticeler vermiştir. Zira hükümetin ademi müdahalesi malî fedakârlıklara istinat etmek hayatı iktisadiyedeki terakkinin kumpanyalar tarafından ademi tatbikini intaç etmektedir.

Diğer taraftan hidematı âmme mülâhazasile ihdas edilen müessesatın âmmenin ihtiyacını bihakkın tatmin etmemesi neticesine varılmaktadır.

Bu sistemin de tabî olan mahzurlarına binaen üçüncü bir sistem kabul edilmiştir. Bu sistem mahakim içtihadatı takarrür etmiştir.

3 - Üçüncü sistem hükümet kumpanyaların taahhüt etmiş olduğu vecaibin hüsnü suretle tatbikini ve taahhüt ettiği hidematın hüsnü suretle cereyanını teminen bazı (idarei umumiye nizamnameleri) tanzim etmek suretile müdahale edebilir. Yalnız idarei umumiye nizamnamelerinin tanzimi neticesindeki müdahale şeraiti mukavele şartnamesi ahkâmını tadil ediyorsa imtiyaz alan hâkime müracaat edebilir. Netice müdahalede işletmenin tahmil ettiği külfetin ücreti tahsilindeki nimete tekabül etmemesi itibarile muvazenenin ihlâl edildiğini iddia ve bunun mukabilinde bir tazminat talep edebilir. Bu suretle kanunî olan idarei umumiye nizamnamesi ahkâmı mer'î olur. Ve bundan mutazarrır olan sahibi imtiyaz tazminat almak suretile idarei umumiye nizamnamesinin tatbikinden mütevellit zararını telâfi etmiş olur.

Bu sistemin hükümetin intizamı âmme evsafını

haiz olan zabıta kuvvetlerinden feragat ettiğini değil bilâkis onu takviye ettiğini göstermektedir.

Bu sistemin netayici şunlardır :

1. — Halk şartnamedeki tadilâttan istifade edecektir ve işletme 99 sene müddetle terakkiyatı asriyeden mahrum kalmayacaktır.

2 — İmtiyaz sahibi de bu yeni tadilâttan mutazarrır oluyorsa zararı tazmin edilecektir.

Meselâ : Elektrik tesisatının havagazi tesisatına bazı zarar vermesi üzerine hükümet havagazinin imtiyazını alana bazı tazminat vermiştir. Diğer taraftan mezbaha için verilen imtiyazlar mahkemei temyiz içtihadatı ile gayri kanunî olduğu tebeyyün etmesi üzerine feshedilmiştir. Mezbaha tesisatı yapanların aldıkları rüsumdan mahrum kalınca belediyeler bunların zararlarını tazmin etmiştir.

Muhalifi kanun ve mugayiri nizam olarak ittihaz edilen mukarrerat aleyhine Şimendüfer kumpanyalarının itirazatı

Bu meselede iki nokta vardır. Birincisi salâhiyet meselesi, İkincisi hakimın salâhiyeti meselesi.

1.— Salâhiyet meselesi : Eğer kumpanya ittihaz edilen kararın kanuniyetini mevzuu bahsedecek olursa yani şartnameden bahsetmeyip yalnız vazifei muayyenei kanuniyenin tecavüz edildiğinden bahsedecek olursa tabî bu ihtilâfın halli Şûrayı Devlete aittir.

Fakat tatbik edilen idarei umumiye nizamâtının gayrikanunî olduğundan bahsetmeyip yalnız bunun tatbikinin şartname ahkâmına münafî olduğunu iddia edecek olursa vilâyet idare heyeti salâhiyettardır. (Bizde bu cihet te Şûrayi Devlete aittir.)

2 — Hâkimin salâhiyeti: Eğer vazifei muayyenei kanuniyenin tecavüzü mes'elesi mevzuu bahis ise ittihaz edilen idarei umumiye nizamâtı feshedilir. Aksi takdirde kumpanyanın iddiası reddolunur. Şayet şartname ahkâmına tecavüz edilmişse evvelâ vilâyet idare heyetine bilâhare temyizen Şûrayi Devlete müracaat edilir.

Şûrayi Devlet tetkikatında yapılan tadilatın kanuni olduğuna ve hükümetin hakkı müdahalesi olduğu mesele inhisar etmiş olduğuna karar verir ki bu suretle tazminat mes'elesi mevzuu bahsolmamış olur. Ve yahut tetkikatında idarei umumiye nizamâtının tatbikatale hakikaten imtiyaz sahibine hukuku idarede mukavele haricinde tesmiye edilen bir külfet tahmil edilmiştir. İşte bu takdirde hâkim yani Şûrayi Devlet idarei umumiye nizamâtını feshedemeksiz in imtiyaz sahibinin bir tazminat almasına karar verir. Bu suretle hükümetin tanzim etmiş olduğu idarei umumiye nizamâtı da mer'i olmuş olur.

Kuvvei teşriyenin müdahalesi

Kuvvei teşriiye iki şekil ve surette müdahale edebilir.

1 — İmtiyazdan evvel, 2 - İmtiyazdan sonra. Eğer bu müdahale imtiyaz verilmezden evvel olacak olursa tabîî imtiyaz alacak kuvvei teşriyenin arzu ve temayülüne göre hareket etmek mecburiyetindedir.

Aksi takdirde imtiyazı alamaz. Esasen bu şekilde bir müşkülât mutasavver değildir.

Zira kuvvei teşriyenin arzularının is'afının takdiri doğrudan doğruya imtiyazı alana aittir. Eğer bu müdahale imtiyaz müddeti zarfında vaki olacak olursa bu takdirde müşkülât baş gösterir, burada imtiyaz müddeti esnasında kuvvei teşriye tarafından vaki olacak müdahalenin kanuniyetini, meşruiyetini ve nihayet netayici hukukiyesini tetkik etmek icap eder. Kuvvei teşriye tarafından vaki olacak müdahalenin kanuniyeti münakaşa edilemez. Zira kuvvei teşriye müdahalesinin kanunî olup olmaması mevzuu bahsolamaz. Zira kuvvei teşriyeden sadır olan her tasarruf kanunidir. Ve bu hususta kuvvei teşriye fevkinde hiç bir teşkilât olmadığı gibi mutasavver de değildir. Eşkâlî mahsusa tahtında kuvvei teşriye tarafından ittihaz olunan her bir kararın kanuniyetinde şek ve şüphe yoktur.

Müdahalenin masuniyeti mes'elesine gelince: Tabîî müdahalenin meşru olması lâzımdır. Meşruiyetin. derecesinde memleketlerin içtimaî ve medenî vaziyetleri rol oynamaktadır. Bazı defa memleketin menafii kuvvei teşriyeyi bu şekli müdahaleye sevkeder. Bazı defa da tamamile zıddı olan bir şekli müdahaleye sevkeder.

Şimendifer mesailinde mukaveleyi tanzim eden kudreti âmmenin akideyne temin ettiği hukuka mü-

dahalesinin derecei meşruiyeti mevzuu bahsolmuştur. Bu mes'ele hakkında birbirine tamamilе zıt il nazariye mevcuttur.

1 — Kuvvei teşriyenin bilâkaydü şart müdahalesi esası kabul edilmiştir.

2 — Şartnamenin ihdas ettiği hukuk ve vecaibe vazii kanunim tecavüze hakkı olmadığı nazariyesidir. Bu iki zıt nazariyeye üçüncü bir nazariye ilâvetmek lâzımdır. Bu üçüncü nazariye tabiatü İkinciden ziyade birinciye yakındır. Kumpanyaların her hususta ve bilhassa tarife hususundaki sui istimleri (hiç bir sebep yokken tarifelerin tezyidi) bu müdahaleyi mecburî kılmış ve meşruiyetini teslim ettirmiştir.

Bahusus şartnamelerin derpiş etmediği husu- satta müdahalenin meşruiyeti gayrikabili inkârdır. Meselâ menafii memleket veya menafii âmme mülâhazası kuvvei teşriyenin müdahalesini meşru ve mecburî kılmaktadır. Yalnız vazii kanunun şartnamenin heyeti umumiyesindeki maksadı asliyi tadil etmemeğe gayret etmelidir.

Şayet menafii memleket veya menafii âmme bu müdahaleyi mecburî kılmışsa en doğru hareket kumpanya ile bilmüzakere itilâf etmek ve fakat kumpanyaca şeraitin kabulüne imkân yoksa taminat ita etmektir. Şayet kumpanya bu tazminat ile iktifa etmiyorsa yapılacak yegâne hareket hükümetin tesisatı satın alması keyfiyetidir.

Maahaza kuvvei teşriyenin müdahalesi şimdi-

ye kadar pek enderdir ve hatta vaki bile değildir, denilebilir.

Müdahalei teşriyenin netayici hukukiyesi: Kuvvei teşriyenin ademi mes'uliyeti esası kuvvei teşriyenin netayici hukukiyesini hiç indirmiştir.

Tabiri aharla kuvvei teşriyenin müdahalesinden mütevellit netayici hukukiyeyi hiç bir hâkim dinlemez ve bir karar ittihaz edemez. Bu nazariyede bir inkılâba maruz kalmıştır. Şayet kuvvei teşriye müdahalesinde sarahaten netayici hukukiyeye olmadığını tasrih edecek olursa tabîi hükkâm bu sarahati kanuniye dairesinde hiç bir şey yapamaz. Fakat netayici hukukiyeye noktasını sakit geçecek olursa hükkâm mes'eleyi tetkik edebilir. Hükkâma bu salâhiyetin verilmesi de sultai âmmenin mes'uliyeti ihtimali olduğu nazariyesinin kabulile beraberdir. Mukavele müddeti esnasında umumî mahiyette olan kanunların tahmil ettiği vecaıpten mütevellit tazminat mes'ulesi: Mukavele müddeti esnasında vazii kanun umumî bir kanun ile bir müdahalede bulunacak olursa imtiyaz sahibinin devletten tazminat talebine hakkı yoktur. Meselâ kazalar hakkında vazii kanunun umumî mahiyetteki müdahalesile kazaya uğrıyan amelelere patronların tazminat vermesi icap etse patron imtiyaz esnasında derpiş ediîmiyen bu husustan vعاibinin ziyadeleştğini iddia ederek hükümetten tazminat istiyemez. Zira vazii kanun ayni külfeti umumî bir kanunla umumî temsil etmiştir. Amelelerin tekaüdiyeleri hakkındaki kanundan dolayı patronların talep

ettikleri tazminat ta reddedilmiştir. Zira bu mes'ele memleketin basireti içtimaiyesine müstenittir.

2 — Mukavele müddeti esnasında hususî mahiyette olan kanunların tahmil ettiği vecaıpten mütevellit tazminat mes'elesi: Bu takdirde imtiyaz alan hükümetten tazminat talep edebilir. Meselâ şimendifer imtiyaz mukaveleleri müddeti esnasında bir kanun şimendifer yollarının kanallara raptını mecburî kılma vacibinin külfeti tahmil ettiği noktasından imtiyaz sahibinin mukavelede derpiş edilmeyen bu müdahalenin ifasından dolayı devletten tazminat istemeğe hakkı vardır.

3 — Kuvvei teşriye kabul ettiği kanunla bu husustaki mes'uliyetleri ekarte edecek olursa tabii hiç bir şey denemez. Maahaza böyle bir müdahalenin de millet meclisi tarafından kabul edileceğine ihtimal verilemez.

Devlet kontrolünün uzuvları

Bir şimendifer kumpanyası hidematı âmmeden birinin imtiyazını almakla beraber devletin de şeriki malisidir. Bu itibarla devlet kontrolü iki noktai nazara istinat eder. Birisi hidematı âmmenin ifası, diğeri de varidatı devletin istimali noktasındandır. Malî kontrol bilâhare tetkik edileceğinden burada yalnız hidematı âmme idaresinin kontrolundan daha muhtasar bir tabirle kontrolden bahsedeceğiz,

Bu kontrol Nafia Vekili tarafından icra edilmektedir. Bu şahsen ifa edildiği gibi ayrıca iki uzuv tarafından da yapılabilmektedir. Birincisi Nafia Vekâleti memurları, İkincisi istişarî heyetler.

1 — Kontrol hususunda da muhtelif sistemler tatbik edilmiştir. Evvelâ kontrol keyfiyeti Nafia- Vekilinin şahsında temerküz ettirilmiştir. Ve oradan bütün kumpanyaları anblok teftiş etmişlerdir. Bazı defa yine Nafia Vekilinin nezareti altında olmak üzere her kumpanya için ayrı ayrı müfettişler ihdas edilmiştir. Bilâhare bu sistem de değişmiştir. Elyevm her kumpanya için ayrı ayrı teftiş yapılmayıp belki de teftiş edilecek maddeler tefrik edilmiştir. Meselâ Fransa'da kontrol vazifesini ifa etmek üzere beş makam ihdas ve bu makamatın her biri yalnız dairei salâhiyetine tevdi edilen hususatı teftiş etmekle mükellef tutulmuştur. Onlar da şunlardır:

1 — İnşa olunacak yollar. 2 - Yollar ve binalar, 3 - Fennî ve ticarî işletmeler, 4 - Cer ve levazım, 5 - Sâyi amel.

2 — İstişarî heyetlere gelince: Bunlar da ikidir. Birincisi fennî işletme komitesi ki işletmenin fennî ve sair kısımlarile meşgul olur. İkincisi şimendifer istişare komitesidir ki işletmenin ticarî kısımlarile meşgul olur.

Maahaza asrın terakkisi kontrol hususunda da bazı inkılâplar tevlidine sebep olmuştur. Nitekim idare komitesi ve şimendiferler âli meclisi namile iki teşekkül daha ihdas edilmiştir. Bu iki teşek-

külün, ihdasındaki esbabı mucibeyi izah etmek her halde faydalı olacaktır. Harbi umumiden sonra devletler şimendifer kumpanyalarile bazı malî kombinezonlar teati etmek mecburiyetinde kalmışlardır. Malî kombinezonlar tesbiti devletin malî müdahalesini ve kontrolünü tevsi etmiştir. Diğer taraftan malî kombinezonlar sayesinde devlet muhtelif kumpanyaları birbirine yaklaştırmış ve aralarında vahdet ve tesanüt tesisine yardım etmiştir. Esasen teessüs eden bu vahdet ve tesanüt diğer taraftan muhtelif şekillerde idare olunan kumpanyaların idare tarzlarını da tevhit etmiştir, işte bu şekil şimendiferleri etatize etmek taraftarı olanların başlıca esbabı mucibesinden maduftur. Çünkü bunlar bir merkezden idarenin daha faydalı olacağını iddia ediyorlardı.

Bu itibarla kumpanyalar müstakil kalmakla beraber müşterek bir idarenin altında icrayı faaliyet edeceklerdi. Bu müşterek idarede idare komitesi ile şimendiferler âli meclisi idi.

İdar komitesi: Bu komite yalnız kumpanyaların mümessillerinden teşekkül eder. Bu kumpanyaların mümessilleri kumpanyaları şirket noktai nazarından temsil ederlerdi. Komite 18 azadan mürekkeptir. Yani her kumpanya müdürü ile iki meclisi idare azasını gönderirdi. Nafia Vekâleti Demiryolları müdürü de hükümet komiseri sıfatile komiteye iştirak eder. Komite reisi ve reis muavini intihap eder. Kararlar ekseriyetle ittihaz edilir her hattın bir reyi vardır. Tesavii âra vukuunda reisin bulunduğu taraf ihrazı ekseriyet eder.

İdare komitesi bütün mesaili fenniye hakkın-

da karar verir. Ve verdiği karar bütün kumpanyalarca mamulübihtir. Fakat kumpanyalardan biri bu karardan dolayı malî noktai nazardan müteessir ve mutazarrır olursa zararının tazminini diğer kumpanyalardan talep edebilir.

Şimendiferler âli meclisi: Bu meclisin mahiyeti büsbütün başkadır. İdare komitesinin 18 azasından başka şimendifer memurları tarafından münthap 12 mümessil aza vardır. Bunlar en küçük memurlar ile mutavassıt memurların mümessilleridir. Bunlardan başka menafii umumiyeyi muhafaza etmek için 30 aza daha vardır. Bu azalar iradei milliye ile tayin edilirler. Bu suretle şimendiferler âli meclisinin azası 60 azaya balığ olur. Şimendiferler âli meclisinin reisi de iradei milliye ile tayin edilir.

Âli meclisin salâhiyeti: Ali mecliste de Nafia Vekâleti demiryolları müdürü hükümet komiseri namiîe icrayi faaliyet eder. Ekseriyetle karar ittihaz olunur. Tesavii âra vukuunda reisin tarafı ekseriyet addolunur. Şebekeleri alâkadar eden fennî, İdarî, malî, ticarî gibi bilcümle mesail âli meclisin salâhiyeti dahilindedir. Hatta memurine müteallik hususat, yevmiye mesail, nizamnameler ihtilâfatı, sâyi amel, ücret ve tekaüdiye mesaili muhakkak surette âli mecliste müzakere edilmektedir. Esas itibarîde âli meclisin vaziyeti sırf istişarî mahiyettedir. Fakat âli meclisin mukarreratım tasdik ile mükellef olan Nafia Vekili âli meclis tarafından verilecek kararların bizatihi tatbik edilmesine müsaa-

de etmişse tabîi tekrar kendisi tarafından tasdike lüzum yoktur.

Demiryolunun tesisi ve tarzı

Demiryolunun tesisinden, demiryolunun inşası ve tarzından demiryolunun nehçi adlısı anlaşılmalıdır.

Demir yolunun inşası

Demiryolunun inşası arazinin satın alınması, tesviyei turabiye, mamulâtı sınaie, demiryolları geçitleri ve saireye tesmiye olunur. Balast ve travers bir kelime ile garların inşası, atelyelerin inşası ve saireye denilir. Demiryolu inşası mes'elesinde iki ameliye vardır. Birincisi hattın inşası, kincisi hattın inşasına takaddüm eden ameliyedir.

Tesisatın birincisi ve yahut ta ilk ameliyesi namı verilir. Evvelâ menafîi umumiye namına istimlâk kararı verilmiş olmalıdır. Hatta ait güzergâh haritasının Nafia Vekilinin tasdikine iktiran etmesi şarttır. Bu itibarla vekilin mezuniyet ve tasvibine iktiran etmemiş hiç bir ameliye yapılamaz. Hatta istasyonların mevkii hakkında da Nafia Vekilinin mezuniyeti şarttır. Tabîi tasdik keyfiyeti tekemmül edinciye kadar vekil her türlü tadilâtı emredebilir. Fakat tasdikinden sonraki tadilât kumpanyanın muvafakatına vabestedir. Hattın genişliği beynelmilel bir tul olarak 144 santimetredir. Yalnız Rusya ve İspanya'da hattın arzı başkadır.

Şimdi hattın inşasından sonraki ameliye ve işletmeğe gelem. Bu hususta bir Antretiyen hattın muhafaza ameliyesi vardır. Bu vazife tabiatile kumpanyaya aittir. Ve vekil bu husustaki lâkaydileri derhal ihtar eder. Vekili bu müdahale hakkını şartnameden alır.

2 — İkinci ameliyeye gelince bu da birinci hatim ikmalinden sonra ikinci hattın vaz'ıdır. Avrupa'da ekseriyetle yani umumiyetle çift hat vardır. Şayet ikinci hattın yapılması meşrut değilse tabîî böyle bir mes'ele yoktur. İkinci hatim vaz'ında kumpanyalar ekseriya bir istikraz aktederler. ve hükümet te mali yardımlarda bulunur.

Mütemmim ameliyeler: Hattı işletmeğe başladıktan sonra evvelce tahmin edilmeyen bazı ihtiyaçlar baş gösterir. Meselâ yeniden istasyon tesisi ve yahut ta mevcutların tevsii gibi vaziyetler meydana çıkar. Esas itibarile bu ihtiyaçları nazari dikkate almak ve icabını icra etmek kumpanyaların vazifesidir. Fakat onlar her sene yapacakları masrafları bütçelerde tesbit ettikleri için bunların derhal inşası teahhür edebilir. İşte Nafia Vekili bu takdirde hükümeti malî yardıma sevkedip halkın ve memleketin ihtiyacını temin etmekle mükelleftir.

Maahaza noksan tesisat asayiş ve emniyeti umumiye ile alâkadarsa Nafia Vekili noksanı derhal ikmal etmesini kumpanyaya emreder. Esasen şartnamede bunlara ait sarahati kâfiye vardır.

Demiryolunun ihdası tabiatile güzergâhta bulunan kara yollarile nehir yollarını tahrip edebilir.

Bu yollar tabiatile hemen hali sabıkına irca edilmelidir. Bunu da tabiatile tahrip eden yani imtiyaz alan kumpanya yapacaktır. Ve bu yolların ne suretle ihya edilmesi lâzım geldiğini tesbit etmek Nafia Vekiline aittir.

Demiryolu tesisatından dolayı hukukan mutazarrır olan eşhasa gelince bu hususta da hukuku idare prensipleri tatbik edilir. Demiryolunun tesisi masarifindeki amiller tabiatile muhtelftir. Birinci derece amil, arazinin kıymeti ile hizmet işleri masarifidir.

İkinci derecede amilse hattı işler bir hale koymak için yapılan masarif ile tirafık masarifi yani işletme masarifidir.

Demiryolunu teşkil eden maddelerin nehçi hukukîsi

Hat inşa edildikten sonra imtiyaz şekli mevcutsa imtiyazı teşkil eden her şey devlete aittir. Bunlardan kumpanyaların yalnız hakkı intifaları vardır. Yalnız imtiyaz haricinde olanlar kumpanyalara aittir ki buna imtiyazı verilmemiş kısım denir. İmtiyaz verilmiş aksam mühim olan her şeyi ihtiva eder.

Yani bütün demiryolu hattının ve müştemilâtı istasyonları, ebniyeleri, rıhtımları, depoları, atelyeleri, yani kelimenin bütün manasile hemen hemen hatta müteallik olan her şeyi ihtiva eder.

İmtiyazı verilmemiş kısım sa şimendifere taal-

lûku olmıyan şeylerdir. Meselâ: İdarei merkeziye binası gibi.

Demiryolları turku umumiyyeden olmak itibarile umumî devlet yollarına tatbik ohınan kanun ve nizamlara tâbidir. Bu itibarla ceraim noktai nazarından aynı ahkâma tâbidir.

Şimendifer güzergâhına yakın bulunanlar bazı hukukî külfetlere maruzdurlar. Meselâ hattan iki metro mesafe dahilinde inşaat yapılamaz. Mevaddı müşteile depolan asgarî 20 metre mesafede olacaktır. Tebiû bu mesafe dahilinde bulunan tesisat tazminat mukabilinde kaldırılacaktır. Tazminat mes'elesi istimlâk şeklinde halledilecektir. Yani evvelâ istimlâkine karar verilecektir.

Demiryolları turku umumiyyeden olmak itibarile turuku umumiye gibi emlâki milliyeden yani devlet emlâkindendir. Binaenaleyh şimendiferlerinde heyeti umumiyesi itibarile devlet emlâkinden olması lâzım gelmez mi? Demiryolu ve işlemesi için elzem olan müştemilâtı imtiyaz sahasını teşkil eder. Şu halde imtiyaz sahasının heyeti umumiyesi emlâki milliyedendir. Meselâ: İstasyonlara, garlara giden büyük caddeler, bekçilerin ikamet ettikleri binalar gar ve istasyon bahçeleri. Evet; gerek müellifler ve gerek mahkemei temyiz ve Şûrayı Devlet içtihatları buraların demiryolu müştemilâtı olduğuna ittifak etmişlerdir. Şu halde bunlar da emlâki milliyedendir. Şimendifer atelyelerinin de demiryolları müştemilâtından olup olmadıkları mes'elesine gelince: Tamirat atelyelerinin yalnız demiryolları müştemilâtından olmaları itibarile

emlâki milliyeden oldukları kabul edilmiştir. Yani alât ve edevat yapılan atelyeler demiryolları müştemilâtından madut değildir. Zira her kumpanya kendisine lüzumu olan alât ve edevatın yenisini yapmaz. Şu halde bu atelyeler kumpanyalar için zarurî değildir. Bu itibarla bunlar emlâki milliyeden madut değildirler.

İşletme

Demiryolu, işletmek lâzımdır, Yani tabiri aharle nakliye ameliyesini icra etmek lâzımdır. Nazariyatta demiryolunu işleten ve demiryolunu inşa eden başka başka kimselerdir. Maahaza bazı devletlerde işleten ve inşa eden aynı şahıstır. İşletme ikiye taksim edilir. Birisi fennî işletme, diğeri ticarî işletmedir.

Fennî işletme edevatı müteharrikenin satın alınmasile bunların faaliyete sevki şeraitini tesbit etmek, trenlerin sevk ve idaresini tanzim etmek, emniyet ve asayiş ve zabıta işlerini intizamına koymaktan ibarettir.

Ticarî işletmeye gelince: Ticarî işletme, kumpanya ile halkın nakliye mukavelenamesi mucibince münasebatını tanzim ettiği gibi kumpanyaların birbirleriyle olan münasebatını tesbit eder. Şu itibarla seyahat edenlere kumpanya arasında müteakabil hukuk ve vecaibi tesbit ettiği gibi ticarî işletmenin de meşgul olduğu en mühim şey kumpanya tarafından istifa olunacak ücret tarifesinin iharmı temin eder.

İşletme masarifi demiryolunun antretiyeni, alâti edevatın antretiyeni, memur ücreti ve maaşatı ve mahrukat, tenvirat, yağ stokları, masarifi ile sair masarifatı umumiyyeden ibarettir.

İşletme hususunda şimendifer idarelerinin temettü temin edip etmediklerini anlamak için işletme masarifi ile varidatı gayrisafiyeyi mukayese etmektedirler.

Fennî işletme

İdarenin pek vâsi olan müdahalesi bilhassa fennî işletmedir. Zira emniyeti umumiye mes'elesi doğrudan doğruya fennî işletme ile alâkadardır. (Yolcu nakliyatı) yolcu nakliyatının rahat ve müsait olması hususunda da idare meşgul olur. Nitekim kompartımanlarda oturacak yolcu adedi, tenvirat, teshin ve diğer mesail buna dahildir.

Diğer taraftan idare tren saatlerde, adetlerde sureti teşekküllerde de meşgul olur. Bu tarifeler Nafia Vekâletinden tasdik edilir. Tren adetlerinin azamî ve asgarisi şartnamede muharrerdir. Bu itibarla Nafia Vekili şartname ahkâmını tebdil ettiği takdirde kumpanya tazminat alacaktır.

İdare bunlardan maada trenlerde mevcut olması lâzım gelen memur adedini de tesbit eder. (Yolcuların selâmeti ve emniyeti noktasından).

Diğer taraftan idare hak zabıtası noktai nazarından müdahale eder. Bu müdahale seyrüseferi tanzim içindir. Demiryolları zabıta nizamnamesi şî-

mendiler hududu dahilinde yollarda gerek rıhtımlarda ve gerek trenlerde caridir.

Bu hususta nizamname yapmak ve karar ittihaz etmek Nafia Vekiline aittir. Maahaza ekseriyetle bu nizamnameler kumpanyalar tarafından ihzar edilir. Ve Nafia Vekilinin tasdikine iktiran ettikten sonra mamulübih olur.

Mevkii meriyete girmiş olan bu nizamnameler ahkâmına miihafi hareket etmek bir takım netayici hukukiye ve cezaiyeyi tevlit eder. Hukukî netayiş: Kumpanyanın mukavelename ahkâmına riayet etmemesi. Cezâî netayiş trenin işlemesine kasten mâni olmak ve yahut makinistin yolda vazifesini terketmesi gibi.

Ticarî işletme

Halk ile kumpanya arasında tahaddüs eden münasebattaki vecaibin membaı ikidir.

1 — Hukuku medeniye ve hukuku ticariyedir. Ahkâmı dairesinde tanzim edilmiş nakliyat muka-veleleri, ki bunlar hukukî menabiin birinci kısmını teşkil eder ve ahkâmı umumiyedir.

2 — İkincisi ise ifa edilen hizmetin hususiyeti-ne binaen (hizmetin hidematı âmmeden ve filen monopol olması itibarile) ahkâmı umumiyeden farklı bir takım ahkâmı hususiyedir. Bu ahkâmı hususiye şartnamede mevcuttur. Ve yahut ta hükümet tarafından kanun veya nizam şeklinde vazolunur.

Bu vecaibin müeyyedesı esas itibarile medenî

müeyyedelerdir. Bazen de cezaidir. (Şayet kanun ve nizamlar hilâfında hareket edilirse) medenî ve hukukî müeyyedeler hakkında ahkâmı umumiye tatbik olunur. Zira kumpanya bir tüccardır. Şu halde hukuku medeniye ve ticaret hukuku ahkâmı tatbik olunması lâzım gelir.

Cezaî müeyyedelere gelince: Kanun ve nizamların tesbit ettiği cezaî müeyyedeler tatbik olunur. Zira ticaret işletme zabıtasına muhalif hareket eden herkesin tecziye edilmesi tabiidir. Bir kelime ile demiryolundan istifade edenler mevzu ahkâm ve şeraite tevfiği hareket etmek mecburiyetindedirler. Hatta gidip ve gelme olarak alınan biletlerdeki sui istimallerin bile cezaî müeyyedeleri vardır.

Kumpanyaların veecaibine gelince: Kumpanyalar kendilerinden talep edilen nakliye işlerini şeraiti mukarrere dairesinde ve şartnamede gösterilen müddet esnasında ifa etmek mecburiyeti kat'iyesindedirler. Meselâ: Kumpanya hiç bir nakliye işini reddetmek salâhiyetinde değildir. Bu itibarla şimendifer kumpanyalarının vaziyetleri diğer nakliye işlerde iştigal edenlerin vaziyetlerine benzemez. Meselâ serbest nakliyatçı olan gemiciler gibi değildirler.

Şu halde şimendifer kumpanyaları için iki müeyyede vardır. Birisi hukuku adiyeden mütevellit hukuku şahsiye: Meselâ nakliyatın yapılmamasından mutazarrır olan şahsı kumpanyadan tazminat istiyebilir. İkinci müeyyede ise idarenin müdahalesini icap ettiren müeyyededir. Meselâ alât ve edevatın noksan ve kusurlu olmasından ve yahut me –

murların kifayetsizliğinden idarenin müdahalesi gibi ki bu takdirde idare vaziyetin ıslahını kumpanyaya ihtar eder.

Kumpanyanın nakliyat ve müddet hakkındaki vecaibine gelince: Şartnamede münderiç müddet zarfında ve grant ve pötit vites şeklinde nakliyatı ifa ile mükelleftir.

Şayet nakliyat iki şebeke dahilinde olacak ise bu hususta kumpanyanın iki vecibesi vardır.

1 — Kendi hattında nakliyatçı vazifesini ifa edecektir.

2 — ikinci hatta komisyoncu vazifesi yani kendi naklettiği eşyayı diğer hatta teslim etmekle mükelleftir.

Kumpanyaların en mühim vecaibi de müşteriler arasında bir fark gözetmemesidir. Kendisine teslim edilen eşyayı teslim sırasile sevketmek mecburiyetindedir. (Müstesna ahval, kıtlık, hareketi arz musabını ve saire).

Kumpanyalara şayet şartnamelerinde mevcutsa emanetçilik te yapabilirler. Yani kendi yolları haricinde eşyaları mürseliileyhe kamyon veya diğer bir vasıta ile teslim edebilirler.

Kumpanya ile eşhası salise arasında nakliyattan tevellüt edecek ihtilâf muhakimi umumiyenin salâhiyet ve vazifesi dahilindedir. Bu husustaki eşhası salisenin maruz kalacakları zararları kumpanyalar tanzim ile mükelleftir.

Kumpanyanın eşya nakliyatı hususunda eşhası

salise ile hukuk ve münasebetini hukuku medeniye ve ticaret kanunlarının tesbit ettiklerini söylemiştik. Fakat yolcu nakliyatında mes'ele çok hem de pek çok mühimdir. Bu itibarla mahkemei temyiz'in son içtihadı kazalardan mutazarrır olan eşhas hakkında kumpanya muhakkak surette tazminat vermekle mükelleftir. Evvelce kumpanyaların bu kazalarda hatası olup olmadığı aranırdı. Fakat son içtihat kumpanyanın velev hatası olsun velev olmasın kumpanyanın tazminat itasını âmirdir. Bir kelime ile kazalarda kumpanyanın mukavele ahkâmına riayet etmediği telâkkisi mevcuttur.

Mademki kumpanya mukavele ahkâmına riayet etmemiştir. Şahsen zarar görenlerin zararlarını tazmin etmesi doğrudur.

Şimendiferlerin fiat tarifeleri

(Bu malûmat Paris ulûmu siyasiye mektebi iktisat müderrisi Mösyö Kolsu'nun (müşterek nakliyatı) namı eserinden alınmıştır.)

Nakliyat için istifa olunan resim nakliyatçının halktan istifa etmeğe mezun kıldığı meblâğ demektir. İstifa olunan bu meblâğ kumpanyanın varidatını teşkil ettiği gibi nakliyatçının bütün masarifatını kapatacak ve kendisine makul bir de temettü temin edecektir.

Nakliyatçının iki masrafı vardır.

Biri işletme; diğeri hattın inşası masraflarıdır. Şu halde nakliyatçının tahsil edeceği ücret iki un-

mürekkeptir. Birisi; nakliyat için aldığı ücret, diğeri de hattın masrafına karşılık aldığı ücrettir. Birincisine, İkincisine denir. Hattı inşa eden ve işleten aynı kimse olursa bu iki ücret te aynı kimse tarafından tahsil olunur.

Pek az miktarı hükümetin vereceği tahsisat ile tenakus edilebilir. Zira bu takdirde az sermayenin amortismanı da az olur.

O halde tarifelerin gayesi kumpanyaya öyle bir safi varidat temin etmektir ki hu varidat senevi işletme masarifine diğer taraftan da hattın tesis masrafının bir kısmına tekabül edebilmelidir.

İşte bu iki nokta tarife yapmak esası olacaktır. Masarifi gayri safiyyeyi tayin edip halktan nakliye ücreti olarak tahsil olunacak miktar ne suretle hesap edilecektir.

Bu hususta cevap verebilmek için evvel emirde şimendifercilik serbest ticaret olsaydı bu hesap nasıl yapılacaktı. Bunu tayin etmek lâzımdır.

Serbest ticarete bu nakliye fiyatı daha doğrusu bedeli hiç şüphe yok ki iki hat arasında olacaktı.

1 - Haddi azamî.

2 - Haddi asgarî.

Haddi azamî: Nakliyenin halka temin ettiği kıymet yani nakliyeden dolayı halkın ettiği istifadedir. O halde haddi azamî halkın talep ettiği kıymettir.

Haddi asgarî ise imtiyazı işletene nakliyenin maliyeti fiyatıdır. O halde haddi asgarî kumpanya-

nın arzettiği kıymettir. Yani arz ve talep kaidesi caridir.

Nakliyenin halka temin ettiği kıymet naklolunan eşyanın nakilden dolayı kıymetin tezayüt etmiş bulunmasıdır. Yani eşyanın hareket noktasile muvasalat noktası arasındaki kıymet farkıdır. Şayet iki nokta arasında bir fark temin edilmemiş olsa nakle lüzum kalmazdı.

Bilâkis haddi asgarî fiatı nakli temin için sarfedilen meblâğdır. Bu meblâğda yapılan masrafa tekabül etmelidir ki nakliyatçı bu nakliye ameliyesini ifa etmiş olsun şu halde haddi asgarî fiat nakliyenin nakliyeciyeye mal olduğu fiattır. Haddi asgariyi tayinde şu cihet te nazari dikkate alınmalıdır ki maliyet fiatı kumpanyanın masrafı umumiyesile tezayüt edecektir. Zira kumpanya mecburî surette hattı işletecektir. Yani nakledilecek eşya olsa da olmasa da trenler işliyecektir.

Ve yahut ta hizmetin azlığından kumpanya müteessir olduğu gibi hizmetin fevkalâde çokluğundan da masarifâtı umumiye müteessir olacaktır.

Bu takdirde kumpanya yeniden bir takım memurlar istihdam edecek ve yahut yeniden bir takım mebani inşa edecektir.

İşte haddi asgarî fiatı tayinde bu cihetler tabiatile nazari dikkate alınacaktır.

Şu halde nakliye fiatı yani nakliye tarifesi bu iki had arasında oynayacaktır. Bu husustaki kaidei iktisadiye ve tüccariye berveçhi atidir:

Her nakliyenin muhakkak surette sabit otan masraf ile santim santime uyması şart değildir.

1 - En aşağı mal olduğu fiata tekabül ettirerek gayet cüz'î bir kâr bırakması da kâfidir.

2 - Bu cüz'î kârın yalnız masarifi sabiteye tekabül etmesi de kifayet eder.

Masarifi sabitenin şimendiferler masarifi umumiyesinin $\frac{3}{4}$ ne baliğ olduğu muhakkaktır. Şu halde nakliye ücreti her halde masarifi sabiteye tekabül ettikten sonra mütebakisi yani $\frac{1}{4}$ te bir kısmı naklolunan eşyanın tahliye mevkiindeki farkı fiatına göre nakliye ücretine ilâve edilen kısımdır. Meselâ: Nakliye eşyanın kıymetini haylıdan hayliya tezyit edecek olursa tabîi fazla nakliye ücreti talep edilir.

Bilâkis nakliyeden dolayı eşya fiatında fark görülmiyecek olursa nakliye fiatı da fazla talep edilemez. Bu eşya ancak yalnız masarifi sabite mukabilinde nakledilmiş olur.

Bir kelime ile ifade etmek istersek diyebiliriz ki: Nakliyatçı kumpanya eşyaya tahammül edebileceği nakil masrafını verdirebilir.

Kumpanyalar bazı eşyaların temin ettiği farkı fiattan dolayı istifade ettikleri fazla ücret münasebetile diğer eşyaların nakliye fiatlarını tenzil etmektedirler ki bu usul hem kumpanya ve hem de eşyanın sahibi ve hem de müstehlik için istifadelidir.

Fakat bazı kumpanyalar kendi menfaatleri icabı olarak bu tenzili fiata yanaşmaktadırlar.

Şu halde (kumpanya eşyaya tahmil edeceği nakil masrafını verdirebilir) düsturu ile serbest bırakılmıştır. istediği kadar nakliye fiyatını tezyit edebilir.

Tabîî bunun bir freni olmak lâzımdır. Bu hududu bir fren tayin etmelidir. Bu fren ne olabilir. İşte serbestii ticarete fren vazifesini gören rekabettir. Fakat maatteessüf şimendifercilikte rekabet mevzuu bahsoiamadığımdan ve yahut ta olması müşkül bulunduğundan bu fren vazifesini hükümet görür. Hükümetin müdahalesi onun freni addolunur. Şimendifer hususatında devletin müdahalesi bir zarureti iktisadiyedir. Hükümetin nakil ücretinin haddi azamiye çok yaklaşmaması için hazan kanun ve bazan idarei umumiye nizamnameleri ve bazan da alelade bir kararlar müdahale etmek zaruretindedir. Ve müdahale etmelidir.

Devletin bu müdahalesi gayet nazik olduğu için müdebbirane müdahale etmelidir.

Devlet müdahalede bir çok menafii telif etmek mecburiyetindedir. Meselâ müstahsilin, müstehlikin, nakliyatçının menafiini telif edecektir. Hatta rakip nakliyat sahiplerinin menafiini de nazarı dikkate alacaktır.

(Ticareti bahriye, kapotaj, kabili seyri sefer inhar). Memleketin menafii ve hatta beynelmilel vaziyeti de nazarı dikkate almak mecburiyetindedir. Bir kelime ile şeraiti iktisadiyei milliyeyi ve beynelmileliyei hiç bir zaman ihlâl etmiyecektir. Hükümet bu müdahalesinde memleketin gümrük

sistemini de düşünmelidir. Ucuz nakliyat ile gümrüklerdeki himaye sistemini darbelememesi lâzım gelir.

Devlet netice itibarile nakliyatçıya alelade ve mübalâğalı olmıyan bir kâr temin etmelidir.

Bu husus ki hükümet şimendifer kumpanyalarının malî noktai nazarında şerikidir. Bu itibarla kumpanyaya normal bir kâr temin etmek kendi menfaati iktizasındandır.

Tarifeye raptetmek sistemi

Tarife yapmanın gayesi her nevi masarife tekabül eden gayri safî bîr varidat temin etmektir. Şu halde her nakliyenin ücreti o suretle hesap edilir ki: İstifa olunan ücret bütün masrafa tekabül eder. Nakliyatçıya miktarı kâfi kâr bırakır.

İşte bu neticeye vâsıl olmak için bir kaç usul vardır. Birinci sistem mukannen hasılat getiren muttarit sistem, bu sistem posta nakliyatında otobüs ve tramvay nakliyatında tatbik olunur, bu sistem küçük kıtada olan eşya nakliyatında tatbik olunur ki nakliye ameliyesinden ziyade manopülâsyon el emeği vardır. Ve yahut ta çok kısa mesafeler için tatbik olunur. Meselâ bir şehir içindeki nakliyat gibi.

Bu sistemden başka iki sistem daha vardır ki birbirinin tamamile zıddıdır. Bunlardan birincisi ticarî esasata müstenit olan sistemdir. Bu usulün esası şudur. Eşyanın hareket noktasile muvasalat

noktası arasındaki farkı fiata istinat eder. Bu sistemin mahazini izah etmiştik. Mevaddı iptidaiye üzerinde; bu sistemin sui istimali çok vâsi olabilir.

Bunlar da ikinci şekilse nakliyenin maliyeti fi- atı esasına müstenit tanzim olunan tarife sistemidir.

Nakledilen eşyanın cinsi ve nev'i nazarı dikkate alınmaksızın ve hareket noktası ile muvasalat noktası arasındaki farkı fiat düşünölmeksizin bir ton eşyının nakliyesinin maliyet fiatını bulmaktır. Yani bir ton ipek kaç nakledilirse bir ton kömür de aynı fiata nakledilecektir.

Bu sistemin de mahzuru vardır.

Çünkü bu da menafii âmmeye muhaliftir.

Eğer mutavassıt bir fiat kabul olunacak olursa nakliye ücreti bir kısım eşya için pahalı, diğer bir kısım için ucuz olacaktır. Meselâ müsavi mutavassıt fiat kömür için pahalı ve ipek için ucuz olacaktır, bu sistemin mahzurları nazari dikkate alınarak bu iki sistem arasında mutavassıt bir sistem bulunmuştur.

Bu sistem iki unsuru da nazarı dikkate almıştır.

1 - Nakliyenin maliyet fiatı,

2 - Eşyanın kıymeti.

Şu halde nakliye ücreti eşyanın sıkleti, katedeceği mesafe, katedeceği mesafenin zamanı «grant vitesi, pötit vitesi» ve diğer âmillerin tesirile tehalüf edecektir.

Saniyen nakliyenin kıymeti hesap edilecektir. Bu kıymet bazı tasnifat ile mevkii farklarile tebeddül edecektir. Bundan maada nakliyenin eşyaya temin ettiği fazla kıymette hesap edilecektir.

Bu sistem bütün mahzurlarına rağmen ticarî demokratik bir sistemdir. Ve hemen hemen her devlette bu sistem tatbik olunmaktadır. Bu sistemde tarifeden en ziyade müteessir olan birinci sınıf, birinci mevki yolcusudur.

Görülüyor ki bu sisteme iki şekilde vâsıl olunmaktadır. Birinci şekil barem kilometrik, diğeri götürü fiattır.

Barem kilometrikte yolcu ile eşyanın nakli farklıdır. Eşyanın nevine göre nakliye ücreti değişir. Mesafe, sıklet, adede göre nakliye ücreti değişir. Eşyanın mebdei ve müntehası nazarı dikkate alınmaksızın nakliyenin maliyet fiatı nazarı dikkate alınmaz. Barem kilometrik yanında hususî tarifeler ve hususî fiatlar da vardır. Bazı nakliyat için nakliye kıymeti esasına müstenit hususî bir tarife yapılır. Bunlar pek uzak olmıyan mesafeler ve iki sınaî şehir arasında tatbik olunur. Bu sistem hakikaten nakliyat ücretlerinin tenzilini temin etmektedir. Ekseriyetle eşya için barem kilometrik sistemi tatbik edilmektedir.

Ve ücret mesafenin uzunluğu ile tezayüt eder.

Fakat bu sistemle beraber muayyen mmtakalar için (prix fix)sistemi tatbik edilir ki bu suretle ücretin heyeti mecmuasının tenziline yardım eder.

Transit için tarifeler: Memaliki ecnebiyeden

gelip memaliki ecnebiyeye transit olarak giden eşyalar için hususî bir tarife tatbik edilir. Tabî bu hususî tarifeler tenzilâtı tarifelerdir. Şüphesiz ki bu tarifelerin muhassenatı ve mahaziri vardır. Ma- ahaza bu sistem bugün için tatbik edilmemektedir denilebilir.

Tarifelerin vaz'ı ve tasdiki

Şartnameler azamî tarife miktarlarını tesbit etmiştir. Bu haddi azamiden yapılacak tenzilât kumpanya tarafından Nafia Vekiline bildirilir. Ve vekil tarafından badettasdik mer'î olur. Bu ancak kumpanyanın teklif etmesi ve vekilin tasdiki şartile mamalübili olur. Kumpanya vazetmiş olduğu bir tarifeyi kendiliğinden yani Nafia Vekilinin muvafakati olmaksızın ilga edemez. Halbuki vekâlet mahzur gördüğü tarifeyi tadil edilmek üzere kumpanyaya iade edebilir. Ve tadil edilmedikçe tasdik etmez.

Muvakkat bir zaman için tarifelere munzam bazı resim ilâve edilir.

Bunun için bir kanun lâzımdır. Bunlar meselâ: Harikzedegân, hareketi arz ve saire için tarifelere zam edilenlerdir.

Bir de nakli müşkül ve tehlikeli olan mevat için hususî tarifeler vardır.

Meselâ: Barut ve emsali, kıymetli mevat ve eşya gibi, bunlar için vekâlet hususî bir tarife kabul ve tasdik edebilir.

Tasdik edilmiş tarifelerin netayici hukukiyesine gelince: Eşkâli kanuniye dahilinde kabul ve tasdik edilmiş tarifeler kanun veya idarei umumiye nizamnameleri mahiyet ve fevkindedirler.

Yani tarafeynin rızası olmadıkça hükümet ve şirketin muvafakati olmadıkça resen tadil edilemez.

Tarife tanziminde hükümetin müdahalesi ona hukukî ve kat'î bir vaziyet vermektedir ki bu suretle tarifeler kanuni bir mahiyet iktisap etmektedir. Tabîî bilâvasıta vergilerde olduğu gibi bir defa miktarı yani yüzdesi kabul edilince tadili için ikinci bir kanun lâzımdır. Bu itibarla resmen kabul ve tasdik edilen tarife haricinde nakil ücreti, talep etmek ve almak gayri kanunidir.

Tarife haricinde ücret almak netayici medeniye ve netayici cariyeye tevhit eder. Husule gelecek ihtilâfların netayici hukukiyesinin tayini mahakimi umumiye aittir. Mahakimi umumiye şimendi fer tarifeleri hususatından tekevvün eden her türlü ihtilâfatı halleder, fakat hiç bir zaman tasdik ve tatbik olunan tarifelerin kanuniye ve meşruiyetini tetkik edemezler.

Netayici ceza iyeye gelince: Bunun da. halli mahakimi cezaiyeye aittir. Nafia Vekili tarafından idarei umumiye nizamnamesi şeklinde tesbit olunan ahkâma muhalif hareket etmek tabiatile cezayı müstelzim bir harekettir.

Elyevm mer'i olan muhtelif tarifeler
Mevcut ve tatbik olunan tarifeler muhtelifdir.

1 - Kanunî tarife: Şartnamede tesbit edilen azamî tarifedir. Bu azamî tarife imtiyazın esasıdır. Bir taraftan yolcu ve eşyayı diğer taraftan hayvan ve gran veya pötit vitesle yapılan eşya nakliyatını istihdaf eder.

2 - Umumî tarife: Nafia Vekili tarafından tasdik edilen bilûmum tarifelerdir. Yani kanunen ve nizamen tatbik olunan tarifedir.

3 - Umumî tarifede yapılan bazı tadilât ve tenzilât suretile tatbik olunan tarifedir. İmtiyaz şartnamesindeki azamî tarife de tadile uğrarsa yeni tarife hususî tarife unvanını alır. Barem kilometrik ve götürü tarife işte bu hususî tarifeleri meydana getirir.

Elyevm mer'î bulunan umumî tarifeler hakkında tamiki tahkikat lüzumu hissedilirse müracaat edilmesi lâzımdır.

Tarifeler hangi esasa göre tanzim edilir. Tarifeler barem kilometrik veya götürü fiatı esasına göre tanzim eder.

Elyevm götürü fiat üzerine tanzim edilmiş tarife yok gibidir. Yalnız barem kilometrik vardır ki bu da her eşyanın nev'i ve cinsine ve katedeceği mesafeye göre değişir. Ve bundan dolayı barem kilometrik tesmiye edilmiştir. Tanziminde nazarı dikkate alınacak şerait berveçhi atidir.

1 - Mesafeye nisbet edilir. Mesafenin kısa ve uzunluğu kat'ıyyen nazarı dikkate alınmaksızın beher kilometre mesafe için muayyen bir ücret talep edilir. Bu tarife şartname tarifesidir. Bu sistemin bir mahzuru vardır ki o da uzun mesafelerde yapılan nakliyat çok masraflı olur, halbuki kumpanyanın masrafı mesafenin uzaklığı ile tenakus etmektedir. Yani nakil ücretinin maliyet fiat mesafe ile makûsen mütenasıptır.

2 — Evvelkinin mahzuru ancak sistemde izale edilebilmiştir.

Bu tarife iki şekildedir. Birincisinin esası budur. Meselâ 100 kilometreye kadar beher kilometre başına 8 santimdir. Bundan sonrakiler içinse 5 santimdir. Bu usulün ele mahzuru vardır. Meselâ 90 kilometrelik mesafe 7,92 frank yaparken 101 kilometrelik mesafe 5,05 franga yapıyor, bu mahzuru da ortadan kaldırmak için nihayet başka bir sistemi kabul edilmiştir. Bu sistem bugün hemen hemen umumî bir şekilde tatbik edilmektedir. Katöhmacak mesafenin küsuratı tenakus etmektedir. Meselâ birinci 25 kilometre 8 santim, ikinci 25 kilometre 6 santim, üçüncü 25 kilometre 5 santim ve ilâ., gibi.

Yolcu tarifeleri: Her memlekette yolcular için tatbik olunan tarife muayyen iken son zamanlarda bunlarda da bazı tenzilât kabul edilmiştir. Bu suretle tenzilât yapılan bu tarifeler hususî tarife namını almaktadır. Bunlar lüks trenlerinde, azimet ve avdet biletlerinde, abonman karnelerinde tatbik edilmektedir.

Eşya tarifeleri: Eşya için grant ve pötit vites tarifeleri vardır. Grant vites için bu tarife tatbik edilmektedir. Pötit vites için yine ve bazan tatbik olunmaktadır.

Tarifelerin tadili hususatında Nafia Vekilinin salâhiyeti

Heyeti Vekile kararile Nafia Vekili hususî tarifelerin tenzilini kumpanyalardan talep etmek hakkım haizdir. Hatta şimendifer âli meclisinin noktai nazarı muhalif bile olsa vekil ikinci defa mes'elenin tekrar münakaşasını talep edebilir.

Yine Nafia Vekili teklif edebilir. Meselâ amele ve onların nüfusu kesir aileler için, muharebede vefat eden askerlerin aileleri için, ve nihayet meccanen seyahat yani pasu mes'eleleri hep bu kabildendir. Avrupa'da bilâ ücret seyahat edeceklerin listeleri tanzim edilip Şûrayı Devletin tensibile iradei milüyeye iktiran ettirilir.

Kumpanyaların doğrudan doğruya nakliyat ile alâkası olmıyan servisleri ve kumpanyaların kendi aralarındaki münasebatı ile diğer nakliyecilerle olan münasebeti bazan kumpanyalar doğrudan doğruya nakliyat ile, bazan kumpanyalar nakliyat ile alâkası olmıyan hizmetlerde ifa ederler. Meselâ eşyaların hareket ve muvasalat noktalarındaki hizmetleri gibi bu hususta kumpanyaların hakkı hiyarları vardır. Arzu ederlerse bu hidematı ifa ederler.

İsterlerse etmezler. Meselâ: Eşyanın depolara nakli yahut mürseli ileyhe teslimi gibi.

Kumpanyaların kendi arasındaki münasebeti: Şimendifer kumpanyaları birbirlerinin hatları üzerlerinde makaslanırlar.

Ve hükümet birbirlerinin hatları üzerinde bu gibi makaslanma hususunu şartnamelerde zikreder.

Şimendifer kumpanyalarının birbirleriyle olan münasebatı ya şartname ve yahut ta kendi aralarında tanzim ettiği mukavelenamede zikredilir. Bu itibarla kumpanyalar nakliyatı bazan müştereken ifa ederler. Bu halde yukarıda izah edildiği veçhile, kendi hattı üzerinde nakliyatçılık ve diğer hatlar üzerinde komisyonculuk yapmış olurlar.

Bir kumpanya diğer bir kumpanya ile makaslattığı zaman müşterek bir gar tesisi mecburiyetindedirler. Mukaddem olan kumpanyanın bu garı tesis etmesi iyi bir usuldendir.

İkinci kumpanya bir kira ile bu tesisattan intifa eder ve nihayet bu bir mukavele mes'elesidir. Bu hususta bir ihtilâf çıkacak olursa neticeyi Nafia Vekâleti tayin edecektir. Çıkacak ihtilâf sırf malî bir noktadansa tahkim usulüne müracaat olunur.

Yeniden tesis edilecek bir hat kumpanyasının mevaddı müteharrikesi mevcut kumpanya tarafından nakil ücretinin maliyeti fiatı üzerinden nakledilmesi mutattır.

Tahdit — İltisak

Senai makaslatmalar (aktarma)

Sınaî tahditler büsbütün hususî mahiyettedirler. Şimendifer hattının tahdidini talep eden maden eshabı ile fabrika sahipleri şimendifer hattını maden veya fabrikaya kadar tahdit hususunda anlaşmak mecburiyetindedirler. İtilâf hasıl edemedikleri takdirde hükümet bu hususta ittihazı karar etmeğe salâhiyettardır. Bu ameliyeye sınaî tahdit denir. Sınaî tahditte imtiyaz ve menafii umumiye kararına ihtiyaç yoktur. Bu tahdit fabrika veya maden sahibinin emvali hususiyesinden tahdit hattının antirtiyeni fabrika sahibine aittir. Fakat bu kumpanya edevatı müteharrikesini fabrikanın kapısı önüne kadar göndermek mecburiyetindedir. Tahdit hattını işletmek fabrika sahibine aittir. Yalnız fabrikatör kumpanyanın istimal ettiği mevadı müteharrike için kira vermek mecburiyetindedir.

Şimendifer kumpanyalarının diğer kara, deniz ve nakliyat hidematile olan münasebatı

Nakledilen eşyaları tahmil ve tahliye külfetinden kurtarıp nakliyatı lâyenkati bir surette temin edebilmek üzere şimendifer kumpanyaları kara ve deniz nakliyatı hidematile iştigal edenlerle mukaveleler aktetmek mecburiyetindedirler.

Şimendifer kumpanyalarının deniz yoları ile iltisak peyda etmeleri için bir takım mecburiyetler tahmil edilmiştir.

Şimendiferlerin deniz yoları ile iltisak peyda etmeleri gayri kabili içtinap bir hâdisedir. Bu iltisakların memleketin iktisadiyatı ile ne derecelerde alâkadar olduğu şüphesizdir. Bu iltisaklar su mevkii ve yahut iltisak limanları vasıtâsile temin edilir. (Gare d'eau) şimendifer garı ile ihata edilmiş bir havuzdur. Şimendifer kumpanyasının emvali meyanındadır. Yalnız eşyalarını şimendiferlere aktarma ettirecek vapurlar gare d'eau'lara dahil olabilirler.

Port de gelince: Bunlar şimendifer kumpanyalarına ait değildir. Şimendiferlerin akşamı mütemmimesinden ve müştemilâtından madut değildir.

Bunlar nehirlerle ait olup nehirlerin emvalindendir. Bundan dolayı hamuleleri demiryolile alâkadar olsun olmasın her vapur buralardan istifade hakkına maliktir. İltisak limanlarında rıhtım üzerinde demiryolu tertibatı yapmakla beraber şimendiferlerde iltisak peyda edebilmek üzere ayrıca birde hat tesis edilir. Bu hatlar şimendifer kumpanyaları imtiyazlarına dahil değildir. Bunların imtiyazı ayrıca eşhası saliseye verilir. Umumiyetle bu imtiyazlar şehirler ve ticaret odalarına verilmektedir.

Şimendifer kumpanyalarının devletle (hidematı umumiye noktasından) olan münasebatı

Devlet yani müessesatı umumiyeden birinin nam ve hesabına bir nakliye mevzuu bahs olduğu

zaman şimendifer kumpanyası üç vaziyeti hukukiye karşısında kalır.

1 - Müessesat aynı eşhası salise gibi nakliyat yaptırmak üzere kumpanyaya müracaat edebilir.

2 - Devlet yani müessesatı umumiyyeden biri şartnamede kendi lehine münderiç ahkâmdan yani tenzilâtan istifade etmek üzere müracaat edebilir. Bazı memurların zabitanm sülüs ile seyahatleri gibi.

3 - Devlet yani müessesatı umumiye yine şartname ahkâmına istinaden ve müessesatı umumiye-nin istifadesini teminen mukavele akteder. Vakti hazerde müdafaai milliye vekâletlerinin teçhizat nakletmek için aktettikleri mukaveleler gibi.

Seferberlikte ve harpte asker ve teçhizat nakli ise hususî mukavelelerle temin edilir. Ve yahut ciheti askeriye menafii memleket namına hatlara vaziyet edip doğrudan doğruya kendi işletir. Ve harp neticesinde de lâzım gelen tazminatı kumpanyaya verir. Ve yahut harp esnasında devlet ile kumpanya arasındaki münasebat hususî bir mukavele ile tesbit olunur.

Şimendifer kumpanyalarının memureyni

Kumpanya ile memureyni arasındaki münasebatı hukuku adiyedendir. Binaenaleyh bu münasebat say ve amel mukaveleleri, amele kanunu tarafından tanzim olunur. Mahaza bu münasebat hazan da kavanini mahsusa ile tanzim edilir.

Memur tedariki hususunda kumpanyalar tamamile serbesttir. Maahaza ahkâmı mahsusa istihdam olunacak memurlarda bazı şerait arar.

Zira halkın emniyet ve selâmeti ile alâkadar olan mesail ile uğraşan memurlarda bazı ehliyet aramak kadar hükümetin haklı bir hareketi yoktur.

Kumpanyalarda bu memurlar hakkında büyük bir ciddiyetle hareket etmek mecburiyetindedirler. Diğer taraftan memurlarda disipline son derece riayetkâr olmalıdırlar. Zira vazifeleri emniyet ve selâmeti umumiye ile alâkadardır. Bu itibarla nizamata muhalif olan hareketleri şiddetle cezalandırılır. Bu cezalar naktî olduğu gibi cismanî de olabilir.

Şimendifer memurları sendika teşkil edebildikleri gibi grev de yapabilirler. Bu hususta tamamiyle serbesttirler. Maahaza diğer taraftan kumpanya kadar hükümet te şimendifer nakliyatının fasılasız bir suretle devam etmesini ister. Hatta Fransa'da grev ilân etmiş olan şimendifer amelesi hemen bir kanun ile 21 gün müddetle silâh altına çağırılmıştır. Ve ancak bu suretle grev bertaraf edilebilmiştir.

Grevlerin hayatı umumiyedeki tesirini nazari dikkate alan hükümetler bu hususta bazı tedabir ittihaz etmiştir. Meselâ Fransa'da şimendifer âli meclisi amele mümessili azasından intihap edilmiş iki ve kumpanya mümessili azasından iki ki cem'an dört azadan mürekkep bir heyet teşkil edilmiştir. Bu heyetin reisini hükümet tayin eder. Bu heyet a-

mele ile kumpanya arasında nizamname, ücret, amel, tekaüt hususındaki ihtilâfatı bir mahkeme salâhiyeti ile kat'î surette hal ve fasleder. Esasen bu heyete memleketin iktisadiyatı ile alâkadar olan şimendifer nakliyatının grev ve yahut sair sebeplerden dolayı müteessir olmaması için hükümetler her türlü tedabire müracaat etmektedirler. İşte şimendifer amelesi şimendifer kumpanyasının idaresine iştirak etmektedir ki bu da şimendifer âli meclisindeki amele mümessilleri vasıtası ile temin edilmektedir.

Diğer taraftan amele her sene mükâfatı naktiye aldığı gibi kumpanyanın temettüüne de iştirak ettirilmektedir. Hatta son zamanlarda yine şimendiferlerde greve mâni olmak müiâhazası ile hükümet bazı tedbirlere müracaat etmiştir. Meselâ şartnamelere ameleler hakkında bazı ahkâmı mahsusa vazetmeği düşünmüştür. Meselâ sâyü amel hisse senedatı ihdas edip ameleye vermek ve yahut satmak ve bu suretle ameleği kumpanyaya hissedar yapmağı düşünmüştür. Fakat hu şekil mevkii file maatteessüf konamamıştır.

Maamafih bugün için bazı kumpanyalarda amelelere mahsus kooperatifler teşkil olunmuştur. Kumpanyaların temettülerinden elde ettikleri mebalığın bir kısmı bu kooperatiflere tevdi olunur. Ve kooperatifler de kumpanyanın senedatını satın almaktadırlar.

Şimendiferlerde tatbik olunan amele kanunları

Şimendifer ameleleri için de amele kanunları tatbik olunmaktadır. Binaenaleyh sâyü amel kazaları kadın ve çocukların çalışmaları ve amelenin emniyet ve sıhhati, çalışma müddeti mes'elesi devletin amele kanunlarile tedvin olunmaktadır.

Yalnız şimendifer amelesinin hafta tatili olmayıp senede 52 gün istirahat kabul edilmiştir.

Şimendifer amelesinin tekaüt meselesi

Amelenin tekaüdiyesi meselesinde ilk teşebbüsü yapan kumpanyalardır. İlk defa iki sandık tesis etmişlerdi. Bunlardan birisi tekaüt sandığıdır. Diğeri ise hastalık ve kaza için tesis edilen sandıktır.

Hükümet bu sandıkları tesis için Nafia Vekâletinin müsaadesi lüzumundan bahsederek ilk müdahalesini vücade getirmiştir. Bilâhare daha ileri giderek malî noktai nazardan da müdahale etmiştir.

Nihayet devlet şimendifer kumpanyalarında çalışan ameleye tekaüt hakkını temin etmiştir. Ve bugün şimendifer kumpanyaları amelesinin de devlet memureyni gibi hakkı tekaüdü vardır. Ve bu haklarından da muntazam ve kanunî surette istifade etmektedir.

Şimendifer ameleleri 25 sene hizmetten sonra tekaüte nail olur. Bunun için de makinistse yaşının

50, diğer aktif hidemat için 55 ve nihayet büro memurları için 60 olması kabul edilmiştir. Malûliyet üzerine tekaüt edilebilmek için 15 sene hizmet etmesi lâzımdır. Fakat malûliyeti ifa etmiş olduğu hizmetten ileri gelmişse müddet mevzuu bahis değildir.

Devlet ile menafii umumiye üzerine müesses
Büyük şimendifer kumpanyalarının malî
münasebeti

İlk nazarda devletle menafii umumiye üzerine müesses büyük şimendifer kumpanyalarının ne gibi malî münasebeti olabileceği derhal kestirilemez, şimendifer kumpanyalarının ihtyacı oldukları sermayenin ehemmiyeti gayri kabili inkârdır. Zira evvelâ tesisat ve saniyen işletme için muazzam sermaye vazedilecektir.

Esas itibarile bu sermaye aksiyon veya obligasyon suretile imtiyaz alan tarafından tedarik olunacaktır. Diğer taraftan da işletme hasılatının sermaye faizi ile amortismanına tekabül edecek miktarda olması lâzım geldiği gibi ayrıca da imtiyaz alana bir temettü temin etmelidir.

Yalnız, şimendifer sanayiinin evsafı hususiyesi umumî olan kaidelere bir istisna teşkil etmektedir, bu kaideler mucibince varidat sermayeyi tamamilen kapatmalıdır. Halbuki bazı defa filiyatta varidat bu masrafı kapatamaz, işte varidatın masarifatı kapatmaması hükümetin malî müdahalesini icap et-

tirmektedir. Bu malî müdahalede gayet mühim olan şimendifer nakliyatmm menafii umumiye ile olan münasebatmdan dolayıdır.

Ve devlet bunun için karışır. Bu fikri başka bir şekilde ifade etmek istersek diyebiliriz ki:

Umumî kaideler mucibince varidat masarifata tekabül etmelidir. Halbuki bazı defa tekabül etmez.

İşte hükümet bu açığı kapatmak için malî müdahalede bulunur. Hükümet ne için malî müdahalede bulunsun, zira şimendifer nakliyatı hidematı umumiyedendir. Devlet hidematı umumiyeği temin etmekle mükelleftir.

Mes'elenin aksi kaziye ile izahı: Şimendifer fili bir inhisardır. Bu inhisarı ticarî bir şirkete vermekle devlet resen bazı şerait ve idaresi hususunda bazı ahkâm vazetmek mecburiyetindedir. Halbuki alelade bir tüccarın bu şeraiti ve bu müdahaleyi kabul etmiyeceği tabiidir.

Fakat bu müdahaleye mukabil de devlet şimendifer kumpanyalarına bazı malî faideler temin etmektedir. Şimendifer tesisatının icap ettirdiği muazzam sermayeden dolayı müteşebbisleri bazı hatların inşası ve işletmesi hususunda bihakkın tereddüde düşerler. Hattın işleyip makul ve normal bir temettü temin edemiyeyeğinden korkarlar. İşte bu takdirde devlet yine memleketin mnafti noktasından malî müdahalede bulunur. Bazan malî muavenet vadeder, bu muavenet bazan vecaibin tahmil ettiği mes'uliyete iştirak etmek suretile ve bazan da devlet kendi kendisinden kumpanyaya isti-

fade ettirmek suretile olur. Diğer noktai nazardan da devletin kumpanyaya malûmatı dâhiliyesini kontrol etmeğe hakkı olduğu gibi imtiyaz ile kumpanyaya temin ettiği filî inhisardan dolayı işletmeden tahassül edecek varidata da hakkı iştiraki vardır.

İşte görülüyor ki devlet hazan kumpanyaların masrafına ve hazan da varidat yani temettüüne iştirak etmekle hakikaten kumpanyalarla malî noktai nazarından iştirakte bulunmuş oluyor ki heyeti umumiyesi itibarile devletin bu şekilde müdahalesi kumpanyalar için de faideli olmuş oluyor. Ve devlette şimendiferlerin oldukça ticarî mahiyette ve ticarî zihniyetle idare olunmasından ve binnetice muvaffak olmalarından alâkadardır.

Devletin şimendifer kumpanyalarına olan malî muavenetinin eşkâli muhtelifesi vardır. Devletin kumpanyalara aksiyonlarını satın almak ve ikraz etmek gibi muavenetlerinden mada malî muaveneti şeklinde iki sistem daha vardır. Bu iki sistem bazan müçtemian ve bazan da münferiden tatbik olunmaktadır. Bu sistemin birincisine tahsisat verme sistemi ve İkincisine de faiz veya varidatı tekeffül etme sistemi denilmektedir.

1 - Tahsisat verme sistemi: Devlet nakliye hizmetinin ifasını teminen menafîi umumiye mülâhazasile istirdat etmemek kaydü şartile kumpanyaya verdiği her hangi bir tahsisattır. Bu tahsisat nakten olduğu gibi başka bir şekilde de olabilir. Kısmen veya tamamen olduğu gibi defaten veya ceste ceste de olabilir.

Tahsisat sisteminin muhassenatı: İmtiyaz alana inşaat esnasında derhal temin edilen bir muavenet olması itibarile muhassenatı muciptir. Bu şekilde devlet işletmenin temin edeceği varidatı tekeffül etmemektedir.

Diğer taraftan tahsisat muayyen ve mahdud bir muavenettir. Nihayet miktarı malûmdur. Halbuki işletmenin temin edeceği varidatı tekeffül etmek devleti malûm ve tahmini mümkün olmıyan bir miktarın tediyesine sürüklemektedir. Tahsisat sisteminin ikinci bir muhassenatı daha vardır ki şimendifer gibi bir sanayiın bidayette teessüsünde tahsisatın şimendiferden alınacak temettü hissesi karşılık gösterilmek şartile devlet tarafından yapılacak bir istikraz ile teminidir.

Tahsisat sisteminin mahzurları: Evvelâ devlet bütçesine bar olması itibarile mahzurludur. İkincisi ise verilen tahsisatın istirdat olunmaması devlet için kaybedilen bir yekûnu teşkil eder. Şimendifer teşebbüsü iyi bir netice verecek olursa hükümet istifade etmeyip yalnız kumpanya istifade edecektir.

2 - Faizi veya varidat tekeffül etme sistemi: Bunda hükümet kumpanyanın aksiyon ve obligasyon sermayesinin faizini tekeffül etmektedir. Şu halde hükümet aksiyon ve obligasyonların faizlerinin tediyesini tekeffül etmek suretile noksan varidatı da tekeffül etmektedir.

Bu faizin tekeffül mes'elesi devletin kumpanyaya yapmış olduğu bir avanstan ibarettir. Kumpanya fazla varidatından devlete bu avansı iade ede-

çektir. İşte bu şekilde devletin hakikaten şimendifer kumpanyalarda malî şerik vaziyetinde olduğunu isbat etmektedir.

Bir teşebbüsü sanaiyenin mebdeinde tasarruf fikrini hâkim kılmak için bu sistem en iyi bir sistemdir Faiz veya varidatı tekeffül etme sisteminin muhassanatı: Bu sistemde imtiyaz sahibi hattın işlemesi için azamî faaliyeti sarfedecektir. Zira hattın iyi işlemesile ancak varidat temin edecektir. Halbuki tahsisat sisteminde imtiyaz alan tahsisatı alıp bununla iktifa etmek ihtimali vardır, ikinci muhassanatta hükümetten alman para bir avanstır. Binaenaleyh hükümet bu tahsisatı istirdat edecek ve bu suretle mutazarrır olmyacaktır. Nihayet bu sistem ile hükümet kumpanyanın kelimenin bütün manasile şeriki vaziyetine girmektedir. Bu itibarla kumpanyanın varidatı masarifatı arasında tevazün temin edilmesi için elden gelen yapılacaktır ki bu suretle müdahalede de kumpanyaya gayrikabili tahammül vecibeler tahmil etmez. Zira kumpanya tarafından masarifi mucip olan her vecibe bilvasıta hükümetin alacağı hisseye tesir yapacaktır. Şu halde hükümetin müdahale freninde bu sistem temin etmiş olacaktır.

Faiz veya varidatı tekeffül etme sisteminin mahzurları: Bu sistem hükümete kumpanyanın en küçük hesabını bile kontrol etmek hakkını vermektedir. En küçük teferruat bile hükümetin tetkikinden geçmektedir.

Bundan maada en büyük mahzuru da bu tekeffülden tevellüt eden mes'uliyetin muayyen ve

mahdut olmamasıdır. Yani hükümet bu tekeffülden dolayı ne miktar fedakârlık yapacağını tayin ve tahmin edemez.

Devlet işletmenin meydana getireceği açığı kapatmak meşguliyetini deruhte etmektedir. Acaba bunun miktarı ne olacaktır. Bazı defa bu kefaletin miktarı tahmin edilen miktarı pek çok tecavüz etmemektedir.

Bir tehlikesi daha vardır. O da bu kefalet mes'elesi daha ileriye götürülecek olursa kumpanyanın işletme ile alâkasını zayıflatacaktır. Yani kumpanyanın işletme hususunda lakayt davranmasını intaç edebiliriz. Faiz ve varidat tekeffül mes'elesi muvakkat bir muavenet esasından çıkıp ta daimî bir şekil alacak olursa kumpanya için mes'ele ticarî mahiyetten çıkacaktır. Bu itibarla hükümet bu sistemin daimî olmayıp muvakkat olduğu kanaatini kumpanyaya anlatmaktadır, Şu halde bu sistemi bu şekilde kombine etmelidir: Kaybetmek fedakarlığını göre alarak varidatın bütün açığı için değil belki muayyen bir kısmı için kefalet etmelidir. Yani kefaletin bütün açık için olmayıp muayyen bir kısım için olması usulü doğrudur. Devletin gerek tahsisat vermek ve gerek faiz veya varidat tekeffül etmesi sistemi ile şimendifer kumpanyalarına olan malî müdahalesi İngiltere'den maada hemen hemen her memlekette vaki olmuştur. Amerika'da bu iki usule de müracaat edilmemiştir. Orada yalnız kumpanyalara meccanen arazi verilmiştir ki bunların kıymeti de aşağı yukarı tahsisat vermek derecesinde çıkmıştır. Şimendifer kumpanyalarına gerek

tahsisat vermek ve gerek faiz ve varidatlarını temi etmek esas itibarile devlet tarafından yapılmaktadır.

Fakat bazı mahallî menafî üzerine müesses küçük kumpanyalara mahallî muavenet yapılmakta ise de bunun lâşî kabilinden olduğunu söylemek zait bir şeydir.

Devletler bu iki usulü de muhtelif zamanlarda ve muhtelif vaziyetlerde tecrübe etmişlerdir. Ve bunların neticesinde her iki sistemden hangisi daha müsait ve muvafık neticeler vermişse ve yahut hangi sistem memleketin menafiine daha ziyade yardım ettiyse o sistemin tatbikinde devam edilmiş esasen bu sistemlerin mahzurlu veya faydalı olması memleketin vaziyeti içtimaiye ve iktisadiyesile alâkadardır.

Bunlardan birinin intihabı da hükümetin kabiliyeti ile mütenasiptir.

Bu sistemler zaman zaman tatbik edilmiş tadil edilmek ihtiyacı karşısında tadil edilmiş ve nihayet Fransa'da 1921 senesinde şimendiferler idaresinde yeni bir takım esaslar vazolunmuştur. Bu hususta ilk fikir muhtelif büyük kumpanyaların aralarında varidat ve masarifat noktai nazarından malî muavenetlerini muhafaza için iştirak ve tesanüdünü temin etmek fikri olmuştur. İşte kumpanyaların iştirak ve tesanüdü müşterek sermaye ile temin edilmiştir.

Müşterek sermaye büyük kumpanyaların fazla varidatlarının bir araya gelmesinden hasıl ol-

maktadır ki varidat ve masarifatım tevzin edemiyen kumpanyalar açıklarını bu müşterek sermayeden kapatmaktadırlar. Şu halde görülüyor ki hesabın tevziini keyfiyeti her kumpanya için münferiden aranılmamaktadır. Bilâkis muvazene mes'elesi umum kumpanyalar için mevzuu bahistir.

Bu itibarla kumpanyalarda sermayei müşterekenin malî muvazenesi prensibi fiat tarifelerine istinat etmektedir. O halde kumpanyalarda malî muvazeneyi vergi veren mükellef değil, bilâkis şimendiferi istimal edenler temin etmektedir.

Eğer fiat tarifesi muvazeneyi temin edemiyorsa aradaki fark avans olarak hükümet tarafından verilecek ve bilâhare istirdat edilecektir. Hattın istifade etmiyen hattı istimal etmiyen mükellef vergi vermek suretile muvazenenin teminine yardım etmiyecektir.

Şu halde bu kombinezonda; devlet yalnız bu kumpanyanın açığını kapatmıyor, belki bütün kumpanyaların açığını kapatmaktadır. Yani müşterek sermaye açığı olan kumpanyalara sarfediliyor.

Kâfi gelmezse devlet avans veriyor. Demek her şeyden evvel kumpanyanın açığı müşterek sermaye ile kapanmaktadır. Kumpanyaların malî muvazenesindeki masrafi şunlardır.

- 1 — Tesisat masarifi hakikiyesi.
- 2 — İşletme masarifi.
- 3 — Aksiyonların faizidir.

Gerek tahsisat ve gerek faiz ve varidat açığını tekeffül sisteminin mahzurlarından olan (kumpan-

yanın hattı işletme hususunda lakayt davranmasına) mâni olmak için idare mükâfatı namile bir mükâfat tesis edilmiştir ki kumpanyaya verilmektedir.

Bunlardan maada amelelerin fennî, iktisadî, bir surette hareket etmesinden dolayı kumpanyanın masarifatı umumiyesinin tenakusuna yardım etmiş oldukları nazari itibare alınarak idare mükâfatına amele de iştirak ettirilmiştir.

Şu itibarla şimendifer idaresinde yeni fikirlerin doğurduğu yeni esaslar şunlardır.

- 1 — İdare ve maliye noktasından tevhit.
- 2 — Müşterek sermaye nazariyesi.
- 3 — İdare mükâfatı.
- 4 — Amelenin idare mükâfatına iştirakidir.

Müşterek sermaye

Müşterek sermaye yukarıda izah edildiği veçhile hatların malî tesanüdünü temin ve varidat ve masarifatının tevzinine yardım eder. Binaenaleyh müvazeneyi temin için müşterek sermaye kumpanyaların ihtiyaçları olan avanslarıdır.

Kumpanyalar varidatlarından masarif namına atideki şeyleri almağa salâhiyettardır.

- 1 - İşletme masarifi.
- 2 - Faiz ve amortisman (sermaye ve obligasyon).
- 3 - İltisak hatlarının ve yahut diğer masarifi.
- 4 - Aksiyonerlere dividant.

5- İdare mükâfatı.

İşte kumpanyalar varidatlarından bu masrafı alırlar ve fazlasını müşterek sermayeye yatırırlar. Eğer bu masarifi kapatacak varidatları da yoksa noksanını müşterek sermayeden tamamlarlar. Prensip itibarile açık fiat tarifesine zam ile kapatılacaktır.

Her kumpanyanın fiat tarifeleri müttehiden tezyit olunacaktır. Ve tezyide ihtiyacı olmıyan kumpanya tezyitten teraküm edecek meblâğı yine müşterek sermayeye tahsis edecektir.

Fakat bütün kumpanya tarifelerinin birdenbire tezayüdü hikmeti hükümet ve idarei maslahat namına muvafık olmadığından hükümet bunu avans suretile müşterek sermayeye vermektedir. Tabiî bilâhare istirdat edecektir.

Fakat fiat tarifelerinde bir tebeddü yapmak zarurî ise tabiî buna şimendifer âli meclisi karar verecektir.

Müşterek sermayenin fazlası ihtiyat müşterek sermayedir. Bunun azamî miktarını Nafia Vekili tayin edecektir. Bu haddi azamînin de fazlası hükümete aittir. Bu gibi hususattan fiat tarifelerinin tenzilini Nafia Vekili emredebilir.

İdare mükâfatı

İdare mükâfatı işletmenin, kumpanyaca lâ-kaydane bir surette telâkki edilmesine mâni olur.

Evvelâ: Hattı menfaatlendirir. Saniyen: Mü-

kâfatlandırır. Bu itibarla idare mükâfatı iki noktaya tahsis edilmiştir.

1 - Hatta.

2 - memurine.

Bu mükâfat her sene tetkiki hesabat komisyonunun rey ve mütaleası alınmak şart ve kaydile Nafia Vekili tarafından tayin ve tesbit olunur. Memurine verilen miktar hatta verilenin iki mislidir.

Umumiyetle meblâğın 1/3 sülüsü hat ve sülüsânını da memurin alır.

Bu mükâfat iki kısımdan mürekkeptir. Birinci unsur: Münakalâtın inkişafı terakkisi. İkincisi de masrafta yapılan tasarruf için verilir.

Hatta verilen mükâfat

Miktarı da hasılatı safiye fazlasının yüzde üçüdür, yani münakalâtın inkişaf ve terakkisini temin etmediğinden dolayı bu yüzde üç kumpanyaya verilmektedir. Masarıfte temin edilen tasarruf hususunda kumpanyaya verilen mükâfatsa yüzde birdir. Bunun için de geçen senelerin hasılatı mukayese edilir.

Bu rakamlar kumpanyanın işletme ve tasarruf hususunu hüsnü suretle tedvir edip etmediğini vazihen anlatırlar.

Memurine verilen mükâfat

Memurine verilen mükâfatta iki unsurdan mü'rekkeptir. Aynı zamanda bu mükâfat miktarı ge-

rek ceza ve gerek müşterek sermayeye devir gibi muamelelerden müteessir olmaz. Yani bunlardan tenzil edilemez. Halbuki hatta verilen mükâfat yapılan yanlış hareketlerden dolayı cezaen tenzil edilebilir. Ve bu tenzilde verilecek mükâfatın yüzde ikisini geçemez.

Şu halde idare mükâfatı hat için fazlai temettü ve amele için fazla yevmiye olmuş oluyor.

Bu itibarla idare mükâfatı işletme masarifatı umumiyesine ve müşterek sermayeye ilâve edilecektir. Kumpanyanın umumî varidatından idare mükâfatı da diğer masarîf gibi tenzil edilecektir.

Malî kontrol ve hesapların tetkiki

Şimendifer kumpanyalarının devletle olan malî münasebetini muamelâtı hesabiyelerini masarîf ve varidatlarının tetkikini icap ettirmektedir. Bu itibarla kontrol vazifesini bihakkın ifa etmek için bir takım muamelâta ihtiyaç vardır. Kontrol bilhassa atideki noktalar üzerinden yapılmaktadır.

1 - Mevkii tedavüle vazolunan obligasyonlar şimendiferler istişârî komitesinin muvafakati. Maliye Vekilinin tasvibi ile Nafia Vekili obligasyon ihracına müsaade eder. Nafia Vekilinin bu müdahalesi ihraç olunacak obligasyonların borsadaki şeraitini tesbit eder.

2 - Kumpanya bir takım masarîf taahhüt edeceği zaman Nafia Vekilinden müsaade alması şarttır.

3 - Kumpanyanın hesabâtı daima hükümet tarafından tetkik edilmektedir. Bu kontrol maliye müfettişleri tarafından yapılmaktadır.

4 - Hesabatın tasdiki her sene kumpanyaların hesabâtı badettetkik Nafia Vekâleti tarafından tasdik edilir. Bundan maksat vaziyetin devlet tarafından tesbit olunmasıdır.

Bunlar tetkiki hesabat komisyonu muavenetile ifa edilmektedir.

Bu komisyon Şûrayı Devletten (2), Maliye Vekili tarafından mansup (3), Nafia Vekili tarafından mansup (3) kontrol müdüründen müteşekkildir.

Hesabatın tetkikinden maksat bir taraftan varidat ve masarifatı tesbit diğer taraftan varidat ve masarifatın nisbetini tayin ve diğer şekilde ise sarfiyatın fasıl ve maddesine muvafık bir şekilde yapılp yapılmadığını tetkik içindir. Tabîî masarifatın da mahalline sarfedilip edilmediği tetkik edilir. Kumpanyaların iki hesabâtı vardır.

1 - Tesisat hesabı.

2 - İşletme hesabı.

İşletme masarifi antrityen ile istimal masarifinden ve tesisat masarifi de yeniden tesis ve tadil masrafından ibarettir.

Şu halde hesabatın tasdiki ile kumpanyanın devlete karşı vaziyeti mâliyesi tesbit edilmiş oluyor. (Faiz kefaleti, temettüün tevziini, temettüün taksimi) mes'elesi tayin etmiş oluyor.

Nafia Vekilinin tasdik etmemesi noktasından Şûrayı Devlete müracaat etmek hakkı kumpanyaya mevcuttur. Şu takdirde devlet Nafia Vekilinin kararını nakşetmek hakkına maliktir.

Şimendüfer imtiyazının nihayeti

Şimendifer imtiyazı şu surette nihayete erer.

- 1 - Müddetin hitama ermesi.
- 2 - İmtiyaz hakkının sukutu.
- 3 - Hükümet tarafından satın alınma.

İmtiyaz hakkının sukutu: İmtiyaz şartnamesi ahkâmının hüsnü tatbik edilmemesinden dolayı hükümete yani Nafia Vekili imtiyaz hakkının sukutuna karar verir. Bu karara mahkeme huzurunda itiraz edilir. Mahkeme kararın keenlemyekûn olduğuna karar verir.

Kumpanyanın iflâs etmesi imtiyaz hakkının sukutuna sebep teşkil etmez.

İmtiyaz müddetinin hitama ermesi: Müddetin hitamında kumpanyanın imtiyaz üzerindeki hukuku kanunen hükümete intikal eder. Hükümet imtiyaz müddetinin hitamından beş sene evvel de kumpanyaya vaziyet edebilir.

Devamı var

İbrahim Alî
Mülkiye Mektebi Hukuku İdare Hocası

“Federal „ Meclisinin 1930 senesindeki içtihatları

Çocuğun adı — Kocasından boşanmış ve hâkim tarafından beklenmesi icap eden üç yüz günlük intizar müddeti kısaltılmış olan kadın tekrar evleniyor ve bugünlerde doğan çocuk doğum sicilline kadının ikinci kocası namına kaydediliyor. Doğum birinci nikâhın feshini müteakip beklenmesi icap eden müddet zarfında olduğuna göre, ikinci kocanın menşe komünü çocuğun daha fazla birinci koca namına kaydedilmesi icap edip etmediğini soruyor.

Keyfiyet kendisinden istizah edilen adliye departmanı annesinin ikinci defa izdivacında tevellüt ettiğini tesbit ederek çocuğun ikinci kocanın çocuğu olarak kaydı lâzım geldiğini kabul ediyor. Çocuğun nesebinin reddi halinde keyfiyeti tetkike salâhiyettar olan yegâne merci mahkemedir.

Karı kocanın isimleri — Tüccar Dc. A. nın kızı ve B. den dul kalmış olan bir kadın ile evleniyor. Karı ve koca mahallî âdete göre CB ismini taşıyorlardı. Bu hususta salâhiyettar olan bir makam bu ismi taşımak hakkını ret ve CA ismini taşımalarını talep etti. Keyfiyetin tetkikine memur adliye departmanı aşağıdaki kararı veriyor:

Kocanın kendi aile ismine karısının aile ismini ilâve etmesine mümanaat olunamayacağı menşe kantonu âdat ve te-amülü ile takarrür etmiş bir keyfiyettir. MDC Matmazel A ile evlenmiyor, dul olan B kadın ile evleniyor. Binaenaleyh

kocanın ve kadının da CB ismini taşımaları hakkı gayri kabili reddir.

Evli karı kocadan birinin zinasından doğan çocukla evlilik haricinde doğan çocuğun evlât edinilmesi — Bir baba gayri meşru bir münasebetten doğan çocuğunu tanımya bilir. (İsviçre kanunu medenisi madde 304) buna mukabil e- ğer onun meşru bir fûruu olmaz ve en aşağı kırk yaşında bulunur ve çocuktan asgarî on sekiz yaş büyük olur ve karısının muvafakatini de istihsal etmiş olursa (İsviçre kanunu medenisi madde 264) onu evlât edinebilir.

Evlât edinilen çocuk evlât edinenin ismini alır ve onun varisi olur. Hemeşerilik hakkını muhafaza eder. Eğer evlât edinmek kabil değilse evlilik haricinde doğan çocuk ancak vasiyet suretile tatyip edilebilir. Evlilik haricinde doğan çocuğun evlât edinen anaya hiç bir şekilde mâni olunamaz.

Tanıma — A) 1927 de Fransa'da evlilik haricinde bir İsviçre li kadından doğan çocuk aynı zamanda İsviçreli olan babasının ismile ve onun müracaatı ile kaydedilmiştir. Ve onun hemeşerilik hakkına sahip olmuştur. Babanın bu müracaat ve beyanı, doğum kaydının resmî bir akit mahiyetinde olması hasebile usul ve kanuna muvafık bir surette yapılmış bir tanımayı tazammun eder. Binaenaleyh tanımanın şartları tahakkuk etmiş demektir. (İsviçre kanunu medenisi madde 303, fıkra 2).

Doğum validenin menşesinde teşkil edilmeyip pederin menşe komününde aile sicilline kaydedilmiştir. Eğer çocuğun doğduğu sırada validesinin hemeşerilik hakkını aldığı kabul etsek bile çocuk onu pederinin müracaat ve beyanile tesbit edilen tanıma keyfiyetile kaybediyor.

B) Evli bir İsviçre erkek, dul olan bir Fransız kadından evli olmadığı halde doğan çocuğu usulüne tevfikân tanıyor.

Pederin tâbi olduğu mahallin salâhiyettar bir makamı kanunu medeninin 304 üncü maddesine tevfikân evli karı veya kocanın zinasından doğan çocuğun tanınmasının caiz olamı- yacağı cihetle, muahharen vaki olacak müşkülâtı bertaraf etmek için bu tanımaya mahkemelerin huzurunda itiraz edilip edilmeyeceğini soruyor.

Evli karı veya kocanın zinasından hasıl olan çocuk tanınamaz, eğer böyle bir tanıma vaki olsa bile bunun hiç bir kıymeti yoktur. Bu, pederin tanımak sıfatının mevcudiyeti zannedilmek gibi bir hataya istinat etmiştir. Halbuki peder bu tanıma esnasında muteber bir nikâhla bağlı idi. Aynile Fransız hukukuna nazaran da bu tanıma muteber değildir. Fransız hukuku, İsviçre hukuku gibi, evlenmelerine mâni karabeti olanlar ve esasen evli bulunanların zinasından doğan çocuğun tanınması imkânı olmadığını tesbit etmiştir. (Fransız kanunu medenî madde 335).

Fransız mahkemeleri içtihadı, bu neviden bir tanımanın kat'ıyyen keenlemyekûn olduğunu ve bunun neticei hukukiye tevlit etmiyeceğini kabul ediyor. Eğer çocuk, vaki olan bu tanımaya istinat ederek komünden bazı haklar iddia ederse komün çocuğun hemşerilik hakkını reddeder ve çocuğu mahkemeye dava ikamesine mecbur eder. İsviçre mahkemesi bunun üzerine tanımanın neticeleri hakkında hâdis olarak hükmeder.

Nesebin tashihi — Evli erkek veya kadının zinasından hasıl olan çocuğun kanunen nesebi birinci nikâhın zevali ve çocuğun anasile pederinin izdivacı üzerine sahih olur. (İsviçre teşkilâtı esasiye kanunu madde 54, fıkra 5).

Evlenmenin memnuiyetleri — Üçüncü derecede dahil olduğu halde bu dereceye kadar sıhriyet ve karabeti olanlar arasında evlenme memnudur.

Karabet meşru veya gayri meşru olsun; ana baba bir veya ana bir veya baba bir kız ve erkek kardeşler, amca ve kız yeğen, hala ve erkek yeğen birbirleriyle evlenemezler.

Bir şahsın ebeveyni o kimsenin karısının aynı cihet ve aynı derecede hısımlarıdır. (İsviçre kanunu medenisi madde 21).

Kayın peder ve kayın valide, kayın birader ve gelin arasında karabet değil hısımlık vardır. Binnetice bunlar arasında evlenmek memnudur. Hatta bu memnuiyet hısımlık, boşanma veya ölüm sebebiyle ortadan kalksa bile, devam eder. (İsviçre kanunu medenisi madde 100, numara 2). Bu memnuiyetin hiç bir istisnası yoktur. Bu memnuiyet hilâfına ve İsviçre kanununda yazılı butlan sebeplerinden kurtulmak için ecnebi bir memlekette aktedilen bu nevi bir nikâhın İsviçre’de hükmü yoktur. (Mukim ve mütemekkin vatandaşların hukuku medeniyeye ait münasebetleri hakkındaki kanunun 7 inci maddesinin 1 inci fıkrası).

Evlenmeye muvafakatin geri alınması — Bir ana gayri reşit kızı hakkındaki evlenme muvafakatini geri almak istiyor. Evlenme memuru bu husustaki talebi kabulden imtina ve kadına usulen itiraz etmesini söylüyor. Meselâ Adliye Departmanı tetkikine arzedilince departman ilân müddeti içinde yapılan evlenme muvafakatinin geri alınmasına hiç bir şekilde itiraz ve mümanaat edilemeyeceğini dermeyan ve ancak bu hâdisede bu müddetin kat’ı için muktazi şartların tahakkuk etmemesine mebni itirazı reddetmiştir.

Alman’lar hakkında İsviçre mahkemeleri tarafından verilen boşanma kararı — 2 teşrinisani 1929 tarihinde ve mahkemeler tarafından verilen kararlarla hakem kararlarının tanınması ve icrası hakkında İsviçre ile Alman meclisi millisi arasında münakit mukavele 1 kânunuevvel 1930 tarihinde

